

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ВЕЛИКА ПАЛАТА

**СПРАВА «МОКАНУ ТА ІНШІ ПРОТИ РУМУНІЇ»
(MOCANU AND OTHERS v. ROMANIA)**

(Заяви №№ 10865/09, 45886/07 та 32431/08)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

17 вересня 2014 року

Це рішення є остаточним, проте може підлягати редакційним виправленням.

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі

Government
of Canada

Gouvernement
du Canada

*Переклад здійснено у рамках проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя»,
що впроваджується Координатором проектів ОБСЄ в країні за фінансової підтримки уряду Канади*

У справі «Мокану та інші проти Румунії» (Mocanu and Others v. Romania)

Європейський суд з прав людини, засідаючи Великою Палатою, до складу якої увійшли:

Дін Шпільманн (Dean Spielmann), Голова,
Гвідо Раймонді (Guido Raimondi),
Марк Віллігер (Mark Villiger),
Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefèvre),
Пер Лоренцен (Peer Lorenzen),
Мірьяна Лазарова Трайковска (Mirjana Lazarova Trajkovska)
Леді Біанку (Ledi Bianku),
Нона Цоцорія (Nona Tsotsoria),
Енн Пауер-Форде (Ann Power-Forde),
Ішил Каракаш (Isil Karakaş),
Небойша Вучініч (Nebojša Vučinić),
Пауло Пінто де Альбукерке (Paulo Pinto de Albuquerque),
Пол Лемменс (Paul Lemmens),
Алеш Пейхал (Aleš Pejchal),
Йоганнес Сілвіс (Johannes Silvis),
Кшиштоф Войтишек (Krzysztof Wojtyczek), судді,
Флорін Стретеану (Florin Stretanu) – суддя ad hoc,

та Джоан Каллеверт (Johan Callewaert), *заступник секретаря Великої Палати*,

після обговорення в закритому судовому засіданні 2 жовтня 2013 року та 25 червня 2014 року

постановляє таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за трьома заявами проти Румунії, поданими до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція) трьома громадянами Румунії, а саме – пані Анкою Мокану (Anca Mocanu) (№ 10865/09), паном Маріном Стойкою (Marin Stoica) (№ 32431/08) та паном Теодором Мерьешем (Teodor Mărieş), а також об'єднанням «21 грудня 1989 року» (Association «21 December 1989»), юридичною особою, зареєстрованою згідно із законодавством Румунії, з місцезнаходженням у Бухаресті (№ 45886/07) (надалі – заявники), 28 січня 2009 року, 25 червня 2008 року та 13 липня 2007 року відповідно.

2. У Суді пані Анку Мокану, пана Теодора Мерьеша та об'єднання-заявника представляв пан А. Попеску (A. Popescu), пані І. Сфирейяле (I. Sfîrâială) та пан І. Матей (I. Matei), адвокати, що практикують у м. Бухарест. Пані Анці Мокану була надана правова допомога. Пана Маріна Стойку, якому також була надана правова допомога, представляла до 8 грудня 2009 року пані Д. Нача (D. Nacea), адвокат, що практикує в м. Бухарест, а з 22 січня 2013 року – пані Д.О. Хатняну (D.O. Hatneanu), адвокат, що практикує в м. Бухарест. Уряд Румунії (надалі – Уряд) представляли його уповноважені, спочатку – пан Р.Х. Раду (R.H. Radu), потім пані І. Камбрія (I. Cambrea) і наприкінці – пан К. Брумар (C. Brumar) від Міністерства закордонних справ.

3. У своїх відповідних заявах заявники-фізичні особи стверджували, що вони стали жертвами жорстокого придушення антиурядових демонстрацій, які відбувалися в Бухаресті в червні 1990 року, і заявляли, що жодного ефективного розслідування стосовно таких подій проведено не було. З посиланням на ті ж самі події об'єднання-заявник скаржилося на тривалість кримінального провадження, до якого воно приєдналося як цивільний позивач.

4. Заяви були призначені до розгляду третьою секцією Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). 3 лютого 2009 року Палата вирішила об'єднати заяви №№ 45886/07 та 32431/08 в одне провадження і довести це до відома Уряду. 15 березня 2011 року було прийнято рішення про доведення до відома Уряду також і заяви № 10865/09.

5. Після відводу пана Корнеліуса Бірсана (Corneliu Bîrsan), судді, якого було обрано від Румунії і який на цей час обіймав посаду, Урядом було призначено пана Флоріна Стретеану (Florin Streteanu) для розгляду справи в якості судді *ad hoc* (пункт 4 статті 26 Конвенції та пункт 1 правила 29 Регламенту Суду).

6. 13 листопада 2012 року палатою третьої секції в складі суддів: Жозепа Касадевалля (Josep Casadevall), Егберта Мійєра (Egbert Myjer), Альвіни Гюлумян (Alvina Gyulumyan), Яна Шікути (Ján Šikuta), Інети Зіемеле (Ineta Ziemele), Луїса Лопеса Герри (Luis Lopez Guerra) та Флоріна Стретеану (Florin Streteanu), судді *ad hoc*, а також Сантьяго Кесади (Santiago Quesada), секретаря секції, було прийнято рішення про об'єднання в одному провадженні трьох заяв і визнання їх прийнятними в частині скарг за статтею 2 Конвенції стосовно пані Анки Мокану, за статтею 3 Конвенції стосовно пана Маріна Стойки та за пунктом 1 статті 6 Конвенції стосовно об'єднання-заявника, а також було визнано решту вимог заяви неприйнятними. Заява № 45886/07 була визнана неприйнятною стосовно пана Теодора Мерьєша. Палата одностайно дійшла висновку, що було допущено порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції стосовно пані Анки Мокану та порушення пункту 1 статті 6 Конвенції стосовно об'єднання-заявника, а також визнала відсутність необхідності окремого вивчення скарги за статтею 34 Конвенції. Також було зроблено висновок п'ятьома голосами проти двох щодо відсутності порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції стосовно пана Маріна Стойки.

7. 12 лютого 2013 року пан Марін Стойка звернувся з клопотанням про передачу справи на розгляд Великої Палати відповідно до статті 43 Конвенції та правила 73. 29 квітня 2012 року колегія Великої Палати задовольнила це клопотання.

8. Склад Великої Палати було визначено відповідно до положень пунктів 4 та 5 статті 26 Конвенції та правила 24.

9. Пан Марін Стойка, об'єднання-заявник та Уряд подали додаткові зауваження у письмовій формі (пункт 1 правила 59). Крім того, було отримано зауваження третьої сторони від міжнародної неурядової організації Redress, якій Голова надав дозвіл на вступ у справу під час письмової процедури (пункт 2 статті 36 Конвенції та пункт 3 правила 44).

10. Публічне слухання було проведено в Будинку Прав Людини в Страсбурзі 2 жовтня 2013 року (пункт 3 правила 59).

В судовому засіданні взяли участь:

(a) від імені Уряду

ПАНІ К. БРУМАР (C. BRUMAR),
пані Г. МУНТЯНУ (G. MUNTEANU),

уповноважена,
радник;

(b) від імені заявників:

пані Д.О. ХАТНЯНУ (D.O. HATNEANU), адвокат,
пан А. ПОПЕСКУ (A. POPESCU), адвокат,
пані І. СФІРЕЙЯЛЕ (I. SFÎRĂIALĂ), адвокат,
пан Т. МЕРЬЄШ (T. MĂRIEȘ),
пан М. СТОЙКА (M. STOICA)

радник,
президент об'єднання-заявника,
заявник.

Суд заслухав звернення спочатку пані Хатняну та пані Сфирейяле, потім – пані Брумар та пані Мунтяну і на завершення – пана Попеску та пана Мерьєша, а також їхні відповіді на питання, які були поставлені суддями.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

11. Пані Анка Мокану та пан Марін Стойка народилися, відповідно, у 1970 та 1948 роках. Вони проживають у Бухаресті.

12. Об'єднання «21 грудня 1989 року» (*Asociația «21 Decembrie 1989»*) було створене 9 лютого 1990 року, і воно знаходиться в Бухаресті.

13. Об'єднання-заявник переважно об'єднує осіб, які зазнали тілесних ушкоджень під час жорсткого придушення анти тоталітарних демонстрацій, які відбулися в Румунії в грудні 1989 року, а також родичів осіб, які загинули під час зазначених подій. Воно є однією з груп, що підтримували антиурядові демонстрації, які відбувалися в Бухаресті протягом періоду з квітня по червень 1990 року і під час яких протестувальники, окрім всього іншого, вимагали встановити особи тих, хто відповідальний за насильство, вчинене в грудні 1989 року.

А. Події 13- 15 червня 1990 року

1. Огляд основних подій

14. Основні факти, які стосуються розгону антиурядових демонстрацій 13-15 червня 1990 року, описані в рішеннях від 16 вересня 1998 року (див. пункти 99-110 нижче) та від 17 червня 2009 року (див. пункти 152-163 нижче), прийнятому прокуратурою при Верховному Суді Правосуддя (який в 2003 році був перейменований у Високий суд касації та правосуддя), а також в рішеннях про віддання до суду (*rechizitoriu*), які були прийняті тією ж прокуратурою 18 травня 2000 року та 27 липня 2007 року.

15. 13 червня 1990 року втручання органів безпеки, спрямоване проти протестувальників, які займали Університетську площу та інші місця в столиці, призвело до кількох смертей серед цивільного населення, включаючи чоловіка пані Анки Мокану, пана Веліку-Валентина Мокану (*Velicu-Valentin Mocanu*), який був убитий пострілом з вогнепальної зброї, що його було зроблено з будівлі Міністерства внутрішніх справ.

16. Ввечері 13 червня 1990 року пана Маріна Стойку та інших осіб, дехто з яких, проте не всі, були протестувальниками було заарештовано, після чого вони зазнали жорстокого поводження як з боку працівників поліції у формі, так і з боку людей у цивільному на території поблизу головного офісу Державної телевізійної станції та в підвалі будівлі, в якій знаходився цей офіс.

17. 14 червня 1990 тисячі шахтарів були привезені до Бухаресту, зокрема з шахтарського регіону під назвою «долина Жіу» (*Valea Jiului*), для участі в розгоні протестувальників.

18. 14 червня 1990 року о 6:30 год. ранку Президент Румунії звернувся до шахтарів, які прибули на площу перед будівлею Уряду, з проханням піти на Університетську площу, зайняти і захистити її від протестувальників, що вони потім і зробили.

19. Події, пов'язані із застосуванням насильства, що відбулися 13 та 14 червня 1990 року, мали наслідком більше тисячі постраждалих, імена яких наведені в переліку, що

додається до рішення, яке було прийнято 29 квітня 2008 року військовою секцією прокуратури при Високому суді касації та правосуддя.

20. Відбулися напади на офіси кількох політичних партій та інших установ, у тому числі об'єднання-заявника, які були розгромлені. Зазначене об'єднання пізніше приєдналося до кримінального провадження як цивільний позивач.

21. Кримінальне провадження в справі про незаконне вбивство в результаті обстрілу пана Веліку-Валентина Мокану все ще триває. Розслідування, порушене 13 червня 1990 року за фактами неналежного поведіння з паном Маріном Стойкою, було закрито рішенням про відмову у порушенні кримінального переслідування від 17 червня 2009 року, яке пізніше було залишено без змін рішенням Високого суду касації та правосуддя від 9 березня 2011 року.

22. Факти, які були викладені прокуратурою при Високому суді касації та правосуддя в рішеннях від 16 вересня 1998 року та 17 червня 2009 року, а також в рішеннях про віддання до суду від 18 травня 2000 року та 27 липня 2007 року, можна стисло викласти таким чином.

2. Демонстрації, що відбулися в перші місяці 1990 року

23. Університетська площа в Бухаресті вважалася символічним місцем боротьби проти тоталітарного режиму Ніколае Чаушеску, враховуючи велику кількість людей, які загинули або отримали тілесні ушкодження там в результаті збройного придушення, що було ініційоване режимом 21 грудня 1989 року. Тому саме на цю площу кілька об'єднань, у тому числі об'єднання-заявник, закликали виходити своїх членів для участі в протестах, які відбувалися в перші місяці 1990 року.

24. Таким чином, перші демонстрації проти тимчасового уряду, який був сформований після падіння режиму Чаушеску, відбувалися на Університетській площі 12 та 24 січня 1990 року, як зазначено в рішенні, що було прийнято 17 червня 2009 року прокуратурою при Високому суді касації та правосуддя. В цьому рішенні також зазначалося, що 29 січня 1990 року Фронтом національного порятунку (*Frontul Salvării Naționale*, надалі – ФНП) була організована антидемонстрація. Для цього до Бухаресту прибули шахтарі з таких шахтарських регіонів, як долина Жіу, Марамуреш та інших. Під час проведення цієї акції було вандалізовано штаб Національної ліберальної партії.

25. Починаючи з 25 лютого 1990 року, демонстрації проводилися щонеділі. Як зазначено в рішенні про віддання до суду від 27 липня 2007 року, учасники демонстрацій мали на меті засудити недемократичне ставлення можновладців, які були звинувачені в «зраді ідей революції», і намагалися привернути увагу населення до загрози встановлення нового диктаторського режиму.

26. Після цього були розпочаті виборчі кампанії у зв'язку з проведенням парламентських виборів та виборів Президента Республіки, які відбулися 20 травня 1990 року.

27. Саме в цьому контексті 22 квітня 1990 року на Університетській площі розпочалися несанкціоновані «марафонські демонстрації» (*manifestații maraton*) за ініціативи Ліги студентів та інших об'єднань, у тому числі об'єднання-заявника. Ці демонстрації тривали п'ятдесят два дні, впродовж яких протестувальники зайняли Університетську площу. Рішення від 16 вересня 1998 року та 17 червня 2009 року вказують на те, що протестувальники, які збиралися у великих кількостях, не вчиняли жодних насильницьких дій і в основному вимагали усунення від політичного життя осіб, що перебували при владі при тоталітарному режимі. Крім того, вони вимагали створення політично незалежної телевізійної компанії.

28. Також вони звернулися з вимогою про встановлення осіб тих, хто був відповідальним за збройне придушення, що відбулося в грудні 1989 року, і вимагали

відставки лідерів країни (зокрема Міністра внутрішніх справ), яких вони вважали відповідальними за придушення антикомуністичних демонстрацій в грудні 1989 року.

29. 22 квітня 1990 року чотирнадцять протестувальників були заарештовані поліцією на тій підставі, що демонстрація не була санкціонована владою. З огляду на реакцію громадськості, яка прибула на підтримку протестувальників на Університетській площі, поліція звільнила чотирнадцятьох заарештованих протестувальників. Впродовж наступних днів органи влади утримувалися від застосування сили, незважаючи на те, що Міською радою Бухаресту все ще не було надано дозволу на проведення цього зібрання.

30. Перемовини між протестувальниками та тимчасовим урядом зайшли в безвихідь.

31. 20 травня 1990 року відбулися парламентські та президентські вибори. Вибори виграв ФНП та його лідер, який балотувався на посаду Президента.

32. Після цих виборів протести на Університетській площі продовжилися, проте не в такому масштабі, в якому вони відбувалися на початку. Кількість учасників налічувала близько 260 осіб, 118 з яких оголосили голодування на знак протесту.

3. Нарада, проведена Президентом 11 червня 1990 року

33. Увечері 11 червня 1990 року новообраним Президентом Румунії та Прем'єр-міністром було скликано нараду уряду, в якій взяли участь Міністр внутрішніх справ та його заступник, Міністр оборони, директор Служби розвідки Румунії (*Serviciul Român de Informații*, надалі – СРР), перший заступник голови правлячої партії (ФНП) та Генеральний прокурор Румунії. Зазначене встановлено в рішеннях прокуратури від 16 вересня 1998 року та 17 червня 2009 року.

34. На цій нараді було прийнято рішення про вжиття заходів для звільнення Університетської площі 13 червня 1990 року. Крім того, було запропоновано, що державним органам, а саме поліції та армії, мають надати допомогу близько 5 000 мобілізованих цивільних осіб. Здійснення такого заходу було доручено першому заступнику голови ФНП. Два члени керівного комітету зазначеної партії виступили з запереченням проти вжиття таких заходів, проте безуспішно. Відповідно до рішення від 17 червня 2009 року план дій, який був складений генералом К., був затверджений Прем'єр-міністром.

35. Того ж вечора Генеральна прокуратура (*Procuratura Generală*) розповсюдила на державному телебаченні заяви, в яких закликала уряд вжити заходів для відновлення руху транспортних засобів на Університетській площі.

36. На нараді, яку було проведено того ж вечора за участю Міністра внутрішніх справ, голови СРР та начальника поліції, генерал Д.К. виклав плани звільнення Університетської площі від протестувальників із залученням поліції та жандармів та за сприяння цивільних сил. Відповідно до цього плану операція мала «розпочатися 13 червня 1990 року о 4 год. ранку з відгородження площі кордонами, арешту протестувальників та відновлення громадського порядку».

4. Послідовність подій 13 червня 1990 року

37. 13 червня 1990 року приблизно о 4:30 год. ранку представники поліції та жандармерії жорстоко напали на протестувальників на Університетській площі. Заарештованих протестувальників було забрано до міського відділу поліції м. Бухарест. Серед 263 заарештованих осіб (або 262 згідно з рішенням про віддання до суду від 18 травня 2000 року) були студенти Архітектурного інституту, які перебували в приміщенні свого навчального закладу, розташованого на Університетській площі, і які не брали участі в демонстраціях. У рішенні від 17 червня 2009 року зазначається, що 263 особи, які були заарештовані, переведені до казарм в м. Мегуреле після їх утримання в камерах у відділенні поліції.

38. Внаслідок цієї операції поліції до протесту приєдналося багато людей, які вимагали звільнення заарештованих протестувальників. Відповідно до рішення від 16 вересня 1998 року зазначеними особами були здійснені насильницькі напади на органи безпеки з використанням металевих снарядів та з підпалом машин. Відповідно до рішення про віддання до суду від 18 травня 2000 року такі дії були вчинені кількома агресивно налаштованими особами, які проникли в групи мирних протестувальників.

39. Приблизно о 10:00 працівники фабрики IMGB в Бухаресті масово направилися на Університетську площу на допомогу поліції в арешті протестувальників. Відповідно до рішення від 16 вересня 1998 року вони діяли хаотично і жорстоко, били без розбору всіх підряд, не роблячи різниці між протестувальниками та простими перехожими.

40. По опівдні 13 червня 1990 року демонстрації стали більш інтенсивними навколо приміщення телевізійного центру, на Університетській площі, біля Міністерства внутрішніх справ та міського відділення поліції, де за інформацією протестувальників могли утримуватися під вартою заарештовані особи.

41. Після цих інцидентів у справу втрутилася армія, і кілька броньованих автомобілів було направлено до будівлі Міністерства внутрішніх справ.

42. Відповідно до звіту, наданого Міністерством внутрішніх справ, на який посилається Уряд у своїх міркуваннях, близько 18:00 будівля Міністерства внутрішніх справ була взята в оточення протестувальниками в кількості від 4 000 до 5 000 осіб; за наказом генералів А.Г. та К.М. військові, які були розміщені всередині Міністерства, відкрили вогонь по стелях на входах з метою розгону протестувальників.

43. Троє людей було вбито в результаті пострілів з вогнепальної зброї з боку Міністерства внутрішніх справ.

44. Саме за цих обставин приблизно о 18:00 було вбито чоловіка першої заявниці кулею, яка після рикошету потрапила йому в потилицю, коли він перебував у кількох метрах від одних з дверей на вході до Міністерства. Ці події детально описані в рішеннях від 18 травня 2000 року та 27 липня 2007 року про віддання до суду Міністра внутрішніх справ, який обіймав цю посаду на той час, генерала та трьох полковників. Як зазначалося в першому рішенні про віддання до суду, чоловік заявниці та інші жертви, які поверталися з роботи в той день, були неозброєні і раніше не брали участі в марафонських демонстраціях на Університетській площі. Будучи звичайними спостерігачами подій, вони були вбиті кулями, що зрикошетили.

45. Працівники служби безпеки пострілом вбили четверту людину в іншому районі Бухаресту. Ще одна особа померла незадовго після того, як їй було нанесено ножове поранення поблизу телевізійного центру.

46. 13 червня 1990 року жоден військовий не постраждав від насильницьких дій з боку протестувальників, що підтверджується рішенням про віддання до суду від 27 липня 2007 року. Відповідно до цього документа в зазначену дату військові відстріляли 1 466 куль з будівлі Міністерства внутрішніх справ.

47. Крім того, в приміщенні Державної телевізійної станції за обставин, які описані нижче, були побиті і затримані працівниками поліції та цивільними інші особи, у тому числі пан Марін Стойка.

48. Охорона приміщення Державного телевізійного центру на той час забезпечувалася 82 військовослужбовцями, яких прикривали 14 бронеавтомобілів, які пізніше отримали підкріплення від інших груп збройних сил, найбільша з яких налічувала 156 військовослужбовців (які прибули о 19:00), підрозділу десантників (о 19:30), 646 військовослужбовців (о 20:00), 118 десантників (о 23:00) та 360 військовослужбовців з ще 13 бронеавтомобілями (о 23:00).

49. Приблизно о 1:00 після такого масованого наступу протестувальники були витіснені з будівлі Державної телевізійної станції.

5. Обставини, які безпосередньо стосуються пана Маріна Стойки

50. 13 червня 1990 року ближче до завершення післяобіднього часу, коли заявник прямував на своє робоче місце вздовж вулиці біля приміщення Державної телевізійної станції, його було грубо заарештовано групою озброєних осіб і насильно приведено до приміщення Державної телевізійної станції. На очах співробітників поліції та військових, які були присутні, він був побитий та зв'язаний людьми в цивільному, які потім відвели його до підвалу будівлі. Після цього заявника було переведено до приміщення телевізійної студії, в якому вже знаходилися кілька десятків інших осіб. Їх знімали на камеру в присутності тодішнього директора Державної телевізійної станції. Ці записи транслювалися по телебаченню ввечері 13-14 червня 1990 року в супроводі коментарів, які характеризували цих осіб як працівників іноземних секретних служб, які погрожували знищити приміщення та обладнання Державної телевізійної станції.

51. Того самого вечора заявника побили, йому завдали ударів по голові тупими предметами, а також погрожували вогнепальною зброєю, поки він не знепритомнів.

52. Він прийшов до тями приблизно о 4:30 у лікарні Флоряска (Floreasca Hospital) в Бухаресті. Згідно з актом судово-медичної експертизи, який було складено 18 жовтня 2002 року, в медичній довідці, виданій відділом невідкладної хірургії лікарні, зазначалося, що заявник надійшов до лікарні 14 червня 1990 року приблизно о 4:30 і в нього діагностовано забій лівої сторони черевного відділу та грудної клітини, садна на лівій стороні грудної клітини, які були викликані фізичним насильством, а також черепно-мозкову травму.

53. Побойючись подальшого жорстокого поводження, приблизно о 6:30 заявник втік із лікарні, яка була оточена співробітниками поліції.

54. Документи, що посвідчували його особу, були вилучені вночі з 13 на 14 червня 1990 року. Через три місяці йому було запропоновано забрати їх в Управлінні кримінальних розслідувань при Генеральній інспекції поліції. До того часу він переховувався вдома, наляканий можливим повторним арештом, катуванням та ув'язненням.

6. Прибуття шахтарів в м. Бухарест

55. Відповідно до рішення від 16 вересня 1998 свідок М.І., інженер, який на той час був керівником департаменту агенції національної залізничної компанії в м. Крайова (Regionala CFR Craiova), зазначив, що ввечері 13 червня 1990 року директор зазначеної агенції віддав наказ про скасування регулярних маршрутів потягів та виділення чотирьох поїздів, або всього 57 вагонів, для шахтарів на станції Петрошани (Petroșani) у самому центрі шахтарського регіону долина Жіу.

56. М.І. додав, що наказ здався йому незаконним, і він навіть спробував не допустити перевезення шахтарів до Бухаресту шляхом відключення постачання електроенергії до залізничної лінії, через яку проходив зазначений маршрут. Він зазначив, що, зіштовхнувшись з фактом порушення ним субординації, директор агенції CFR в м. Крайова видав наказ про його заміну та відновлення використання залізничної лінії до 21:00. З матеріалів справи випливає, що після цього М.І. був звільнений і доставлений до прокуратури.

57. Згідно з рішенням, виданим 10 березня 2009 року прокуратурою при Високому суді касації та правосуддя, 14 червня 1990 року одинадцять потягів, до загального складу яких увійшло всього 120 вагонів, які перевозили робітників, зокрема шахтарів, було відправлено за маршрутом до Бухаресту з кількох промислових районів по всій країні. Перший прибув до Бухаресту о 3:45, а останній – о 19:08.

58. У рішенні від 16 вересня 1998 року зазначається, що шахтарів було поінформовано, що вони мали допомогти поліції відновити громадський порядок в Бухаресті, а також що вони були озброєні сокирами, ланцюгами, палицями та металевими кабелями.

59. У рішенні від 10 березня 2009 року зазначається, що шахтарі були мобілізовані керівниками їхньої профспілки. Допитаний в якості свідка президент Федерації профспілок гірників, який став мером міста Лупені в 1998 році, зазначив, що п'ять потягів, які перевозили шахтарів, прибули на станцію Бухарест 14 червня 1990 року близько 1:00, що шахтарів привітав заступник Міністра гірничої промисловості та керівник головного управління зазначеного Міністерства, а також що ці два високопоставлені державні службовці повели шахтарів на Університетську площу.

7. Послідовність подій 14 червня 1990 року

60. Вранці 14 червня 1990 року групи шахтарів спочатку зупинилися на Площі Вікторії (*Piața Victoriei*) перед будівлею Уряду.

61. Приблизно о 6:30 до шахтарів, які зібралися перед будівлею Уряду, звернувся глава держави і закликав їх до співпраці з органами безпеки та до відновлення порядку на Університетській площі та в інших місцях, де відбувалися інциденти. В своїй промові, яка повністю відтворена в рішенні від 17 червня 2009 року, він закликав шахтарів піти на Університетську площу і зайняти її, повідомивши, що їм будуть протистояти «явно фашистські елементи, які скоїли акти вандалізму», підпаливши будівлі Міністерства внутрішніх справ та відділень поліції, а також «взявши в облогу будівлю телевізійної станції».

62. Одразу після цього групи шахтарів під проводом «невстановлених осіб» вирушили до офісів опозиційних партій та об'єднань, які сприймалися як такі, що ворожо ставилися до органів влади.

63. З флангів шахтарів прикривали війська Міністерства внутрішніх справ, разом з якими вони утворили «змішані групи» і відправилися на пошуки протестувальників. У рішенні від 17 червня 2009 року зазначається, що «під час цих подій [відбулися] акти надзвичайної жорстокості з невибірковим застосуванням насильства до протестувальників та мешканців Бухаресту, які зовсім не були пов'язані з протестувальниками». В рішенні від 10 березня 2009 року зазначається, що шахтарі також атакували будинки представників ромської національності. Відповідно до зазначеного рішення шахтарі мали свої «критерії відбору» для визначення тих осіб, які, на їхню думку, підозрювалися в участі в демонстраціях на Університетській площі, і нападали «як правило, на ромів, студентів, інтелектуалів, журналістів та будь-кого, хто не визнавав їхню легітимність».

64. Групи шахтарів та інші особи, які супроводжували їх, розгромили офіси Національної партії фермерів (*Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat*) та Національної ліберальної партії, а також приміщення інших юридичних осіб, а саме: об'єднання колишніх політичних в'язнів (*Asociația Foștilor Deținuți Politici*), ліги захисту прав людини (*Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului*) та об'єднання «21 грудня 1989 року» (об'єднання-заявника).

65. Як зазначено в рішенні від 16 вересня 1998 року, шахтарі не щадили нікого, хто на той час перебував у приміщеннях зазначених політичних партій та об'єднань. Усі зазнали побиттів, а їхні речі були вилучені. Багатьох було заарештовано і передано працівникам поліції, які, «ніби за збігом обставин», перебували там, і затримано в абсолютно незаконний спосіб.

66. Інші групи шахтарів відправилися на Університетську площу. Прибувши туди, вони увірвалися до приміщення Університету та Архітектурного інституту, який знаходився на Університетській площі, після чого напали на персонал та студентів, з якими вони там зіштовхнулися, застосовували до них насильство та принижували їх. Шахтарі затримували

будь-кого, хто був у приміщенні, і передавали всіх поліції та жандармам. Заарештовані особи доставлялися правоохоронними органами до відділень поліції або до військових казарм в Бенясі та Мегуреле.

67. Після цього шахтарі вийшли на вулиці навколо Університетської площі і продовжили свою діяльність там.

68. Відповідно до рішення від 17 червня 2009 року 1 021 особа, у тому числі 63 неповнолітніх, були затримані за таких обставин. 182 з них були поміщені в заклади досудового утримання, 88 осіб були притягнуті до адміністративної відповідальності, а 706 осіб були звільнені «після проведення перевірок».

69. У рішенні від 16 вересня 1998 року зазначається, що «шахтарі [закінчили] свою правоохоронну діяльність 15 червня 1990 року після того, як Президент Румунії публічно подякував їм за те, що вони зробили в столиці, і дозволив їм повернутися до своєї роботи».

70. У зазначеному рішенні також вказується, що дехто з тих, хто були побиті і ув'язнені, незаконно утримувалися під вартою впродовж кількох днів і що деякі з них були звільнені 19 та 20 червня 1990 року.

71. Інші особи, які були затримані поліцією, були поміщені в заклади досудового утримання за рішенням прокурора з таких підстав, як порушення громадського порядку; до їх числа увійшов теперішній президент об'єднання-заявника, який пізніше був виправданий за всіма пред'явленими йому обвинуваченнями.

72. В рішенні від 17 червня 2009 року зазначається, що шахтарі діяли за тісної співпраці з органами безпеки та відповідно до вказівок лідерів держави. У відповідних частинах зазначається таке:

«14 та 15 червня 1990 року шахтарі, сформовані в групи, які координувалися цивільними від імені та за узгодженням з лідерами держави (*în numele și cu acordul conducerii de stat*), вчинили дії за повної співпраці (*deplină cooperare*) з правоохоронними органами, що не лише спричинили заподіяння тілесних ушкоджень особам, які були затримані для перевірки, але й також завдали значної шкоди приміщенням Університету Бухаресту, Архітектурного інституту, кількох політичних партій та громадських об'єднань, а також будинкам тих осіб, які входили до числа так званих «історичних» партій ...

В рамках розслідувань, які були проведені військовою прокуратурою, не вдалося встановити особи тих, хто були одягнені в цивільне і проникли в групи шахтарів; постраждалі, які були опитані, вказували на відмінність між шахтарями та іншими їхніми нападниками, описуючи перших як «брудних шахтарів», а других – як «чистих шахтарів».

8. Обставини, що спеціально стосуються об'єднання-заявника

73. 13 червня 1990 року об'єднання-заявник відкрито засудило насильницькі втручання, що мали місце того самого дня.

74. Приблизно о 23:00 лідери об'єднання прийняли рішення з метою забезпечення безпеки залишитися на ніч в приміщенні об'єднання. Семеро з них перебували там всю ніч.

75. 14 червня 1990 року о 7:00 група шахтарів силою увірвалася до приміщення об'єднання-заявника, розбивши віконне скло. Протягом перших кількох хвилин після того, як вони потрапили в приміщення, вони не застосовували насильства і поводитись досить стримано. Невдовзі після цього на місці події з'явилася невістановлена особа в цивільному, яка не була шахтарем, і почала бити одного з членів об'єднання. Шахтарі послідували прикладу свого ватажка, жорстоко напавши на сімох членів об'єднання, які потім були заарештовані службою безпеки.

76. Протягом того дня все майно та документи об'єднання були вилучені з порушенням юридичних процедур під наглядом військового підрозділу Міністерства оборони.

77. 22 червня 1990 року керівники об'єднання змогли повернутися до приміщення об'єднання в супроводі поліції.

9. Обставини, що склалися після подій 13-15 червня 1990 року

78. Зазначені вище рішення прокуратури вказують на те, що замість негайного повернення по своїх домівках 958 шахтарів залишалися в Бухаресті «готові втрутитися у разі початку протестів знову», а саме – з огляду на очікувану процедуру складання присяги новообраним Президентом. З 16 по 19 червня 1990 року ці шахтарі були розквартировані у військових казармах у Бухаресті, де вони отримали військову уніформу.

79. У рішенні від 16 вересня 1998 року вказується на те, що в ході розслідування не вдалося з'ясувати, хто саме віддав наказ про розквартирування та екіпірування шахтарів, проте зазначається, що «такі заходи могли бути вжиті не менше ніж на рівні Міністерства оборони».

80. Згідно з прес-релізом, який був виданий Міністерством охорони здоров'я 15 червня 1990 року і текст якого наводиться в рішенні від 17 червня 2009 року, в період з 13 червня до 6:00 15 червня 1990 року було госпіталізовано 467 осіб після того, як сталися акти насильства; 112 осіб утримувалися в лікарні, а також було зафіксовано 5 смертей.

81. Згідно з тим же рішенням від 17 червня 2009 року працівники поліції, шахтарі, а пізніше й військові, які відповідали за нагляд за шахтарями, застосовували надмірну силу до 574 протестувальників та інших людей, у тому числі дітей, людей похилого віку та сліпих, які були заарештовані і незаконно утримувалися у військових казармах в Мегуреле. В рішенні зазначається, що до затриманих, які утримувалися у зазначених бараках, застосовувалося насильство та погрози «психологічного, фізичного та сексуального» характеру; вони утримувалися в неналежних умовах і отримували несвоєчасну та невідповідну медичну допомогу.

В. Розслідування кримінальної справи

82. Пов'язані з застосуванням насильства події червня 1990 року, в ході яких чоловіка заявниці Анки Мокану було вбито, а пан Марін Стойка, як він стверджує, зазнав жорстокого поводження і які призвели до розгрому офісу об'єднання-заявника, стали підставою для порушення розслідування. З самого початку воно було розділене на кілька сотень окремих справ.

83. 29 травня 2009 року військова секція прокуратури при Високому суді касації та правосуддя направила лист Уповноваженому Уряду, в якому були стисло викладені наступні факти: «В період з 1990 року по 1997 рік в реєстрі прокуратури при Бухарестському окружному суді та в районних прокуратурах були зареєстровані тисячі скарг щодо вчинення таких правопорушень, як крадіжка, знищення майна, збройний розбій, напад з нанесенням тілесних ушкоджень, незаконне позбавлення свободи та інших правопорушень, які були вчинені в контексті актів насильства, скоєних шахтарями в Бухаресті 14 та 15 червня 1990 року. В більшості з цих справ виявилось неможливим встановити особи порушників, і було прийнято рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування».

84. Рішення про припинення провадження не було доведено до відома Анки Мокану та об'єднання-заявника, яке приєдналося до провадження як цивільний позивач.

85. Ці справи в подальшому були об'єднані, а предмет розслідування було розширено, починаючи з 1997 року і надалі, для включення подій, яким було надано іншу правову характеристику, що передбачала кримінальну відповідальність за вчинення правопорушень при обтяжуючих обставинах. Обвинувачення один за одним пред'являлися старшим членам військового командування та високопоставленим

державним службовцям, а розслідування в цілому було передано до військової секції прокуратури при Верховному Суді Правосуддя (*Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție - Secția Parchetelor Militare*) як справа № 160/P/1997.

86. У період з 22 жовтня 1997 року по 27 жовтня 1999 року 183 раніше відкритих справ були об'єднані в справу № 160/P/1997, з яких 46 були об'єднані 22 жовтня 1997 року, 90 – 16 вересня 1998 року, а 69 – 22 жовтня 1999 року.

87. 26 червня 2000 року тій самій військовій секції прокуратури було передано 748 справ стосовно подій 13-15 червня 1990 року, включаючи, зокрема, незаконне позбавлення свободи 13 червня 1990 року.

88. В рішенні від 17 червня 2009 року стан матеріалів справи після того, як всі ці справи було об'єднано, було охарактеризовано таким чином:

«Більшість документів, включених в 250 томів справи, складається з фотокопій, які не були скріплені печатками або засвідчені як такі, що відповідають оригіналу. Документи в кожному з таких томів не згруповані за датою, предметом або іншим критерієм і не вказують на будь-яке упорядкування. Деякі з них не мають жодного відношення до справи (наприклад, том 150 містить матеріали щодо зникнень, які відбулися після червня 1990 року».

89. 16 вересня 1998 року справу 160/P/1997 було поділено на чотири справи, а подальше розслідування було передано військовій секції прокуратури при Верховному Суді Правосуддя.

90. 8 січня 2001 року три з цих чотирьох справ були об'єднані. Після цієї дати розслідування було зосереджено на двох основних справах.

91. Перша стосувалася обвинувачення в підбурюванні або участі в незаконному вбивстві при обтяжуючих обставинах, зокрема у вбивстві Велику-Валентина Мокану. У вчиненні цього злочину було обвинувачено Президента Румунії у відповідний час та п'ятьох високопоставлених військових офіцерів, у тому числі Міністра внутрішніх справ.

92. В рішенні про пред'явлення обвинувачень від 19 червня 2007 року та в наступному рішенні про розподіл обвинувачень від 19 липня 2007 зазначається, що за наказами тодішнього Президента ввечері 13 червня та в ніч з 13 на 14 червня 1990 року силами безпеки та військовослужбовцями було застосовано зброю і важкі боєприпаси до протестувальників, у результаті чого було вбито чотири людини, поранено ще трьох і створено загрозу життю інших осіб.

93. Обвинувачення проти колишнього Президента пізніше були відокремлені від тих, які було пред'явлено іншим підсудним – високопоставленим військовим офіцерам, а також прийнято рішення про припинення провадження проти нього.

94. Станом на 2 жовтня 2013 року цей перший напрям розслідування все ще не було завершено стосовно двох із зазначених офіцерів, при цьому троє інших уже померли на той час.

95. Інша справа щодо подій червня 1990 року, в якій розглядалася, зокрема, кримінальна скарга про застосування насильства, подана Маріном Стойкою, та щодо розгрому офісу об'єднання-заявника, стосувалася обвинувачень в підбурюванні до вчинення або участі в закликах до заколоту (*subminarea puterii de stat*), саботажі (*actele de diversiune*), нелюдському поводженні (*tratamentele neomeneoase*), пропаганді війни (*propaganda pentru război*) та геноциді в розумінні пунктів (a)-(c) статті 357 Кримінального кодексу.

96. У вчиненні цих дій було обвинувачено колишнього Президента, кілька десятків високопоставлених військових чиновників та багатьох цивільних осіб. Провадження за цими обвинуваченнями було порушено проти колишнього Президента 9 вересня 2005 року, а проти колишнього голови СРР – 12 червня 2006 року.

97. Цей другий напрям розслідування було закрито рішенням про відмову у порушенні кримінального переслідування, яке було прийнято 17 червня 2009 року. Це рішення було залишено без змін рішенням, прийнятим 9 березня 2011 року Високим судом касації та правосуддя за результатами розгляду скарги, яку було подано паном Маріном Стойкою.

98. Нижче описано основні етапи розслідування.

1. Рішення, прийняте 16 вересня 1998 року

99. 16 вересня 1998 року військовою секцією прокуратури при Верховному Суді Правосуддя було прийнято рішення в справі № 160/P/1997 за результатами розслідування стосовно 63 осіб, які стали жертвами насильства та незаконних арештів, у тому числі Анки Мокану та трьох членів об'єднання-заявника, а також самого об'єднання-заявника та одинадцятьох інших юридичних осіб, приміщення яких були розгромлені під час подій 13-15 червня 1990 року.

100. На трьох із зазначених 63 жертв, що були включені до списку в таблиці, наданій у рішенні від 16 вересня 1998 року, було скоєно напад, і вони були позбавлені свободи біля головного офісу Державної телевізійної станції. В останньому стовпчику таблиці, в якому позначена стадія, якої досягнуто в ході розслідування, зазначається, що «справу не було розслідувано» (*cauza nu este cercetată*) стосовно цих трьох осіб.

101. В цьому рішенні військовою секцією прокуратури було зазначено, що інші скарги знаходяться у провадженні, що ведеться цивільними прокуратурами.

102. Крім того, було додано, що її рішення також стосувалося «можливого незаконного вбивства близько сотні осіб під час подій 13-15 червня 1990 року, [тіла яких], як стверджується, були спалені і поховані в спільних могилах на кладовищах в селах поблизу Бухареста (зокрема, в Стреулешті (Străulești))».

103. Також було зазначено, що до цих пір розслідуванням не вдалося встановити осіб, які втілювали на практиці рішення виконавчої влади, що згідно з ним цивільних людей було закликано до відновлення порядку в Бухаресті. За інформацією прокурорської служби, цей недолік розслідування був спричинений тим «фактом, що жодна з осіб, які обіймали відповідальні посади у відповідний час, не [була] опитана», а саме – тодішній Президент Румунії, Прем'єр-міністр та його заступник, Міністр внутрішніх справ, начальник поліції, директор СРР та Міністр оборони.

104. У своєму рішенні військова секція дала розпорядження про поділ справи на чотири окремі справи.

105. Перша з цих справ мала бути зосереджена на подальшому розслідуванні незаконного вбивства пострілами з вогнепальної зброї чотирьох цивільних, у тому числі чоловіка заявниці.

106. Друга справа зосереджувалася на тих особах, які здійснювали повноваження, надані їм в силу займаних цивільних та військових керівних посад. Органами влади було прийнято рішення продовжувати розслідування в цьому відношенні, зокрема, стосовно зловживання владою всупереч суспільним інтересам, що призвело до тяжких наслідків – правопорушення, що передбачає покарання за пунктом 3 статті 248 Кримінального кодексу, а також розслідування того факту, що одна соціальна група була залучена поряд зі службою безпеки для боротьби з іншими соціальними групами.

107. Третя справа стосувалася триваючих розслідувань стосовно можливої наявності інших жертв, яких було вбито під час актів насильства 13-15 червня 1990 року (див. пункт 102 вище).

108. Насамкінець, враховуючи той факт, що кримінальне переслідування обмежувалося строками давності, військова секція прокуратури прийняла рішення про припинення проваджень щодо невстановлених представників служби безпеки та груп шахтарів у зв'язку з такими правопорушеннями, як збройний розбій, незаконне позбавлення свободи,

образлива поведінка, зловживання при розслідуванні, зловживання владою на шкоду інтересам приватних осіб, напади, заподіяння тілесних ушкоджень, знищення майна, крадіжка, злом і проникнення в будівлі, посадові злочини та зґвалтування, які були вчинені в період з 13 по 15 червня 1990 року.

109. Ця частина рішення від 16 вересня 1998 року була скасована рішенням, прийнятим 14 жовтня 1999 року керівником військової секції прокуратури (*Şeful Secției Parchetelor Militare*) при Верховному Суді Правосуддя, який дав розпорядження про відновлення проваджень та розслідувань, спрямованих на встановлення осіб всіх жертв, зазначивши з цього приводу, що було встановлено той факт, що кількість жертв значно перевищувала кількість осіб, які отримали ушкодження, перелік яких був наведений в оскаржуваному рішенні.

110. Крім того, в рішенні від 14 жовтня 1999 року було зазначено, що слідчим до цих пір не вдалося провести розслідування стосовно «відомої змови» між Міністерством внутрішніх справ та керівниками гірничих компаній «з метою організації справжнього механізму незаконного придушення», при цьому сам факт такої змови був встановлений згідно з таким рішенням на підставі доказів, наявних в матеріалах справи.

2. Наступний розвиток подій в розслідуванні щодо старших офіцерів військових сил на предмет участі в незаконному вбивстві

111. Після прийняття рішення від 16 вересня 1998 року розслідування незаконного вбивства пана Велику-Валентина Мокану продовжувалося в рамках справи № 74/P/1998 (див. пункт 105 вище).

112. Пані Анка Мокану та двоє дітей, яких вона мала разом з вищезазначеною жертвою, приєдналися до провадження як цивільні позивачі.

113. Двом генералам – колишньому Міністру внутрішніх справ і його заступнику – та трьом високопоставленим посадовцям були пред'явлені обвинувачення в незаконних вбивствах, вчинених 13 червня 1990 року, включаючи вбивство чоловіка заявниці, 12, 18 та 21 січня та 23 лютого 2000 року.

114. Всіх п'ятьох було передано до суду згідно з рішенням з цього приводу (*rechizitoriu*) 18 травня 2000 року на тій підставі, що вони закликали, а у випадку двох генералів – наказали відкрити вогонь з використанням важких боєприпасів, що призвело до смерті чотирьох осіб та заподіяння тяжких тілесних ушкоджень дев'ятьом іншим особам.

115. Рішенням від 30 червня 2003 року Верховний Суд Правосуддя повернув справу на додаткове розслідування до військової секції прокуратури при Верховному Суді Правосуддя з метою усунення різних недоліків і перекваліфікував злочин на участь у незаконному вбивстві при обтяжуючих обставинах. Також судом було надано доручення про проведення низки слідчих дій.

116. Пані Анка Мокану, інші цивільні позивачі та військова секція прокуратури оскаржили зазначене рішення з питань права. Своім рішенням від 16 лютого 2004 року Високий Суд Касації та Правосуддя (в який було перейменовано Верховний Суд Правосуддя в 2003 році, див. пункт 14 вище) відхилив їхні апеляції.

117. Після відновлення розслідування провадження проти п'ятьох підсудних було припинено рішенням від 14 жовтня 2005 року. Після скасування зазначеного рішення 10 вересня 2006 провадження було порушено повторно.

118. Після проведення додаткового розслідування згідно з приписами, наданими в судовому рішенні від 30 червня 2003 року, військовою секцією прокуратури при Високому Суді Касації та Правосуддя справу проти колишнього Міністра внутрішніх справ, його заступника та двох інших старших військових офіцерів було передано до суду

відповідно до рішення з цього приводу від 27 липня 2007 року. Провадження проти п'ятого офіцера було припинено, оскільки той вже помер.

Як зазначалося в рішенні про передачу справи до суду, «відсутність реакції з боку державних органів» та непроведення негайного ефективного розслідування «[поставили] під загрозу саме існування демократії та дотримання принципу верховенства права».

119. Своїм рішенням від 17 грудня 2007 року Високий Суд Касації та Правосуддя постановив повернути справу військовій секції прокуратури у зв'язку з порушенням процесуальних норм в першу чергу з тієї підстави, що кримінальне провадження проти колишнього міністра може бути порушене лише за спеціальною процедурою, яка вимагає попереднього дозволу парламенту.

120. 15 квітня 2008 року військова секція прокуратури при Високому суді Касації та Правосуддя подала апеляцію з питань права на зазначене рішення, проте апеляційна скарга була відхилена 23 червня 2008 року.

121. 30 квітня 2009 року військова секція прокуратури при Високому суді Касації та Правосуддя зазначила, що вона не має повноважень щодо розслідування цього напряму справи переважно з тієї причини, що працівники органів поліції, у тому числі Міністр внутрішніх справ, були прирівняні до державних службовців після внесення змін до законодавства, і, таким чином, військові суди та прокурори більше не мали повноважень по відношенню до їх злочинних дій, навіть якщо такі дії були вчинені в той час, коли вони ще були військовими. Таким чином, військова секція прокуратури відмовилася від юрисдикції на користь однієї зі звичайних кримінальних секцій тієї самої прокуратури, а саме – секції кримінальних проваджень та криміналістики (*Secția de urmărire penală și criminalistică*).

122. Рішенням від 6 червня 2013 року зазначена секція припинила провадження проти колишнього Міністра та його заступника, які померли, відповідно, 2 листопада 2010 року та 4 лютого 2013 року.

123. Тим самим рішенням ця секція прокуратури заявила про відсутність у неї повноважень по відношенню до двох останніх підсудних, які ще живі, полковників К.В. та К.Д., і передала їхні справи до військової прокуратури при регіональному військовому суді м. Бухарест.

124. Станом на 2 жовтня 2013 року це розслідування перебувало в провадженні зазначеної прокуратури.

3. Обвинувачення проти колишнього Президента Республіки у зв'язку зі смертю чоловіка пані Анки Мокану

125. Ця частина розслідування стосувалася обвинувачень проти колишнього Президента Республіки у зв'язку з фактами вбивства або заподіяння тілесних ушкоджень в результаті обстрілів військовослужбовцями 13 червня 1990 року.

126. Обвинувачення колишньому Президенту Румунії, який перебував на посаді з 1989 по 1996 рік та з 2000 по 2004 рік, були пред'явлені 19 червня 2007 року, коли на цю дату він вже виконував функції сенатора і був членом парламенту. Його було обвинувачено в «навмисному підбурюванні військовослужбовців до застосування сили до протестувальників на Університетській площі та в інших районах столиці, що призвело до смерті або заподіяння тілесних ушкоджень кільком особам пострілами з вогнепальної зброї». Ці факти були охарактеризовані як участь *lato sensu* (в широкому сенсі) в незаконному вбивстві при обтяжуючих обставинах, тобто як злочин, покарання за який передбачено статтями 174, пунктом (е) статті 175 та пунктом (b) статті 176 Кримінального кодексу в поєднанні з пунктом 2 статті 31 зазначеного Кодексу.

127. 19 липня 2007 року зазначені обвинувачення були виділені зі справи № 74/P/1998. Розслідування було продовжено в рамках справи № 107/P/2007.

128. Тим часом 20 червня 2007 року Конституційний Суд, вирішуючи справу, яка не була пов'язана з цією справою, постановив рішення, яким було визнано, що військові суди не мали повноважень виносити рішення або здійснювати кримінальне переслідування стосовно цивільних підсудних. Як наслідок – рішенням від 20 липня 2007 року військова секція прокуратури визнала відсутність в неї юрисдикції для розслідування справи № 107/P/2007 і відмовилася від юрисдикції на користь однієї зі звичайних кримінальних секцій.

129. 7 грудня 2007 року Генеральний прокурор Румунії через процесуальні помилки скасував обвинувальний висновок від 19 червня 2007 року і наказав відновити розслідування.

130. Рішенням від 10 жовтня 2008 року секція кримінальних проваджень та криміналістики прокуратури при Високому Суді Касації та Правосуддя прийняла рішення не порушувати кримінального переслідування з підстави відсутності причинно-наслідкового зв'язку між наказом про звільнення Університетської площі, який було видано колишнім Президентом, та рішенням, яке було прийнято трьома офіцерами армії за узгодженням з їхнім безпосереднім керівництвом – генералом А. та генералом К. (Міністр внутрішніх справ) – про відкриття вогню по протестувальниках.

Цим рішенням прокуратура визнала, що мета плану дій, підготовленого 12 червня 1990 року, була досягнута до 9:00 наступного ранку, а також що наступні події, у том числі наступні накази про відкриття вогню, не мали жодного відношення до цього плану і ніяк не могли бути передбачені тими, хто підготував цей план.

131. 3 листопада 2008 року пані Анка Мокану та інші постраждалі оскаржили це рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування.

132. 18 грудня 2009 року колегія Високого Суду Касації та Правосуддя у складі трьох суддів відхилила їхні скарги, визнавши їх недопустимими, поданими з пропуском строків або необґрунтованими в залежності від справи. Зазначеною колегією було зроблено висновок про відсутність причинно-наслідкового зв'язку між оскаржуваними діями колишнього Президента та непередбачуваними наслідками демонстрацій, які призвели до смерті кількох осіб. Крім того, зазначалося, що троє з постраждалих осіб, а саме – вдови або родичі жертв, які померли 13 та 14 червня 1990 року, у тому числі пані Анка Мокану, заявили під час слухання 11 грудня 2009 року, що вони не мають наміру оскаржувати рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування стосовно колишнього Президента, а натомість бажають, щоб були встановлені особи та притягнені до відповідальності ті, хто був відповідальним за незаконні вбивства. За результатами розгляду апеляції з питань права, яка була подана цивільними позивачами, зазначене рішення було залишено без змін колегією Високого суду у складі дев'яти суддів рішенням від 25 жовтня 2010 року.

4. Слідчі дії у зв'язку з обставинами смерті пана Велику-Валентина Мокану

133. Згідно з актом судово-медичного дослідження трупа чоловіка пані Анки Мокану він помер в результаті вогнепальних поранень, які були нанесені третьою особою.

134. Заявниця подала свою першу спеціальну заяву про вступ у справу в якості цивільного позивача 11 грудня 2000 року. Того ж самого дня заявниця та інші цивільні позивачі, а саме – родичі трьох інших осіб, яких було вбито під час подій 13 та 14 червня 1990 року, подали своє спільне клопотання у справі, в якому були викладені їхні міркування стосовно встановлення осіб тих, хто був відповідальний за смерті їхніх родичів, а також їхні вимоги про відшкодування шкоди.

135. 14 лютого 2007 року заявниця була вперше допитана прокуратурою в цілях розслідування. За допомогою адвоката, якого вона обрала на свій вибір, вона заявила, що її чоловік не повернувся додому ввечері 13 червня 1990 року, що занепокоїло її, і

наступного дня вона безуспішно намагалася його знайти і в результаті дізналася з преси, що його було вбито пострілом в голову. Жоден слідчий чи офіційний представник не навідався до неї, і її не викликали в цілях розслідування; лише кілька журналістів навідувалися до неї. Вона заявила, що в своєму двадцятирічному віці, не маючи місця роботи на той час, після смерті свого чоловіка мусила виховувати двох дітей: дочку, якій було лише два місяці (народилася в квітні 1990 року), та дворічного сина.

136. Документи, наявні в матеріалах справи, яку було передано до Суду, не вказують на те, чи інформувалася пані Анка Мокану про розвиток розслідування незаконного вбивства при обтяжуючих обставинах її чоловіка після рішення Високого Суду Касації та Правосуддя від 17 грудня 2007 року, в якому було постановлено про повернення справи до прокуратури.

5. Розвиток наступних подій в розслідуванні обвинувачень в нелюдському поводженні

137. У період з 26 листопада 1997 року по 12 червня 2006 року було порушено кримінальні провадження щодо 37 осіб – 28 цивільних та 9 військовослужбовців – у зв'язку з закликами до заколоту під час подій червня 1990 року. Колишній Президент Румунії був у числі тих, проти кого було порушено справу. 9 червня 2005 року йому було пред'явлено обвинувачення, пов'язане з участю в геноциді (пункти (а), (б) та (с) статті 357 Кримінального кодексу), пропагандою війни (стаття 356), нелюдським поводженням (стаття 358), закликами до заколоту (стаття 162) та актами саботажу (стаття 163).

Переважну більшість 28 цивільних осіб, яким були пред'явлені обвинувачення, становили директори гірничих підприємств, керівники профспілок гірників та високопоставлені державні службовці з Міністерства гірничої промисловості.

138. 16 вересня 1998 року цей напрям розслідування було виділено в справу № 75/Р/1998 (див. пункт 106 вище).

139. 19 грудня 2007 року військова секція прокуратури при Високому Суді Касації та Правосуддя видала наказ про поділ справи № 75/Р/1998 на дві частини, одна з яких стосувалася обвинувачень у вчиненні кримінальних правопорушень щодо 28 цивільних осіб, включаючи колишнього Президента Румунії та колишнього керівника СРР, а друга – обвинувачень щодо дев'яти військовослужбовців. Розслідування стосовно 28 цивільних осіб велося відповідною цивільною секцією тієї самої прокуратури.

140. Рішенням від 27 лютого 2008 року головний прокурор військової секції прокуратури скасував рішення від 19 грудня 2007 року, встановивши, що, з огляду на тісний зв'язок між подіями розслідування всієї справи стосовно всіх відповідачів – як цивільних, так і військових має вестися однією прокуратурою, а саме – відповідною цивільною секцією.

141. 29 квітня 2008 року військова секція прокуратури при Високому Суду Касації та правосуддя також передала на розгляд відповідної цивільної секції частину справи, що стосувалася обвинувачень у вчиненні кримінальних правопорушень, висунутих щодо дев'ятох військовослужбовців – у тому числі кількох генералів, колишнього начальника поліції і колишнього Міністра внутрішніх справ.

142. В рішенні від 29 квітня 2008 року містився перелік більше ніж тисячі жертв, які утримувалися і зазнали жорстокого поводження, зокрема, в приміщенні Офіцерської школи Беняси (Băneasa Officers' School) та військової частини в Мегуреле. Пана Маріна Стойку було включено до цього переліку жертв. Рішення також містило перелік юридичних осіб, які зазнали шкоди під час розгону демонстрацій 13-15 червня 1990 року, включаючи об'єднання-заявника.

143. Зазначене рішення також посилялося на «встановлення приблизно 100 осіб, які загинули під час подій 13-15 червня 1990 року».

144. Крім того надавався перелік державних компаній, які надали працівників для участі в оперативних діях в Бухаресті. До цього переліку, зокрема, увійшло 20 гірничих компаній по всій країні та фабрик в 11 містах (Келераши, Александрія, Алба-Юлія, Крайова, Констанца, Дева, Джурджу, Галаці, Брашов, Златина та Бузау), а також три фабрики в Бухаресті.

145. Після прийняття цього рішення 5 травня 2008 року військова секція прокуратури надіслала відповідній цивільній секції прокуратури 209 томів з матеріалами справи № 75/P/1998, які загалом налічували близько 50 000 сторінок.

146. 26 травня 2008 року секція прокуратури при Високому Суді Касації та Правосуддя, яка отримала всі матеріали справи, а саме – секція кримінальних проваджень та криміналістики, заявила про відсутність у неї юрисдикції і відмовилася від юрисдикції на користь іншої секції тієї ж прокуратури, а саме – управління з розслідування організованих злочинів та терористичних актів (*Direcția de Investigare a Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism, надалі – «DIICOT»*).

147. Рішенням від 10 березня 2009 року відповідним управлінням прокуратури при Високому Суді Касації та Правосуддя, а саме, DIICOT, було постановлено, що жодне судове переслідування не може здійснюватися проти колишнього голови СРР за обвинуваченням в закликах до заколоту, оскільки стосовно цього правопорушення сплив строк давності, а також що жодне судове переслідування не може здійснюватися проти більшості, до якої увійшли 27 цивільних підсудних, а саме – директори гірничих компаній, керівники профспілок гірників, високопоставлені державні службовці з Міністерства гірничої промисловості та органів місцевого самоврядування – на підставі відсутності ознак складу злочину.

148. У цьому рішенні прокуратура дотримувалася погляду, що в межах своїх повноважень в якості глави держави, Міністра внутрішніх справ, заступника Міністра або керівника поліції деякі з відповідачів здійснювали державні повноваження, тому було б нелогічним припущення, що вони могли вчинити дії, які б підірвали їхню владу. Що стосується шахтарів та інших працівників, які відправилися до Бухаресту 14 червня 1990 року, прокуратура вважала, що вони «перетворилися на сили безпеки» і були переконані, що їхні дії слугували державній владі. Крім того, прокуратура зазначила, що їхнє втручання не мало сенсу, оскільки операція, яка була проведена десантниками в приміщенні телевізійної станції, дозволила відновити порядок в столиці станом приблизно на 1:00 год. 14 червня 1990 року.

149. Прокуратурою також були припинені провадження проти трьох підсудних, які вже померли на той час.

150. На завершення DIICOT було прийнято рішення про відмову від юрисдикції на користь секції з кримінальних проваджень та криміналістики в частині, що стосувалася решти справи, а саме – обвинувачень в нелюдському поводженні, пропаганді війни та геноциді в значенні пунктів (а)-(с) статті 357 Кримінального кодексу. Ці факти стосувалися тільки дев'яти осіб, яким було пред'явлено обвинувачення в період з 2000 по 2006 роки, включаючи колишнього Президента.

151. 17 червня 2009 було прийнято рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування у зв'язку з цими обвинуваченнями; його зміст наведено нижче.

6. Рішення від 17 червня 2009 року про відмову у порушенні кримінального переслідування

152. 17 червня 2009 прокуратурою при Високому Суді Касації та Правосуддя було прийнято рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування в справі, що переважно стосувалася обвинувачень у нелюдському поводженні, які були пред'явлені на

підставі 856 скарг, поданих особами, які зазнали тілесних ушкоджень у результаті актів насильства, вчинених 13-15 червня 1990 року.

153. У відповідному рішенні зазначалося, що колишній глава держави не розглядався як підсудний у ході слідства.

154. Рішення надавало комплексну характеристику актів насильства, які були класифіковані як прояви надзвичайної жорстокості, що були вчинені стосовно кількох сотень осіб.

155. Було зазначено, що розслідування, які велися впродовж близько дев'ятнадцяти років органами цивільної прокуратури, а пізніше – органами військової прокуратури, не дали можливості встановити особи порушників або ступінь участі сил безпеки. Відповідна частина цього рішення має такий зміст:

«Розслідування, які проводилися впродовж періоду, який тривав близько дев'ятнадцяти років, цивільними прокуратурами, а пізніше – органами військової прокуратури, результати яких містяться в матеріалах справи ..., не дали можливості встановити особи шахтарів, які вчинили напади, ступінь участі в їхніх діях органів безпеки, а також представників та прихильників ФНП, їхню роль та ступінь участі в актах насильства, які були вчинені проти мешканців столиці 14 та 15 червня 1990 року».

156. Цим рішенням було постановлено припинити провадження проти одного з підсудних, який на той час уже помер, а також що кримінальне переслідування буде здійснюватися (*scoatere de sub urmărire penală*) стосовно решти восьми підсудних у зв'язку з такими злочинами, строк давності яких вже сплив, зокрема, які стосувалися переховування злочинців.

157. Що стосується правопорушень, строк давності яких сплив, зокрема щодо нелюдського поводження, в рішенні говорилося, що немає підстав для притягнення до відповідальності у зв'язку з відсутністю ознак складу злочину або з огляду на невстановлення обставин за відсутністю доказів.

158. З цього приводу було зазначено, що тодішній глава держави не міг бути підданий критиці з приводу будь-якої форми участі в спільних діях шахтарів та збройних сил, оскільки ним були схвалені лише ті дії, які мали місце вранці 13 червня 1990 року, та втручання армії в другій половині того самого дня з заявленою метою відновлення правопорядку. Крім того, було вказано на відсутність інформації (*date certe*), яка б підтверджувала обвинувачення проти нього в частині, що стосувалася підготовки прибуття шахтарів в Бухарест та інструкцій, які були ним надані. Було зазначено, що його звернення до шахтарів захистити державні установи та відновити порядок, в результаті якого 1 021 особу було позбавлено свободи та піддано фізичним нападам, могли бути кваліфіковані лише як заклики до вчинення нападів і що притягти його до кримінальної відповідальності було неможливо у зв'язку зі спливом строку давності.

159. Прокуратура вважала, що протестувальники та інші особи, проти яких були спрямовані діяння шахтарів, належали до різних етнічних груп (румуні, роми, угорці) та соціальних категорій (інтелектуали, студенти, школярі, але також і робітники), а саме тому їх неможливо розглядати як єдину групу або упізнавану громаду за об'єктивними географічними, історичними, соціальними або іншими ознаками, і з цієї причини оскаржувані події не можуть бути кваліфіковані як геноцид. Покладаючись на судову практику Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, прокуратура також дотримувалася погляду, що особи, яких було позбавлено свободи, не зазнавали жорстокого поводження систематично.

160. Крім того, в рішенні зазначалося, що промова, якою глава держави закликав шахтарів зайняти та захистити Університетську площу від протестувальників, які розмістилися там, не може бути розтлумачена як пропаганда війни, оскільки

обвинувачений не намагався спровокувати будь-якого роду конфлікт, а навпаки просив шахтарів «покласти край безладдю та актам кровопролиття».

161. Також було зазначено, що мотивація шахтарів полягала в простих особистих переконаннях, які розвинулися на основі колективної істерії, яка призвела до того, що вони почали діяти як арбітри політичної ситуації та ревні стражі політичного режиму (лідери якого визнали їх як таких), уповноважені «виправляти» тих, хто заперечував його легітимність. Крім того, прокурор у подальшому звернув увагу на юридичну вимогу, що для призначення покарання нелюдське поводження мало бути спрямоване на «осіб, які [потрапили] до рук ворогів». При цьому він був переконаний у тому, що цей критерій не було дотримано, оскільки вже 14 червня 1990 року в шахтарів більше не було жодного ворога, з яким треба було боротися.

162. Що стосується обвинувачень у катуваннях, прокурор вважав, що законодавство Румунії у відповідний час не передбачало жодних положень про заборону катувань.

163. В рішенні від 17 червня 2009 року було проаналізовано кожне обвинувачення стосовно кожного підсудного, проте без посилання на жодну з жертв за іменем і без згадки індивідуальних актів насильства, на які поскаржилася кожна з них; лише було зроблено посилання на додаток, який не було подано до суду. В ньому згадується кількість жертв та їхня приналежність до тієї чи іншої категорії, де зазначається, наприклад, що 425 осіб було затримано і вони утримувалися в приміщенні Офіцерської школи Беняси або що 574 протестувальників було заарештовано і вони утримувалися в приміщеннях військової частини в Мегуреле.

7. Апеляційні скарги на рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування від 17 червня 2009 року

164. Об'єднання-заявник, інші юридичні та фізичні особи подали апеляційну скаргу на рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування від 17 червня 2009 року, яку було відхилено 3 вересня 2009 року головним прокурором відповідної секції прокуратури при Високому Суді Касації та Правосуддя. Постановляючи своє рішення прокуратура вважала, що жодних дій, які б могли бути кваліфіковані як злочини проти людяності, а саме – як нелюдське поводження або геноцид, вчинено не було.

165. Пан Марін Стойка та чотири інші постраждалі особи також подали апеляційну скаргу на це саме рішення. Її було відхилено 6 листопада 2009 року. Пан Марін Стойка подав до Високого Суду Касації та Правосуддя апеляцію з питань права.

166. 9 березня 2011 року після відхилення клопотання за принципом *res judicata* [що таке саме рішення стосовно тих же подій та сторін вже було постановлено], яке було подане колишнім главою держави, Високий Суд Касації та Правосуддя прийняв постанову по суті рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування і відмовив в задоволенні апеляції заявника.

167. В своєму рішенні він кваліфікував напад на заявника як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (стаття 182 Кримінального кодексу), незаконний арешт, жорстоке поводження (стаття 267), катування, неправомірне покарання та шантаж. Суд вважав, що рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування від 17 червня 2009 року було постановлено правильно з тієї підстави, що стосовно відповідних злочинів сплив строк давності, а також що на час розгляду справи катування не вважалися кримінальним злочином.

168. На противагу зазначеному судом не було розглянуто питання криміналізації нелюдського поводження (стаття 358 Кримінального кодексу), що було предметом рішення від 29 квітня 2008 року, в якому заявника було названо жертвою нелюдського поводження – злочину, інкримінованого п'ятьом генералам.

8. Стислий огляд та уточнення стосовно слідчих дій

169. Згідно з інформацією Уряду основні слідчі дії були виконані в період з 1990 по 2009 роки, а саме: допитано більш як 840 постраждалих; заслухано свідчень стосовно більше ніж 5 724 випадків; отримано понад 100 актів судово-медичної експертизи. Результати цих дій викладені в документах, які налічують кілька тисяч сторінок.

(а) Слідчі дії, які безпосередньо стосувалися пана Стойки

170. 18 червня 2001 року, коли він був прийнятий прокурором військової секції прокуратури при Верховному Суді Правосуддя, пан Марін Стойка подав формальну скаргу стосовно насильства, жертвою якого, як стверджувалося, він став у ніч з 13 на 14 червня 1990 року.

171. Його скаргу було додано до матеріалів розслідування, яке вже було розпочате у зв'язку з іншими обвинуваченнями, включаючи зокрема, нелюдське поводження (матеріали справи № 75/P/1998).

172. 18 жовтня 2002 року в цілях розслідування стверджуваного факту нападу на нього заявник пройшов обстеження в Державному інституті судової медицини, яким було видано акт судово-медичної експертизи. В акті зазначалося, що тілесні ушкодження, які були описані в медичній справі, відкритій відділом невідкладної допомоги 14 червня 1990 року, потребували лікування тривалістю від трьох до п'яти днів і не були такими, що загрожували життю заявника.

173. Також в ньому було зазначено, що заявник госпіталізовувався з тяжкими епілептичними нападами з 31 жовтня по 28 листопада 1990 року, в лютому 1997 року, в березні 2002 року та в серпні 2002 року, а також що у нього було діагностовано посттравматичну вторинну епілепсію та інші церебральні та судинні розлади (транзиторні ішемічні атаки, ТІА). У висновку експертизи зазначалося, що посттравматична епілепсія розвинулася внаслідок ушкодження, яке було заподіяне в 1966 році.

174. 9 та 17 травня 2005 року заявника було допитано, і він мав можливість викласти свою точку зору на оскаржувані події, а також подати свої вимоги про відшкодування стверджуваної матеріальної і моральної шкоди.

175. В листі від 23 травня 2005 року він був поінформований військовою секцією прокуратури при Високому суді Касації та Правосуддя, що його скарга стосовно заподіяння тілесних ушкоджень 13 червня 1990 року невстановленими військовослужбовцями, в результаті яких він був госпіталізований «в стані коми», розслідується в рамках справи № 75/P/1998.

176. У довідці, яку було видано 26 квітня 2006 року, вказується, що відповідно до записів в реєстрі, який ведеться військовою секцією прокуратури при Високому Суді Касації та Правосуддя, заявник був на прийомі у прокурора в 2002, 2003, 2004, 2005 та 2006 роках переважно в цілях що стосувалися розслідування або для отримання інформації про просування розслідування. Заявником було подано дві додаткові скарги, відповідно, 12 вересня та 4 жовтня 2006 року.

177. 23 квітня 2007 року прокурор опитав двох свідків, на яких вказав заявник.

178. 9 травня 2007 року в ході допиту заявника як постраждалої сторони він звернувся до військового прокурора з клопотанням про призначення другої судово-медичної експертизи, оскільки, на його думку, акт експертизи 2002 року зовсім не відображав тяжкості тілесних ушкоджень, яких він зазнав у 1990 році та триваючих залишкових явищ від цих ушкоджень.

179. Прокурором була призначена нова експертиза. Окрім всього іншого, він доручив судово-медичним експертам вивчити наявність причинно-наслідкового зв'язку між ушкодженням, яке було заподіяно заявникові в червні 1990 року, та його станом здоров'я на дату, на яку було призначено проведення експертизи.

180. Під час допиту заявникові було запропоновано переглянути відеозапис подій 13 червня 1990 року, включаючи ті, які відбувалися в приміщенні Державної телевізійної станції. Він упізнав себе і звернувся з клопотанням долучити відеозапис до матеріалів розслідування.

181. 25 червня 2007 року новий акт судово-медичної експертизи було долучено до матеріалів справ. В ньому зазначалося повторно на підставі медичних записів, які були зроблені 14 червня 1990 року, що тілесні ушкодження заявника потребували лікування тривалістю від трьох до п'яти днів і не становили загрози життю заявника. Також вказувалося на відсутність причинно-наслідкового зв'язку між тілесними ушкодженнями, які були заподіяні в ніч з 13 на 14 червня 1990 року, та проблемами зі здоров'ям заявника, які пізніше призвели до необхідності неодноразових госпіталізацій.

182. 30 жовтня 2007 року на вимогу заявника дані з медичними обстеженнями його стану, підготовлені відділом невідкладної допомоги лікарні м. Бухарест в 1992 році, були долучені до матеріалів справи.

183. Медичною комісією Національного фонду соціального забезпечення попередньо заявникові було видано довідку від 24 травня 2007 року, в якій зазначалося, що він страждав від “загального посиленого розладу [функцій]», що призвело до повної втрати працездатності. Відповідні положення зазначеної довідки мають такий зміст:

«З огляду на медичну документацію, наявну в справі пацієнта, документи, які були долучені останнім часом ..., та клінічну психіатричну експертизу, яку було проведено 24 травня 2007 року, експертною комісією та вищою комісією було поставлено клінічний діагноз: змішаний розлад особистості, ускладнений органічними причинами. Госте травматичне ушкодження мозку в 1990 році (напад). Епілепсія з частковими генералізованими вторинним кризами, яка була підтверджена клінічно та за допомогою ЕЕГ, наразі з рідкісними суправентрикулярними інцидентами в його історії хвороби (нерегулярний сердечний ритм (тріпотіння) та атріовентрикулярна блокада ..., з поверненням до синусного ритму ... після кардіоверсії.

Функціональний діагноз: “загальний посилений розлад».

Працездатність: повна втрата, інвалідність другої групи.

Втрата адаптаційної здатності: на 72%»

184. Тим часом 10 травня 2004 року прокуратура при Окружному суді м. Бухареста видала документ про відмову у порушенні кримінального переслідування в іншій справі за результатами розгляду скарги щодо замаху на вбивство, яка була подана заявником на підставі тих самих фактів.

(b) Уточнення щодо дослідження кримінальної скарги разом з заявою про вступ у справу в якості цивільного позивача, яку було подано об'єднанням-заявником

185. 9 липня 1990 року військова частина № 02515 в Бухаресті направила об'єднанню-заявнику лист, яким його було поінформовано, що «представниками Генеральної прокуратури (*Procuratura Generală*) [була] проведена інвентаризація предметів, які були виявлені 14 червня 1990 року [в приміщенні об'єднання], після чого вони разом з офіційним актом були розміщені в офісі прокуратури м. Бухареста (*Procuratura Municipiului București*)».

186. 22 липня 1990 року двоє співробітників поліції прибули до приміщення об'єднання-заявника. Вони звернули увагу на те, що вікна були розбиті і замки зламані, а всі речі в приміщенні «були розграбовані». Вони склали акт у присутності керівників об'єднання-заявника та свідка.

187. 26 липня 1990 об'єднанням-заявником було подано кримінальну скаргу до прокуратури Бухареста, в якій воно поскаржилося на розграбування свого головного офісу та на напади, які були вчинені на деяких з його членів 14 червня 1990 року, включно з

вимогою про повернення всіх матеріалів та документів, які були вилучені. Також було подано заяву про надання дозволу на вступ у кримінальну справу в якості цивільного позивача.

188. 22 жовтня 1997 року Генеральна інспекція поліції надіслала прокуратурі при Верховному Суді Правосуддя матеріали двадцяти однієї справи, які були відкриті за результатами розгляду кримінальних скарг, що надійшли від кількох фізичних та юридичних осіб з приводу подій 13 та 14 червня 1990 року. Зазначені матеріали було долучено до справи № 1476/P/1990, яка стосувалася скарги об'єднання-заявника щодо жорстокого поводження, якого зазнали кілька з його членів. Генеральна інспекція поліції звернулася до прокуратури з проханням інформувати її про заходи, які вживатимуться з метою проведення допитів у цілях розслідування.

189. Об'єднання-заявник регулярно зверталосся до прокуратури при Верховному Суді Правосуддя, пізніше – Високому Суді Касації та Правосуддя, з приводу регулярного інформування його про хід ведення розслідування або з вимогами про проведення додаткових слідчих дій, поки розслідування не було закрито за рішенням від 17 червня 2009 року про відмову у порушенні кримінального переслідування.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ І МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

A. Міжнародні юридичні документи

1. Правові джерела Організації Об'єднаних Націй

190. Комітетом проти катувань Організації Об'єднаних Націй було видано Загальне зауваження № 3(2012) щодо імплементації державами-членами статті 14 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, відповідні частини якого передбачають таке:

«Перешкоди для здійснення права на відшкодування

37. Одним з найважливіших компонентів права на відшкодування є чітке визнання відповідальною державою-стороною, що заходи з виправлення порушення, які надаються або присуджуються жертві, призначаються стосовно порушень Конвенції в результаті дій або бездіяльності. Тому Комітет дотримується тієї точки зору, що держава-сторона не може здійснювати заходи в сфері розвитку або надавати гуманітарну допомогу в якості заміни відшкодування для жертв катувань або жорстокого поводження. Ненадання державою-стороною відшкодування індивідуальній жертві катувань не може бути виправдане посиланням на рівень розвитку держави. Комітет нагадує, що наступні уряди, а також держави- правонаступники залишаються пов'язаними зобов'язанням гарантувати доступ до права на відшкодування.

38. Держави-сторони Конвенції зобов'язані забезпечувати ефективність права на відшкодування. Конкретні перешкоди, що ускладнюють реалізацію права на відшкодування і заважають ефективному застосуванню статті 14, включають такі чинники, але не обмежуються лише ними: неадекватне національне законодавство, дискримінація щодо доступу до механізмів розгляду скарг та проведення розслідувань і процедур надання правової допомоги та відшкодування; недостатньо ефективні заходи щодо забезпечення затримання стверджуваних правопорушників, закони про державну таємницю, тягар доведення і процедурні вимоги, що впливають на встановлення права на відшкодування; закони про позовну давність, амністії та імунітети; ненадання достатньої правової допомоги та заходів захисту для жертв і свідків; а також відповідна стигматизація і фізичні, психологічні та інші супутні наслідки застосування катувань та жорстокого поводження. Крім того, невиконання державою-стороною рішень про вжиття заходів щодо виправлення порушень для жертв катувань, прийнятих національними, міжнародними або регіональними судами, становить серйозну перешкоду на шляху реалізації права на відшкодування. Державам-сторонам слід розробити скоординовані механізми виконання винесених на користь жертв рішень на трансграничній основі, включаючи визнання дійсності судових наказів інших держав-сторін і надання допомоги при встановленні місцезнаходження майна злочинців.

39. Якщо мова йде про зобов'язання, які передбачені статтею 14, держави-сторони забезпечують як де-юре, так і де-факто доступ до механізмів своєчасного та ефективного відшкодування для членів маргіналізованих та/або таких, що стали уразливими, груп, уникають заходів, що перешкоджають членам таких груп домагатися і отримувати відшкодування, і усувають формальні або неформальні перешкоди, з якими вони можуть зіткнутися при отриманні відшкодування. До таких перешкод можуть відноситися, наприклад, неадекватні судові чи інші процедури кількісної оцінки понесених збитків, які можуть завдати неспівмірного негативного впливу на таких осіб в плані наявності доступу до матеріальних засобів або їх збереження. Як було підкреслено Комітетом в його Загальному зауваженні № 2, «гендер є одним з ключових факторів. Належність до жіночої статі в поєднанні з іншими відмінними особливостями або статусом особи ...допомагають визначити, в яких саме ситуаціях жінки і дівчата піддаються катуванням або жорстокому поводженню чи загрозам вчинення таких актів. Держави-сторони зобов'язані приділяти належну увагу гендерним питанням при забезпеченні всіх перелічених вище елементів у ході процесу, спрямованого на те, щоб кожна потерпіла особа, зокрема члени груп, які стали уразливими, включаючи ЛГБТ, отримували справедливе і рівне ставлення, а також справедливу та належну компенсацію, реабілітацію та інші заходи з виправлення порушення, що відповідають їх конкретним потребам.

40. Оскільки наслідки застосування катувань мають довготривалий характер, слід не допускати застосування законів про давність, оскільки вони позбавляють жертв права на відшкодування, компенсацію та реабілітацію, що надаються їм. У багатьох жертв не спостерігається зменшення заподіяної шкоди з плином часу, а в деяких випадках може спостерігатися навіть посилення такої шкоди в результаті посттравматичного стресу, що вимагає медичної, психологічної та соціальної допомоги, яка нерідко виявляється недоступною для тих жертв, які не отримали відшкодування. Держави-сторони повинні забезпечувати, аби всі жертви катувань або жорстокого поводження незалежно від того, коли відбулося порушення або чи було воно вчинене колишнім режимом або з його мовчазної згоди, могли реалізувати свої права на використання засобів правового захисту і отримання відшкодування...».

2. *Юриспруденція Міжамериканської комісії з прав людини та Міжамериканського суду з прав людини*

191. У міжнародній юриспруденції є приклади справ, коли стосовно стверджуваних жертв масових порушень основоположних прав, а саме права на життя та права на недопущення жорстокого поводження, було дозволено багаторічне очікування перед тим, як провадження було порушено на національному рівні і після цього відбулося звернення до міжнародних судів, незважаючи на те, що критерії прийнятності стосовно їхніх заяв щодо вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту та строків давності, встановлених для подання скарг, були подібними до тих, які передбачені Конвенцією (див., окрім іншого, справу Міжамериканської комісії з прав людини «*Спільнота Ріо-Негро корінних жителів Майя та інші члени проти Гватемали*» (*Community of Rio Negro of the Maya Indigenous People and its Members v. Guatemala*), доповідь № 13/2008 від 5 березня 2008 року, № 844/05; справу Міжамериканського суду з прав людини (МАСПЛ); справу «*Різанина в Лас-Дос-Еррес проти Гватемали*» («*Las Dos Erres*» *Massacre v. Guatemala*), від 24 листопада 2009 року, а також справу МАСПЛ «*Гарсія Лусеро та інші проти Чилі*» (*García Lucero et al. v. Chile*), рішення від 28 серпня 2013 року).

192. Відповідні частини першої зі згаданих вище справ («*Спільнота Ріо-Негро корінних жителів Майя та інші члени проти Гватемали*» (*Community of Rio Negro of the Maya Indigenous People and its Members v. Guatemala*), пункти 88-89) мають такий зміст:

«Правило розумного часу для подання скарг до Міжамериканської системи захисту прав людини необхідно проаналізувати в кожному випадку, беручи до уваги дії близьких родичів жертв, які намагалися добитися правосуддя, поведінку держави, а також ситуацію та контекст, за яких відбулося стверджуване порушення. Таким чином, з огляду на контекст та характерні особливості справи, що розглядається, а також той факт, що все ще тривають деякі розслідування та судові провадження, Комісія вважає, що скарга була подана в межах розумного строку, а також що вимога щодо допустимості з посиланням на час подання була виконана».

В. Положення, які стосуються встановленої законом давності притягнення до кримінальної відповідальності

193. Стаття 121 Кримінального кодексу, чинна на час розгляду справи, передбачає таке:

«Давність притягнення до кримінальної відповідальності не застосовується у разі вчинення злочинів проти миру та людяності».

194. Стаття 122, чинна на час розгляду справи, регулює строки давності притягнення до кримінальної відповідності. Відповідні її частини передбачають таке:

«Строк давності притягнення до кримінальної відповідності вважається пропущеним після:

(а) спливу п'ятнадцяти років, коли за вчинений злочин законодавством передбачається максимальне покарання у вигляді довічного ув'язнення або позбавлення волі на строк п'ятнадцяти років;

(b) спливу десяти років, коли за вчинений злочин законодавством передбачається максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше десяти, але менше п'ятнадцяти років;

(b) спливу восьми років, коли за вчинений злочин законодавством передбачається максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше п'яти, але менше десяти років;

(d) спливу п'яти років, коли за вчинений злочин законодавством передбачається максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше одного, але менше п'яти років;

(е) спливу трьох років, коли за вчинений злочин законодавством передбачається максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року або штраф.

Перебіг зазначених строків давності розпочинається з дати вчинення відповідного злочину...».

195. Стаття 123 визначає підстави зупинення перебігу строку давності, а саме – вчинення будь-якої дії, яка відповідно до закону має бути доведена до відома обвинуваченого.

196. Стаття 124, чинна на час розгляду справи, регулює спеціальні строки давності. Відповідні її частини передбачають таке:

«Строк давності притягнення до кримінальної відповідальності вважається пропущеним незалежно від кількості зупинень перебігу такого строку, якщо строк давності, передбачений статтею 122, перевищено на половину відповідного періоду».

С. Стаття 358 Кримінального кодексу та судова практика щодо її застосування

197. Стаття 358 Кримінального кодексу передбачає таке:

Нелюдське поводження (*Tratamentele neomeneoase*)

«1. Факт застосування нелюдського поводження до поранених або хворих людей, цивільного медичного персоналу або представників Червоного Хреста чи інших подібних організацій, тих, хто вижив після краху корабля, військових в'язнів та в цілому до будь-якої іншої особи, яка потрапила в руки ворогів (*și în general a oricărei persoane căzute sub puterea adversarului*), або проведення на них медичних або наукових експериментів, які не є виправданими з огляду на лікування, що здійснюється для їхнього блага, карається позбавленням волі на строк від п'яти до двадцяти років та позбавленням певних прав.

2. Факт вчинення перелічених нижче дій проти осіб, які зазначені в попередньому пункті, підпадає під таке саме покарання:

(а) примусова мобілізація до збройних сил ворога;

(b) захоплення заручників;

(с) депортація;

(d) примусове переселення (*dislocarea*) або позбавлення волі за відсутності законної підстави;

(е) засудження або приведення вироку у виконання за відсутності попереднього рішення суду, винесеного відповідно до законодавства з дотриманням базових вимог щодо забезпечення належного процесу правосуддя, які передбачені законодавством.

3. Катування, спричинення каліцтва або знищення осіб, що згадані в першій частині, караються довічним ув'язненням або позбавленням волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти років, а також позбавленням певних прав.

4. Якщо злочин, який карається відповідно до цієї статті, вчинено під час війни, відповідна санкція передбачає довічне ув'язнення».

198. Рішенням № 2579, постановленим 7 липня 2009 року, Високий Суд Касації та Правосуддя залишив в силі рішення про застосування статті 358 Кримінального кодексу, а саме – щодо норми, яка передбачає покарання за нелюдське поводження, яке було прийняте військовим апеляційним судом у справі, яка стосувалася арешту та смерті у в'язниці в 1948 році противника тоталітарного режиму, який на той час лише встановився в Румунії. Відповідні частини цього рішення мають такий зміст:

«Рішенням від 28 січня 2009 року Військовий апеляційний суд постановив... задовольнити апеляційну скаргу скаргника ... на рішення ... про відмову у порушенні кримінального переслідування, яке було прийняте стосовно Д., З. та персоналу Медичної служби Міністерства внутрішніх справ (в 1948 році) у зв'язку зі злочинном, пов'язаним з нелюдським поводженням, який карається відповідно до статті 358 Кримінального кодексу...

... справу було направлено до Військової прокуратури при Військовому апеляційному суді для відкриття кримінального провадження (*în vederea începerii urmăririi penale*) з огляду на підстави, факти та обставини, які були встановлені на підставі доказів, наведених у судовому рішенні...

В своєму рішенні Апеляційний суд зазначив, що: ...

Покладаючись на визначення нелюдського поводження, яка було надане Європейським судом [з прав людини], Високий суд звертає увагу на те, що в 1948 році – періоді, коли сталися події, які підпадають під дію статті 358 Кримінального кодексу, склалася конфліктна ситуація, яка стала передумовою [для встановлення факту вчинення цього злочину], між державними органами комуністичної держави, яка не лише допускала, а навіть уповноважувала «державних агентів» діяти як справжні кати, та жертвами фізичних та психологічних репресій цього режиму. За таких обставин відсутні будь-які перешкоди для проведення розслідування стосовно тих осіб, кого було обвинувачено у вчиненні цього правопорушення.

Склад злочину (*actus reus*) в діяннях, пов'язаних з нелюдським поводженням, що розглядається в цій справі, полягає в застосуванні до постраждалих або хворих нелюдського поводження, тобто поводження, яке складно перенести фізично і яке є принизливим.

Як наслідок, Військовий апеляційний суд мав рацію, прийнявши рішення повернути справу прокуратурі для того, щоб можна було порушити провадження, у тому числі стосовно цього злочину, у зв'язку з наказом, відданим підсудними З. та Д., про арешт Д.А. 21 квітня 1948 року за обвинуваченням в підриві державної безпеки на основі анонімного викриття та за відсутності жодного доказу вчинення цього злочину».

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 2 ТА 3 КОНВЕНЦІЇ

199. Пані Анка Мокану та пан Марін Стойка стверджували, що держава-відповідач не виконала свої зобов'язання стосовно процесуального аспекту статей 2 та 3 Конвенції. Вони стверджували, що зазначені положення передбачають, що держава мала провести ефективне, безстороннє та ретельне розслідування, яке б дозволило встановити та покарати осіб, відповідальних за збройне придушення демонстрацій 13 та 14 червня 1990

року, під час якого було вбито пострілом з вогнепальної зброї чоловіка заявниці Велику-Валентина Мокану, а другий заявник зазнав жорстокого поводження.

Відповідні частини статті 2 передбачають таке:

Стаття 2

«1. Право кожного на життя охороняється законом. Ніхто не може бути умисно позбавлений життя ...»

Стаття 3 передбачає таке:

Стаття 3

«Ніхто не може бути підданий катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

А. Юрисдикція суду *ratione temporis*

200. Суд звертає увагу на те, що Урядом-відповідачем не було подано жодної заяви до Великої Палати щодо відсутності в Суду юрисдикції *ratione temporis* [юрисдикції щодо дії Конвенції в часі]. Тим не менше, були наведені доводи про те, що Суд може розглядати скарги, які були подані йому, лише в тій частині, в якій вони стосуються періоду після 20 червня 1994 року, тобто дати, коли Конвенція набрала чинності для Румунії.

201. Суд повторно наголошує на тому, що він має переконатися в наявності в нього юрисдикції стосовно кожної справи, що передається на розгляд, і тому зобов'язаний вивчати питання його юрисдикції на кожній стадії провадження, навіть коли жодного заперечення не було заявлено з цього приводу (див. справу «Блєчіч проти Хорватії» (*Blečić v. Croatia*) [Велика Палата], № 59532/00, пункт 67, ECHR 2006-III).

1. Рішення Палати

202. Палатою було визнано, що процесуальне зобов'язання щодо проведення ефективного розслідування, яке виникає на підставі статей 2 та 3 Конвенції, перетворилося на окремий та незалежний обов'язок, який може вважатися таким, що покладається на державу навіть тоді, коли посягання на життя або недоторканність особи відбулося до набрання чинності Конвенцією для такої держави. При прийнятті такого рішення Суд повторно наголосив на принципах, що викладені в судовому рішенні в справі «Шіліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*) [Велика Палата], № 71463/01, пункти 159-163, рішення від 9 квітня 2009 року і надалі застосовані в справах, які порушувалися проти Румунії і в яких розглядатися події, що сталися в грудні 1989 року (див. рішення у справах «Аґаче та інші проти Румунії» (*Agache and Others v. Romania*), № 2712/02, пп. 70-73, рішення від 20 жовтня 2009 року; «Шандру та інші проти Румунії» (*Șandru and Others v. Romania*), № 22465/03, пункт 59, рішення від 8 грудня 2009; та «Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії» (*Association «21 December 1989» and Others v. Romania*), № 33810/07 та № 18817/08, пп. 114-118, рішення від 24 травня 2011 року).

203. Крім того, Суд вважав, що в цілях застосовування цього процесуального зобов'язання необхідно встановити, що значна частина процесуальних заходів була або мала бути запроваджена після ратифікації Конвенції відповідною країною. Застосовувавши такі принципи в цій справі, Палатою було відзначено, що кримінальні провадження стосовно жорсткого придушення демонстрацій в червні 1990 року були порушені в 1990 році, що вони продовжувалися після 20 червня 1994 року і що значна частини процесуальних заходів була здійснена після цієї дати.

204. Тому Палата заявила, що має юрисдикцію *ratione temporis* для розслідування твердження щодо процесуального порушення статей 2 та 3 Конвенції, відхиливши заперечення, яке було висунуте Урядом з цього приводу лише стосовно заяви пана Стойки.

2. Оцінка Суду

205. В справі «Яновець та інші проти Росії» (*Janowiec and Others v. Russia*) [Велика Палата], № 55508/07 та № 29520/09, пп. 128-151, рішення від 21 жовтня 2013 року, Суд надав додаткові уточнення щодо часових обмежень його юрисдикції (які раніше були визначені в рішенні в справі «Шіліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*) (див. посилання вище, пп. 162-163) стосовно процесуального зобов'язання з розслідування смертей та фактів жорстокого поводження, які мали місце до набрання чинності Конвенцією для держави-відповідача (надалі – критична дата).

206. Суд по суті встановив, що така юрисдикція за часовим критерієм чітко обмежувалася процесуальними діями, які були або мали бути здійснені після набрання чинності Конвенцією для держави-відповідача, а також що вона залежала від наявності реального зв'язку між подією, яка стала підставою для виникнення зобов'язання відповідно до статей 2 та 3, та набранням чинності Конвенцією. Крім того, він додав, що такий зв'язок в першу чергу визначався з огляду на часову близькість між ініціюючою подією та критичною датою, які можуть бути відокремлені лише розумно коротким перебігом часу, який зазвичай не повинен перевищувати десяти років (див. посилання вище, рішення у справі «Яновець та інші проти Росії» (*Janowiec and Others v. Russia*), п. 146); одночасно з цим Суд зазначив, що сам по собі цей період часу не є визначальним. З цього приводу він вказав на те, що цей зв'язок міг бути встановлений, лише якби більша частина розслідування, тобто виконання значної частини процесуальних заходів для встановлення причини смерті та притягнення до відповідальності відповідальних осіб, було або мало б бути здійснене в період після набрання чинності Конвенцією (див. згадану вище справу «Яновець та інші проти Росії» (*Janowiec and Others v. Russia*), п. 147).

207. В цій справі, як повторно наголошується Судом, скарги щодо процесуального аспекту статей 2 та 3 Конвенції стосуються розслідування збройного придушення, яке відбулося 13 та 14 червня 1990 року проти антиурядових демонстрацій і яке коштувало життя чоловіку заявниці, а також призвело до втручання у сферу фізичної недоторканності заявника. Зазначене розслідування розпочалося в 1990 році, невдовзі після тих подій, які, окрім іншого, стали підставою для проведення слідчих дій, першочерговою метою яких було встановлення осіб жертв, які були вбиті пострілами з вогнепальної зброї, включаючи чоловіка заявниці.

208. Таким чином, слід відзначити, що з часу, коли сталася відповідна подія, до набрання чинності Конвенцією для Румунії, а саме 20 червня 1994 року, минуло чотири роки. Зазначений проміжок часу є відносно коротким. Він менший десяти років і менший за відповідні періоди часу в аналогічних справах, які розглядалися Судом (див. посилання вище, рішення у справах «Шандру та інші проти Румунії» (*Șandru and Others v. Romania*), пп. 55-59; «Пачаджи та інші проти Туреччини» (*Paçacı and Others v. Turkey*), № 3064/07, пп. 63-66, рішення від 8 листопада 2011 року; та «Юларич проти Хорватії» (*Jularić v. Croatia*), № 20106/06, пп. 45-51, рішення від 20 січня 2011 року).

209. До настання критичної дати була проведена незначна кількість процесуальних дій у контексті розслідування. Після зазначеної дати, і особливо починаючи з 1997 року і надалі, розслідування набуло широкого розмаху внаслідок приєднання десятків справ, які попередньо були відокремленими, і пред'явлено обвинувачення високопоставленим військовим та цивільним фігурантам. Аналогічним чином всі рішення прокуратури про

віддання до суду та судові рішення в цій справі були прийняті після критичної дати (див., окрім інших, рішення про віддання до суду від 18 травня 2000 року, рішення Верховного Суду Правосуддя від 30 червня 2003 року, рішення про віддання до суду від 27 липня 2007 року та рішення Високого Суду Касації та Правосуддя від 17 грудня 2007 року та 9 березня 2011 року).

210. Інакше кажучи, більшість процесуальних дій та найбільш важливі процесуальні заходи були здійснені після критичної дати.

211. З огляду на зазначене Суд визнає наявність у нього юрисдикції *ratione temporis* щодо розгляду скарг, які були подані пані Анкою Мокану та паном Маріном Стойкою за процесуальним аспектом статей 2 та 3 Конвенції, в частині, в якій такі скарги стосуються кримінального розслідування, проведеного в цій справі після набрання чинності Конвенцією для Румунії.

В. Заперечення щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту

212. Уряд, заявивши про те, що заявниками не були подані деліктні позови до держави про відшкодування шкоди, повторно наголосив на запереченні щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту, яке було подано ним до палати стосовно скарги, заявленої пані Анкою Мокану за статтею 2, та скарги, заявленої паном Маріном Стойкою за статтею 3.

1. Рішення палати

213. Зазначивши, що Суд вже відхиляв аналогічне заперечення своїм рішенням у справі «Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії» (*Association «21 December 1989» and Others v. Romania*) (див. посилання вище, пункти 119-125), а також що зобов'язання держави за статтями 2 та 3 Конвенції не можуть бути дотримані самим тільки присудженням відшкодування шкоди, Палата також відхилила заперечення, заявлене Урядом у цій справі. Крім того, Палата дотримувалася думки, що єдине остаточне рішення суду першої інстанції не доводило з достатньою впевненістю факт існування ефективних та доступних національних засобів юридичного захисту у зв'язку зі скаргами, аналогічними тим, що були подані заявниками.

2. Доводи Уряду

214. Згідно з позицією Уряду позов про відшкодування шкоди відповідно до положень статей 998 та 999 чинного на той час Цивільного кодексу та встановлення цивільної деліктної відповідальності держави щодо відшкодування шкоди у зв'язку з непроведенням ефективного розслідування подій червня 1990 року дозволив би двом заявникам отримати справедливую компенсацію за стверджувану шкоду та визнання порушення прав, що гарантуються Конвенцією.

215. На обґрунтування такого доводу Урядом було зазначено, що національні суди постановляли рішення на користь інших осіб, які перебували в подібних ситуаціях, що й ситуація заявників. З цього приводу Урядом було зроблено посилання на рішення, яке вже згадувалося в його зауваженнях, що були подані Палаті.

216. Відповідним рішенням, на яке послався Уряд, щоб довести ефективність цього засобу юридичного захисту, було судове рішення від 12 червня 2008 року, відповідно до якого суд п'ятого району м. Бухареста доручив Міністерству фінансів виплатити позивачу компенсацію за недоліки у розслідуванні, яке було порушене після придушення демонстрацій, що тривали в Бухаресті в грудні 1989 року. Уряд зазначив для Палати, що той факт, що ним був наведений лише один приклад судового рішення такого виду, може пояснюватися відсутністю інших проваджень, які б здійснювалися з такою самою метою.

217. Крім того, Уряд послався на рішення у справі «*Флореа Поп проти Румунії*» (*Floarea Pop v. Romania*), № 63101/00, рішення від 6 квітня 2010 року, виділивши при цьому поточну справу з-поміж таких, як справа «*Бранко Томашич та інші проти Хорватії*» (*Branko Tomašić and Others v. Croatia*), № 46598/06, рішення від 15 січня 2009 року та справа «*Кац та інші проти України*» (*Kats and Others v. Ukraine*), № 29971/04, рішення від 18 грудня 2008 року. Він також стверджував, що на відміну від відповідних засобів юридичного захисту у зазначених двох справах у справі, що розглядається, засіб юридичного захисту забезпечував би задоволення вимог заявників також і стосовно процесуального аспекту статей 2 та 3, оскільки національні суди мають юрисдикцію розглядати можливі порушення з цього приводу.

3. Доводи заявників

218. У своїх зауваженнях, поданих до Великої Палати, пан Марін Стойка стверджував, що деліктний позов не є належним засобом юридичного захисту, оскільки він не може зобов'язати тих, хто відповідає за проведення розслідування, встановити, що сталося, та що сподівання на успіх за таким позовом є суто гіпотетичними. Тому вичерпання цього засобу юридичного захисту не було необхідним.

219. Пані Анка Мокану з цього приводу не надала жодних зауважень Великій Палаті. В своїх міркуваннях, наданих Палаті, вона стверджувала, що рішення, на яке посилався Уряд, не давало підстави зробити висновок про ефективність цього засобу юридичного захисту, оскільки суд не зобов'язав відповідні органи влади пришвидшити кримінальне провадження. Додатково вона стверджувала, що зазначену справу було порушено Урядом в своїх власних цілях, а саме – з огляду на провадження, що відбувалося в Суді. Крім того, вона додала, що ніщо не може звільнити державу від її зобов'язання провести ефективне розслідування відповідно до вимог статті 2 Конвенції.

4. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

220. Основоположною ознакою механізму захисту, запровадженого Конвенцією, є його другорядна (допоміжна) роль стосовно національних систем, які гарантують захист прав людини. Цей Суд здійснює функцію нагляду за імплементацією договірними сторонами своїх зобов'язань за Конвенцією. Він не перебирає на себе функцію договірних сторін, до відповідальності яких входить забезпечення поваги та захисту на національному рівні основоположних прав та свобод, закріплених Конвенцією. Правило вичерпання національних засобів юридичного захисту ґрунтується на припущенні, яке відображене в статті 13 Конвенції, з яким воно має близьку спорідненість, що існують ефективні засоби юридичного захисту стосовно стверджуваного порушення. Тому це правило є невід'ємною частиною функціонування цієї системи захисту (рішення у справі «*Вучкович та інші проти Сербії*» (*Vučković and Others v. Serbia*) [Велика Палата], № 17153/11, п. 69, рішення від 25 березня 2014 року).

221. Держави звільняються від відповідальності перед міжнародним органом за свої дії, поки їм буде надана можливість упорядкувати питання в рамках своєї власної правової системи, та ті, хто бажає послатися на наглядову юрисдикцію Суду у зв'язку зі скаргами проти держави, зобов'язані спершу скористатися засобами юридичного захисту, які надаються національною правовою системою (див. серед багатьох інших джерел рішення у справі «*Акдивар та інші проти Туреччини*» (*Akdivar and Others v. Turkey*), п. 65, *Reports* 1996-IV, від 16 вересня 1996 року; та посилання вище, рішення у справі «*Вучкович та інші проти Сербії*» (*Vučković and Others v. Serbia*), п. 70).

222. Таким чином, зобов'язання вичерпати національні засоби юридичного захисту вимагає від заявника скористатися звичайними засобами юридичного захисту, які є доступними і є достатніми стосовно його або її скарг за Конвенцією. Наявність відповідних засобів юридичного захисту має бути встановлена з достатньою чіткістю не лише в теорії, а й на практиці, в разі відсутності такої впевненості їм бракуватиме необхідної доступності та ефективності (див. посилання вище, рішення у справах «*Акдивар та інші проти Туреччини*» (*Akdivar and Others v. Turkey*), п. 66; та «*Вучкович та інші проти Сербії*» (*Vučković and Others v. Serbia*), п. 71). Для того, щоб бути ефективним, засіб юридичного захисту має передбачати можливість безпосереднього поновлення оспорюваного стану справ і запропонувати розумні перспективи успіху (див. рішення у справах «*Балог проти Угорщини*» (*Balogh v. Hungary*), № 47940/99, п. 30, рішення від 20 липня 2004 року; та «*Сейдович проти Італії*» (*Sejdovic v. Italy*) [Велика Палата], № 56581/00, п. 46, ECHR 2006-II).

223. З іншого боку, не передбачається будь-яке зобов'язання звертатися до засобів юридичного захисту, які є неналежними чи неефективними (див. посилання вище, рішення у справах «*Акдивар та інші проти Туреччини*» (*Akdivar and Others v. Turkey*), п. 67, та «*Вучкович та інші проти Сербії*» (*Vučković and Others v. Serbia*), п. 73). Тим не менш, наявність лише сумнівів щодо перспектив досягнення успіху стосовно конкретного засобу юридичного захисту, який не є явно марним, не може слугувати вагомою причиною для невичерпання такої можливості поновлення прав (див. посилання вище, рішення у справі «*Акдивар та інші проти Туреччини*» (*Akdivar and Others v. Turkey*), п. 71; рішення у справі «*Скоппола проти Італії*» (*Scoppola v. Italy*) (№ 2) [Велика Палата], № 10249/03, п. 70, рішення від 17 вересня 2009 року; а також посилання вище, рішення у справі «*Вучкович та інші проти Сербії*» (*Vučković and Others v. Serbia*), п. 74).

224. Незважаючи на це, Суд також часто наголошує на необхідності застосування правила вичерпання з певним ступенем гнучкості та без зайвого формалізму (див. рішення у справі «*Рінгайзен проти Австрії*» (*Ringeisen v. Austria*), п. 89, серія А № 13, рішення від 16 липня 1971 року; посилання вище, рішення у справах «*Акдивар та інші проти Туреччини*» (*Akdivar and Others v. Turkey*), п. 69; та «*Вучкович та інші проти Сербії*» (*Vučković and Others v. Serbia*), п. 76). Тому Судом було відзначено, що застосування цього правила має здійснюватись з належним урахуванням того факту, що він застосовується в рамках механізму захисту прав людини, який договірні сторони погодилися створити, та без зайвого формалізму. Тому він визнавав, що правило вичерпання не повинно застосовуватися автоматично (див. посилання вище, рішення у справі «*Акдивар та інші проти Туреччини*» (*Akdivar and Others v. Turkey*), п. 69; а також рішення у справі «*Курич та інші проти Словенії*» (*Kuriž and Others v. Slovenia*) [Велика Палата], № 26828/06, п. 286, ECHR 2012 (витяги).

225. Що стосується тягаря доведення, Уряд, який заявляє про невичерпання засобів юридичного захисту, повинен переконати Суд у тому, що відповідний засіб юридичного захисту був ефективним та доступним як у теорії, так і на практиці у відповідний час. У разі, якщо вимогу стосовно тягаря доведення задоволено, заявник має довести, що вказаний Урядом засіб юридичного захисту було фактично вичерпано або він з якихось причин був неналежним або неефективним за конкретних обставин справи, або що існували особливі обставини, які звільняли його або її від виконання цієї вимоги (див. посилання вище, рішення у справі «*Акдивар та інші проти Туреччини*» (*Akdivar and Others v. Turkey*), п. 68; рішення у справах «*Демопулос та інші проти Туреччини*» (*Demopoulos and Others v. Turkey*), [Велика Палата], № 46113/99 та наступні, п. 69, ECHR 2010, рішення стосовно прийнятності; «*Макфарлейн проти Ірландії*» (*McFarlane v. Ireland*) [Велика

Палата], № 31333/06, п. 107, рішення від 10 вересня 2010 року; а також посилання вище, рішення у справі «Вучкович та інші проти Сербії» (*Vučković and Others v. Serbia*), п. 77).

226. За таких обставин при вирішенні питання, чи задовольнив заявник цей критерій прийнятності, враховуючи особливі обставини його або її справи, Суд спершу повинен встановити дії органів влади держави-відповідача, на які скаржитися заявник (див. рішення у справі «Хараламбіє проти Румунії» (*Haralambie v. Romania*), № 21737/03, п. 70, рішення від 27 жовтня 2009 року).

227. З цього приводу Суд вже постановляв, що коли йдеться про незаконне застосування сили представниками держави, а не лише про помилку, бездіяльність або недбалість, цивільне або адміністративне провадження, спрямоване виключно на присудження відшкодування шкоди, а не на забезпечення встановлення та притягнення до відповідальності винних, не є належними та ефективними засобами юридичного захисту, здатними надати компенсацію у зв'язку зі скаргами щодо порушення матеріального аспекту статей 2 та 3 Конвенції (див., зокрема, справу «Яша проти Туреччини» (*Yaşa v. Turkey*), п. 74, *Reports* 1998-VI, рішення від 2 вересня 1998 року).

228. Насамкінець в кількох справах, які були подані проти Румунії, Судом були відхилені аналогічні заперечення, висунуті Урядом на підставі того самого остаточного судового рішення, датованого 2008 роком, на яке він посилається у цій справі (див. посилання вище, рішення у справі «Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії» (*Association «21 December 1989» and Others v. Romania*), пп. 119-125; рішення у справі «Лепушан та інші проти Румунії» (*Lăpuşan and Others v. Romania*), №№ 29007/06, 30552/06, 31323/06, 31920/06, 34485/06, 38960/06, 38996/06, 39027/06 та 39067/06, п. 69, рішення від 8 березня 2011 року; а також рішення у справі «Пастор та Циклете проти Румунії» (*Pastor and Țiclete v. Romania*), №№ 30911/06 та 40967/06, п. 58, рішення від 19 квітня 2011 року).

229. У відповідному рішенні Суд відхилив заперечення про невичерпання засобів юридичного захисту на тій підставі, що доступність засобу юридичного захисту, на який послався Уряд, не була чітко встановлена на практиці. Насправді Уряд зміг навести лише один приклад остаточного судового рішення, яким було задоволено позов про встановлення цивільної відповідальності держави у зв'язку з непроведенням ефективного розслідування смертей в результаті застосування вогнепальної зброї в грудні 1989 року.

(б) Застосування зазначених вище принципів до цієї справи

230. Суд звертає увагу на те, що в цій справі пані Анка Мокану та пан Марін Стойка стверджували, що держава не виконала свої зобов'язання, покладені на неї відповідно до процесуального аспекту статей 2 та 3 Конвенції щодо проведення ефективного розслідування, яке б дозволило встановити та покарати тих, хто був відповідальним за збройне придушення демонстрацій 13 та 14 червня 1990 року, під час якого було вбито пострілом з вогнепальної зброї чоловіка першої заявниці пана Велику-Валентина Мокану, а другий заявник зазнав жорстокого поводження.

231. У зв'язку з цим Суд звертає увагу на те, що розслідування щодо заявниці велося національними органами влади та судами більше двадцяти трьох років, тоді як напрям розслідування, який стосувався заявника, було припинено судовим рішенням, винесеним 9 травня 2011 року.

232. Тим не менш, Уряд не зазначив, яким чином позов до держави про відшкодування шкоди у зв'язку з непроведенням ефективного розслідування подій червня 1990 року, що є предметом цих заяв, міг би поновити заявників у правах шляхом забезпечення ефективності такого розслідування, усунення стверджуваних прогалин у ньому або, як мінімум, забезпечення його прискорення.

233. Суд звертає увагу на те, що єдине судове рішення, яке було пред'явлене Урядом, лише присуджувало відшкодування шкоди постраждалій стороні стосовно розслідування подій грудня 1989 року, що не було завершене на той момент, коли це рішення було ухвалене (див. посилання вище, рішення у справі «Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії» (*Association «21 December 1989» and Others v. Romania*), пп. 119 та 136).

234. Зобов'язання договірних сторін за статтями 2 та 3 Конвенції щодо проведення розслідування, яке б дозволило встановити та покарати винних у справах про напади, може стати ілюзорним, якщо стосовно скарг за такими статтями від заявника вимагатиметься подати позов, який може призвести лише до присудження відшкодування шкоди (див. рішення у справі «Ісаєва та інші проти Росії» (*Isayeva and Others v. Russia*), №№ 57947/00, 57948/00 та 57949/00, п. 149, рішення від 24 лютого 2005 року).

235. З причин, які були наведені вище, Суд вважає, що засіб юридичного захисту, запропонований Урядом, не є достатнім через те, що він не може забезпечити поновлення прав в ситуації, на яку скаржилися заявники.

236. Тому попереднє заперечення є необґрунтованим, а отже, має бути відхилене.

С. Твердження, що скарга пана Стойки була подана з пропущенням відповідних строків

237. Чітко не наголошуючи повторно на попередньому запереченні, яке було подано до Палати, Уряд стверджував стосовно скарги, яка була заявлена за статтею 3 паном Маріном Стойкою, що він мав би проявити старанність, в першу чергу, коли подавав свою кримінальну скаргу до національних органів влади, а в другу чергу, коли подавав свою заяву до Суду.

1. Рішення палати

238. Палата вважала, що це друге заперечення, за яким стверджувалося, що пан Стойка подав свою кримінальну скаргу до відповідних органів влади з пропущенням відповідних строків, мало б бути долучене до розгляду скарги по суті, де стверджується про порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції, і визнала зазначену скаргу прийнятною.

2. Доводи Уряду

239. Уряд зазначив, що кримінальне розслідування актів насильства, які були вчинені 13 та 14 червня 1990 року, було розпочато в 1990 році, а також зауважив, що, незважаючи на відкриття цього розслідування та на труднощі, з якими зіштовхнулися органи влади при встановленні всіх постраждалих, заявник приєднався до провадження лише у 2001 році.

240. З цього приводу Уряд дотримувався погляду, що для презюмованого потерпілого було неприпустимим користуватися перевагами заходів, які були вжиті іншими особами, аби домогтися відкриття розслідування, не поставивши під сумнів основоположний принцип механізму Конвенції, а саме вичерпання національних засобів захисту, який зосереджений на праві індивідуального звернення.

241. З посиланням на справи «Тоадер та Михаела Тома проти Румунії» (*Toader and Mihaela Toma v. Romania*), (dec.), № 34403/05, рішення стосовно прийнятності від 18 вересня 2012 року та «Петьо Попов проти Болгарії» (*Petyo Popov v. Bulgaria*), № 75022/01, рішення від 22 січня 2009 року Урядом було вказано на те, що Суд піддав критиці поведінку заявників, яким не вдалося в належній формі подати свої скарги щодо порушення статті 3 Конвенції до національних органів судового переслідування.

242. У частині, в якій заявник заявляв про виправданість своєї бездіяльності з огляду на стверджувану уразливість, яка запобігла його приєднанню до розслідування, Уряд зауважив, що насильство, якого заявник, за його твердженням, зазнав у червні 1990 року, потребувало всього лише від трьох до п'яти днів лікування, що протягом тривалого часу його не було госпіталізовано і що він не надав медичні довідки, які б засвідчували погіршення психічного та психологічного стану, що мало причинно-наслідковий зв'язок з подіями, на які він скаржився.

243. Уряд додав, що після 1990 року соціальний та політичний клімат був сприятливим для потерпілих, а також що побоювання, на які посиляється заявник, є, відповідно, необґрунтованими. З цього приводу Уряд стверджував, що Суд брав до уваги уразливість потерпілих лише у вкрай критичних ситуаціях, коли заявники висловлювали обґрунтовані побоювання з огляду на національний контекст.

244. З посиланням на справи «Нарін проти Туреччини» (*Narin v. Turkey*), № 18907/02, рішення від 15 грудня 2009 року та «Франдес проти Румунії» (*Frandes v. Romania*), (dec.), № 35802/05, рішення стосовно прийнятності від 17 травня 2011 року Уряд стверджував, що Суд покликаний оцінити старанність, проявлену сторонами під час звернення до нього, вважав, що заяви можуть бути відхилені як такі, що були подані з пропущенням строку, навіть у тих справах, які стосуються триваючих ситуацій. Уряд вважав, що це правило застосовувалося до ситуації заявників, які так само, як і пан Стойка в цій справі, допустили значну затримку або затримку без вагомої причини при зверненні до Суду після того, як зрозуміли, що розслідування, яке проводиться органами влади, втратило свою ефективність, або після того моменту, як вони мали це зрозуміти. На думку Уряду, ситуація пана Стойки дуже відрізнялася від тієї, що склалася стосовно заявників у справі «Ер та інші проти Туреччини» (*Er and Others v. Turkey*), № 23016/04, рішення від 31 липня 2012 року, оскільки заявник у цій справі мав можливість у будь-який час звернутися до органів влади, які не намагалися приховувати факти або заперечувати обставини.

3. Доводи заявника

245. Заявник пояснив, що він чекав до 18 червня 2001 року перш ніж подати кримінальну скаргу стосовно випробувань, через які він пройшов у ніч з 13 на 14 червня 1990 року, з огляду на масштаб придушення, проведеного органами влади на той час, коли він був серед понад тисячі інших потерпілих. Він вважав, що відповідне розслідування не стосувалося звичайних інцидентів щодо незаконного застосування сили представниками держави, а радше масових порушень прав людини, зорганізованими найвищими органами влади держави.

У зв'язку з цим він стверджував, що після подій червня 1990 року він був у такому стані відчаю, що навіть не міг впродовж трьох місяців виходити зі свого дому через страх перед деспотичними органами влади, після чого його душевний та фізичний стан здоров'я погіршився настільки, що у нього виникли постійні психологічні проблеми.

246. Він заявив, що за таких обставин лише негайна реакція з боку судових органів влади могла б переконати та спонукати його подати скаргу. Він стверджує, що жодна така реакція не вбачалася аж до 2000 року, і заявив, що він подав скаргу в той момент, коли дізнався, що вперше були пред'явлені обвинувачення високопоставленим державним посадовцям, яких було віддано до суду.

247. Він зауважив, що його скарга не була відхилена національними органами як така, що була подана з пропущенням відповідного строку, що вона одразу була приєднана до матеріалів більш масштабного розслідування, яке було розпочато стосовно оскаржуваних подій, і що вона стала підставою для проведення слідчих дій стосовно нього без будь-яких звинувачень у допущенні бездіяльності.

248. Він вважає, що неподання ним скарги до 2001 року жодним чином не зашкодило ефективності розслідування. У цьому відношенні він наполягав на тому, що органи влади могли ідентифікувати його на відеозаписах, які були зроблені Державною телевізійною станцією у зв'язку з подіями, що відбувалися в її власному головному офісі, або з медичної документації, яка була складена, між іншим, в ніч з 13 на 14 червня 1990 року працівниками невідкладної допомоги лікарні, до якої його було госпіталізовано.

Крім того, він звернув увагу на те, що в четвертому пункті резолютивної частини рішення про віддання до суду від 18 травня 2000 року було постановлено продовжувати розслідування факту позбавлення свободи, вчиненого військовослужбовцями та шахтарями стосовно 1 300 осіб, починаючи з ранку 13 червня 1990 року і надалі, а також нападів, яких зазнали сотні осіб впродовж того самого періоду.

249. Він стверджував, що відігравав дуже активну роль в розслідуванні, починаючи з 2001 року і надалі, регулярно вимагав надання інформації про хід провадження, подавши в якості доказів записи, зроблені в реєстрі військової секції прокуратури при Високому Суді Касації та Правосуддя.

250. Насамкінець він висловив своє переконання, що більш оперативне подання скарги не мало б жодного впливу на результат цього розслідування, оскільки рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування, яке було прийнято 17 червня 2009 року, також стосувалося тих потерпілих, які мали сміливість подати скарги до 2001 року.

4. Зауваження третьої сторони

251. За інформацією неурядової організації Redress, третьої сторони, яка приєдналася до справи, негативні психологічні наслідки жорстокого поводження, що вплинули на здатність потерпілих подати скаргу, становлять значну перешкоду для поновлення порушених прав. Реальність цього феномену було визнано, між іншим, Комітетом ООН проти катувань (див. посилання вище, Загальне зауваження № 3, 2012 рік, п. 38).

252. Крім того, Суд визнав, що у разі вчинення зловживань владою з боку представників держави психологічні наслідки цих зловживань можуть бути навіть більшими (рішення у справі *«Тайрер проти Сполученого Королівства»* (Tyrer v. the United Kingdom), п. 33, серія А № 26, рішення від 25 квітня 1978 року).

253. Наукові дослідження показують, що досвід жорстокого поводження з боку соціальних та політичних інституцій, на яких покладено обов'язок забезпечувати безпеку та благополуччя осіб, може мати конкретні психологічні наслідки, якими можна пояснити затримку при поданні скарги або неподання скарги взагалі (вони, окрім інших джерел, посилалися на дослідження Л. Пивоварчика (L. Piwowarczyk), А. Морено (A. Moreno), М. Гродіна (M. Grodin) *«Надання медичної допомоги тим, хто пережив катування»* (Health Care of Torture Survivors), «Журнал Американської медичної асоціації», том 284 (2000), с. 539-41). З психологічної перспективи причину цього ставлення слід шукати в утраті здатності потерпілих довіряти іншим, зокрема представникам держави. Потерпілі від дій представників держави почували себе більш уразливими, аніж жертви звичайних злочинців, оскільки в них майже не залишалось надії на те, що органи влади проведуть розслідування їхньої справи, тим більше коли держава продовжувала придушувати мирні демонстрації або не демонструвала жодних ознак проведення ефективного розслідування (А. Бернет (A. Burnett), М. Піл (M. Peel) *«Здоров'я тих, хто пережив катування та організоване насильство»* (The Health of Survivors of Torture and Organised Violence), «Британський медичний журнал», том 322 (2001), с. 606-09).

254. Це дослідження також вказує на те, що потерпілі, які не ідентифікували себе як активісти або протестувальники, постраждали від жорстокого поводження ще більше і навіть могли зазнати непропорційного впливу внаслідок заподіяного насильства.

255. Враховуючи складність ситуації потерпілих як стосовно їх уразливості, так і стосовно перешкод на шляху отримання доступу до доказів, простежується зростаюча тенденція з боку національних судів враховувати ці реалії та блокувати періоди давності при погодженні винести рішення за скаргами, які були подані через багато років після подій, на які скаржилися особи, що зазнали катувань (Окружний суд Гааги, рішення у справі *«Bisax Бінті Сілан та інші проти Нідерландів»* (*Wisah Binti Silan and Others v. the Netherlands*), рішення від 14 вересня 2011 року, пп. 4.15-4.18, *Nederlandse Jurisprudentie* 2012, № 578; Високий суд (Англії та Уельсу), рішення у справі *«Мючуа та інші проти Міністерства у закордонних справ та у справах Співдружності»* (*Mutua and Others v. Foreign and Commonwealth Office*), від 5 жовтня 2012 року, [2012] ВСАУ (EWHC) 2678 (Королівська лава (QB); а також Палата Лордів (Сполучене Королівство), рішення у справі *«А. проти Хоар»* (*A. v. Hoare*), рішення від 30 січня 2008 року, [2008] ПЛСК (UKHL) 6, пп. 44-49).

5. Оцінка Суду

256. Суд звертає увагу на те, що Урядом було зроблено посилання на зволікання з боку заявника при поданні скарги до національних органів влади стосовно подій, які стали підставою для подання цієї заяви. В цьому контексті Уряд також послався на обов'язок проявляти старанність, який покладається на осіб, які бажають звернутися до Суду.

257. Суд вважає, що питання старанності, яка вимагається від заявника, тісно пов'язане з питанням будь-якого зволікання при поданні кримінальної скарги в рамках національної правової системи. Взяті разом такі доводи можуть розглядатися як заперечення у зв'язку зі ствердженням пропущенням шестимісячного строку, який передбачений пунктом 1 статті 35 Конвенції. Таким чином, це заперечення має бути розглянуте зараз (див. рішення у справі *«Міку проти Румунії»* (*Micu v. Romania*), № 29883/06, п. 108, рішення від 8 лютого 2011 року).

(а) Загальні принципи

258. Суд повторно наголошує на тому, що передбачений пунктом 1 статті 35 Конвенції шестимісячний строк має кілька цілей. Першочергова мета полягає в збереженні юридичної впевненості шляхом забезпечення розгляду справ, у яких порушуються питання на підставі Конвенції, в межах розумного строку та запобігання перебуванню в стані невизначеності органів влади та інших відповідних осіб впродовж тривалого періоду часу (див. рішення у справах *«Сабрі Гюнеш проти Туреччини»* (*Sabri Güneş v. Turkey*) [Велика Палата], № 27396/06, п. 39, рішення від 29 червня 2012 року; *«Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія»* (*El Masri v. «the former Yugoslav Republic of Macedonia»*) [Велика Палата], № 39630/09, п. 135, ECHR 2012; та *«Байрам та Йілдірім проти Туреччини»* (*Bayram and Yıldırım v. Turkey*), № 38587/97, ECHR 2002-III, рішення стосовно прийнятності). Зазначеним правилом визначається часове обмеження нагляду, що здійснюється Судом, а також повідомляється як для фізичних осіб, так і для органів влади держави, період, після якого такий нагляд надалі не може здійснюватися (див. рішення у справі *«Уокер проти Сполученого Королівства»* (*Walker v. the United Kingdom*), № 34979/97, ECHR 2000-I, рішення стосовно прийнятності; посилання вище, рішення у справах *«Сабрі Гюнеш проти Туреччини»* (*Sabri Güneş v. Turkey*), п. 40; та *«Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія»* (*El Masri v. «the former Yugoslav Republic of Macedonia»*), п. 135).

259. Як правило, перебіг такого шестимісячного строку розпочинається з дати винесення остаточного рішення в процесі вичерпання національних засобів юридичного захисту. Тим не менш, з самого початку є очевидним, що жоден ефективний засіб юридичного захисту заявникові недоступний, а перебіг строку розпочинається з дати вчинення дій або заходів, які є предметом оскарження, або з дати, коли стало відомо про

таку дію або про її вплив чи завдання нею шкоди заявникові (див. серед інших джерел рішення у справі «Денніс та інші проти Сполученого Королівства» (*Dennis and Others v. the United Kingdom*), (dec.), № 76573/01, рішення стосовно прийнятності від 2 липня 2002 року; посилання вище, рішення у справах «Сабрі Гюнеш проти Туреччини» (*Sabri Güneş v. Turkey*), п. 54; та «Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (*El Masri v. «the former Yugoslav Republic of Macedonia»*), п. 136).

260. Пункт 1 статті 35 не може тлумачитися в спосіб, який би вимагав від заявника звертатися до Суду зі своєю скаргою до того, як його позиція у зв'язку з питанням буде остаточно визначена на національному рівні, бо інакше було б порушено принцип субсидіарності. Коли заявник використовує засіб юридичного захисту, що є очевидно доступним, і коли лише після цього йому стає відомо про обставини, які призводять до того, що такий засіб юридичного захисту стає неефективним, в цілях пункту 1 статті 35 може бути доцільним розрахувати початок перебігу шестимісячного строку з дати, коли заявникові вперше стало відомо або мало стати відомо про такі обставини (див. рішення у справі «Пол та Одри Едвардс проти Сполученого Королівства» (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*), (dec.), № 46477/99, рішення стосовно прийнятності від 4 червня 2001 року, а також посилання вище, рішення у справі «Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (*El Masri v. «the former Yugoslav Republic of Macedonia»*), п. 136).

261. У справах, що стосувалися триваючої ситуації, перебіг зазначеного строку розпочинається повторно кожного дня, і лише в рамках загального правила така ситуація закінчується з початком фактичного перебігу такого шестимісячного строку (див. рішення у справі «Варнава та інші проти Туреччини» (*Varnava and Others v. Turkey*) [Велика Палата], №№ 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 та 16073/90, п. 159, ECHR-2009, а також посилання вище, рішення у справі «Сабрі Гюнеш проти Туреччини» (*Sabri Güneş v. Turkey*), п. 54).

262. Тим не менш, не всі триваючі ситуації є однаковими. Коли перебіг часу має важливе значення для вирішення питань, що є предметом розгляду у справі, на заявника покладається тягар забезпечення, щоб його вимоги були заявлені в Суді з необхідною оперативністю для того, щоб вони могли бути належним чином і справедливо вирішені (див. посилання вище, рішення у справі «Варнава та інші проти Туреччини» (*Varnava and Others v. Turkey*), п. 160). Це, зокрема, стосується скарг, заявлених стосовно будь-якого зобов'язання за Конвенцією щодо розслідування певних подій. З перебігом часу докази нівечаться, час впливає не лише на дотримання зобов'язання держави щодо проведення розслідування, а й на конструктивність та ефективність власного розгляду Судом відповідної справи. Заявник має активно діяти після того, як стає зрозумілим, що ефективного розслідування забезпечено не буде; інакше кажучи, одразу після того, як стає очевидним, що держава-відповідач не виконає своє зобов'язання за Конвенцією (див. рішення у справах «Чірагов та інші проти Вірменії» (*Chiragov and Others v. Armenia*) [Велика Палата], (dec.), № 13216/05, п. 136, рішення стосовно прийнятності від 14 грудня 2011 року, та «Саргсян проти Азербайджану» (*Sargsyan v. Azerbaijan*) [Велика Палата], (dec.), № 40167/06, п. 135, рішення стосовно прийнятності від 14 грудня 2011 року, обидві з яких посилаються на згадану вище справу «Варнава та інші проти Туреччини» (*Varnava and Others v. Turkey*), п. 161).

263. Суд вже постановляв, що у справах, які стосуються розслідування жорстокого поводження, а саме – тих, які стосуються розслідування підозрілої смерті родича, заявники за очікуваннями мали вжити заходів для відстеження розвитку ходу розслідування або його відсутності, а також подати свої заяви з належною оперативністю одразу після того, як їм стало або мало стати відомо про відсутність ефективного

кримінального розслідування (див. посилання вище, рішення у справах «*Булут і Явуз проти Туреччини*» (*Bulut and Yavuz*); «*Байрам та Йілдірим проти Туреччини*» (*Bayram and Yildirim v. Turkey*); «*Франдес проти Румунії*» (*Frandes v. Romania*), пп. 18-23; а також рішення у справі «*Аталлах проти Франції*» (*Atallah v. France*), (dec.), № 51987/07, рішення стосовно прийнятності від 30 серпня 2011 року).

264. З цього випливає, що зобов'язання проявляти старанність, яке покладається на заявників, містить два відмінних, проте тісно пов'язаних аспекти: з одного боку, заявники мають негайно звернутися до національних органів влади для з'ясування розвитку ходу розслідування, що передбачає необхідність звернутися до них, проявивши старанність, оскільки будь-які затримки несуть в собі ризик скомпроментувати ефективність розслідування, а з іншого боку, вони мають подати свої заяви до Суду одразу після того, як їм стало відомо або мало б стати відомо про неефективність такого розслідування (див. рішення у справах «*Насирхаєва проти Росії*» (*Nasirkhayeva v. Russia*), (dec.), № 1721/07, рішення стосовно прийнятності від 31 травня 2011 року; «*Ахведіані та інші проти Грузії*» (*Akhvlediani and Others v. Georgia*), (dec.), № 22026/10, пп. 23-29, рішення стосовно прийнятності від 9 квітня 2013 року; а також «*Гусар проти Молдови*» (*Gusar v. Moldova*), (dec.), № 37204/02, пп. 14-17, рішення стосовно прийнятності від 30 квітня 2013 року).

265. Саме тому Суд повторно наголошує на тому, що перший аспект обов'язку проявляти старанність, а саме – зобов'язання негайно звернутися до національних органів влади, слід оцінювати в світлі обставин справи. З цього приводу Суд постановляв, що затримка, допущена заявниками при поданні скарги, не має вирішального значення, якщо органам влади мало бути відомо, що фізична особа могла зазнати жорстокого поводження, зокрема, у справі про напад, який відбувся у присутності співробітників поліції, оскільки обов'язок органів влади провести розслідування виникає навіть за відсутності безпосередньої скарги (див. рішення у справі «*Велев проти Болгарії*» (*Velev v. Bulgaria*), № 43531/08, пп. 59-60, рішення від 16 квітня 2013 року). Таким чином, така затримка не впливає на прийнятність заяви, якщо заявник перебував в особливо уразливій ситуації, враховуючи складність справи та характер стверджуваних порушень прав людини, що розглядаються, а також коли для заявника було розумним почекати на подальший розвиток ситуації, який міг би вирішити критично важливі фактичні або юридичні питання (див. посилання вище, рішення у справі «*Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія*» (*El Masri v. «the former Yugoslav Republic of Macedonia»*), п. 142).

266. Що стосується другого аспекту цього обов'язку проявляти старанність, тобто обов'язку заявника подати заяву до Суду одразу після того, як він зрозуміє або повинен був зрозуміти, що розслідування не є ефективним, Суд зазначав, що питання визначення точного моменту часу, коли настала ця стадія, обов'язково залежить від обставин справи, та що точно визначити такий момент часу складно (див., посилання вище, рішення у справі «*Насирхаєва проти Росії*» (*Nasirkhayeva v. Russia*)).

267. При визначенні обсягу цього обов'язку проявляти старанність, покладеного на заявників, які бажають поскаржитися на відсутність ефективного розслідування смертей або жорстокого поводження, в останні роки Суд переважно керувався своєю практикою стосовно обов'язку проявляти старанність, покладеного на заявників, які скаржаться на зникнення осіб в рамках міжнародного конфлікту або в умовах надзвичайного стану в країні (див. посилання вище, рішення у справі «*Варнава та інші проти Туреччини*» (*Varnava and Others v. Turkey*), п. 165, ECHR 2009; рішення у справі «*Єтішен та інші проти Туреччини*» (*Yetişen and Others v. Turkey*), № 21099/06, пп. 72-85, рішення від 10 липня 2012 року; а також, посилання вище, рішення у справі «*Ер та інші проти*

Туреччини» (Er and Others v. Turkey), п. 52), незважаючи на відмінності між цими двома видами ситуації.

268. Таким чином, Суд відхилив як такі, що були подані з пропуском строку, заяви, в яких вбачалася надмірна або така, що не мала пояснення, затримка з боку заявників, яка виникла після того, як вони дізналися або мали дізнатися про те, що жодного розслідування не було розпочато або що розслідування стало недовідомим або неефективним, а також що за будь-яких таких непередбачуваних обставин відсутня будь-яка перспектива оперативного та реалістичного проведення ефективного розслідування в майбутньому (див. посилання вище, рішення у справі «*Нарін проти Туреччини» (Narin v. Turkey)*, п. 51; рішення у справі «*Айдинлар та інші проти Туреччини» (Aydinlar and Others v. Turkey)*, (dec.), № 3575/05, рішення стосовно прийнятності від 9 березня 2010 року; а також, посилання вище, рішення у справі «*Франдес проти Румунії» (Frandes v. Romania)*, пп. 18-23).

Інакше кажучи, Суд дотримувався погляду, що особи, які бажають подати до Суду скарги на неефективність або відсутність такого розслідування, зобов'язані не допускати неналежних затримок при поданні своєї заяви. У випадках зі значним перебігом часу та коли виникали істотні затримки та бездіяльність у проведенні слідчих дій, як правило, настає час, коли родичі мають зрозуміти, що розслідування здійснюється або здійснюватиметься неефективним чином.

269. Суд постановив, однак, що впродовж усього часу, поки існує змістовний контакт між родичами та органами влади з приводу скарг та запитів на отримання інформації або певна вказівка чи реалістична можливість позитивних зрушень у проведенні слідчих дій, зауваження стосовно неналежної затримки з боку заявників зазвичай не виникатимуть (див. посилання вище, рішення у справі «*Варнава та інші проти Туреччини» (Varnava and Others v. Turkey)*, п. 165).

(b) Застосування зазначених вище принципів до цієї справи

270. Суд звертає увагу на те, що стверджуваний напад на заявника в приміщенні Державної телевізійної станції в присутності співробітників поліції та військовослужбовців стався в ніч з 13 на 14 червня 1990 року. Кримінальне розслідування було розпочато невдовзі після цього. 18 червня 2001 року, через більше ніж одинадцять років, заявник подав кримінальну скаргу до прокурора військової секції прокуратури при Верховному Суді Правосуддя (див. пункт 170 вище). 25 червня 2008 року, через більше ніж вісімнадцять років після завершення подій, заявник подав свою скаргу до Страсбурзького суду. 17 червня 2009 року прокуратурою при Високому Суді Касації та Правосуддя було прийнято рішення про припинення провадження щодо підсудних, які ще живі, на тій підставі, що стосовно зазначених правопорушень минув строк давності або що не було будь-якого обґрунтованого обвинувачення. 9 березня 2011 року Високий Суд Касації та Правосуддя відхилив апеляційну скаргу заявника на це рішення (див. пункт 166 вище).

271. Крім того, Суд звертає увагу на те, що в своєму запереченні Уряд критикує бездіяльність заявника в період з 1990 року по 2001 рік.

272. З точки зору правила шестимісячного строку Суд має встановити, чи було заявникові відомо станом на момент подачі його заяви до Суду або чи мало йому бути відомо впродовж більше ніж шести місяців про відсутність ефективного кримінального розслідування. Його бездіяльність до того, як подати кримінальну скаргу на національному рівні, як така не має відношення до оцінки дотримання вимог шестимісячного строку. Проте, якби Суд зробив висновок про те, що до того, як заявник подав скаргу до національних органів влади, йому вже було відомо або мало бути відомо про відсутність ефективного кримінального розслідування, в такому випадку було б

очевидно, що його наступна заява до Суду була тим більше подана з пропущенням строку (див. посилання вище, рішення у справах «Байрам та Йілдірим проти Туреччини» (*Bayram and Yildirim v. Turkey*), а також «Булут і Явуз проти Туреччини» (*Bulut and Yavuz*), коли б тим часом не з'явилися нові докази або інформація, на підставі яких у органів влади повторно б виникло зобов'язання щодо проведення подальших слідчих дій (див. рішення у справах «Брекнел проти Сполученого Королівства» (*Brecknell v. the United Kingdom*), № 32457/04, п. 71, рішення від 27 листопада 2007 року, та «Гюртекін та інші проти Кіпру» (*Gürtekin and Others v. Cyprus*), (dec.), №№ 60441/13, 68206/13 та 68667/13, рішення стосовно прийнятності від 11 березня 2014 року).

273. Враховуючи те, що він офіційно подав свою скаргу під час допиту, який проводився прокурором військової секції прокуратури при Верховному Суді Правосуддя, це свідчить про те, що заявник відстежував хід розвитку кримінального розслідування до 18 червня 2001 року. Заявник виправдовує своє небажання подавати скаргу своєю уразливістю, яка пояснювалася не лише погіршенням стану його здоров'я після жорстокого поводження, якого він нібито зазнав у червні 1990 року, але також і почуттям безпомічності, яке виникло у нього, враховуючи значну кількість жертв придушення, яке було здійснене силами безпеки, та неспроможністю судових органів оперативно відреагувати на це, що надало б йому впевненості та спонукало його виступити зі скаргою.

274. Аналогічно Комітету ООН проти катувань, на який послалася третя сторона, що приєдналася до провадження, Суд визнає, що психологічні наслідки жорстокого поводження, вчиненого представниками держави, також можуть підірвати здатність потерпілих скаржитися на поводження, якого вони зазнали, і, таким чином, можуть становити значну перешкоду на шляху реалізації права на компенсацію жертв катувань та іншого жорстокого поводження (див. Загальний коментар № 3, 2012 рік, п. 38, в пункті 190 вище). Такі фактори можуть мати наслідком нездатність потерпілого вжити необхідних заходів для того, щоб порушити без зволікань провадження щодо порушників. Таким чином, як було зазначено третьою стороною, що приєдналася до провадження, ці фактори у все більшій мірі враховуються на національному рівні, забезпечуючи певну гнучкість стосовно строків давності, які застосовуються до претензій про відшкодування шкоди, коли йдеться про вимоги щодо виплати компенсації за тілесні ушкодження (див. пункт 255 вище).

275. Суд зазначає, що дуже невелика кількість жертв подій 13-15 червня 1990 року подали скарги впродовж перших кількох років (див. пункт 99 вище). Насправді, як вбачається, більшості з них вдалося знайти сміливість подати скаргу лише після розвитку подій в розслідуванні, яке було розпочате на підставі рішення від 16 вересня 1998 року та рішення про віддання до суду від 18 травня 2000 року. Суд може лише зробити висновок з урахуванням виняткового характеру обставин цієї справи, що заявник перебував у тій ситуації, за якої для нього не було нерозумним чекати на розвиток подій, які б могли вирішити важливі фактичні або юридичні питання (див. для порівняння посилання вище, а саме – рішення у справі «Ахвледіані та інші проти Грузії» (*Akhvlediani and Others v. Georgia*), п. 27).

Враховуючи зазначене вище, Суд вважає, що вразливість заявника та відчуття безпомічності, яке разом з ним поділяли численні інші потерпілі, що так само, як і він, багато років чекали перш ніж подати скаргу, є правдоподібним і прийнятним поясненням його бездіяльності в період з 1990 року по 2001 рік.

276. Суд також звертає увагу на те, що певні інші ознаки, зокрема відеозапис, зроблений Державною телевізійною станцією, та вилучення документів, що посвідчують особу, у заявника та інших осіб, які утримувалися і були зняті на плівку в приміщенні

телевізійної станції, вказують на те, що органам влади було відомо або вони могли без жодних реальних труднощів встановити принаймні деякі з імен потерпілих від зловживань, які були вчинені 13 червня 1990 року в приміщеннях Державної телевізійної станції та на прилеглий до неї території, а також тих, які були вчинені впродовж наступної ночі в присутності великої кількості військовослужбовців, які були поетапно задіяні там (див., посилання вище, рішення у справі «*Велев проти Болгарії*» (*Velev v. Bulgaria*), пп. 59-60). Крім того, рішенням від 14 жовтня 1999 року та рішенням про віддання до суду від 18 травня 2000 року було наказано слідчим встановити особи всіх цих потерпілих.

277. Більш того, Суд звертає увагу на те, що рішення від 17 червня 2009 року про відмову у порушенні кримінального переслідування, яке було залишене без змін рішенням Високого Суду Касації та Правосуддя від 9 березня 2011 року, застосовувалося стосовно всіх потерпілих. Висновок, зроблений стосовно строків давності для притягнення до кримінальної відповідальності, в рівній мірі застосовувався до тих потерпілих, які подали свої скарги впродовж кількох днів після нападу на них, а також до тих, хто, так само, як і заявник, подали свої скарги пізніше.

278. За цих обставин неможливо зробити висновок, що затримка з боку пана Маріна Стойки в поданні ним скарги була такою, що могла підірвати ефективність розслідування (див. для порівняння посилання вище, а саме – рішення у справі «*Насирхаєва проти Росії*» (*Nasirkhayeva v. Russia*)).

В будь-якому випадку скарга заявника була долучена до матеріалів справи № 75/P/1998, яка стосувалася значної кількості жертв подій 13-15 червня 1990 року. Суд також звертає увагу на те, що рішення від 29 квітня 2008 року, в якому військова секція прокуратури визнала відсутність своєї юрисдикції і передала справу звичайній кримінальній секції для розслідування, між іншого, обвинувачень в нелюдському поведженні, які були пред'явлені високопоставленим воєначальникам та тодішнім керівникам держави, містило імена більше ніж тисячі жертв (див. пункт 143 вище). Таким чином, розслідування було проведено за повністю виняткових обставин.

279. Крім того, Суд зазначає, що, починаючи з 2001 року і надалі, було встановлено змістовний контакт між заявником та органами влади у зв'язку зі скаргою заявника та його запитами про надання інформації, які подавалися ним щорічно, коли він особисто приходив до прокуратури для того, щоб дізнатися про розвиток подій в ході розслідування. Крім того, існували вагомі докази того, що розслідування просувалося, зокрема, з огляду на наступні рішення про пред'явлення обвинувачень високопоставленим фігурантам-цивільним і військовим, та слідчі дії, що проводилися стосовно заявника, включаючи дві судово-медичні експертизи, які було проведено.

280. Враховуючи хід розвитку розслідування після 2001 року, його обсяг та складність (все це визнає Уряд), Суд вважає, що після подання своєї скарги до компетентних національних органів влади заявник мав усі законні підстави для того, щоб переконатися в ефективності розслідування, і міг розумно очікувати на його результат упродовж всього часу, поки існувала реалістична можливість того, що слідчі дії просуваються вперед (див. з відповідними відмінностями рішення у справі «*Палич проти Боснії та Герцеговини*» (*Palić v. Bosnia and Herzegovina*), № 4704/04, п. 52, рішення від 15 лютого 2011 року).

281. Заявник подав свою заяву до Суду 25 червня 2008 року, більше ніж через сім років після того, як ним було подано кримінальну скаргу до органів прокуратури. Розслідування все ще тривало на той час, і було проведено слідчі заходи. З причин, що наведені вище (див. пункт 279) і які існували принаймні на той час, коли заявник подав свою заяву до Суду, його не можна критикувати за те, що він чекав так довго.

282. Крім того, Суд вважає, що остаточним рішенням на національному рівні в справі заявника є зазначене вище рішення від 9 березня 2011 року.

283. В світлі наведеного вище Суд вважає, що заява не була подана з пропусшенням відповідних строків. Таким чином, заперечення Уряду має бути відхилене.

D. Стверджуване порушення статей 2 та 3 Конвенції

1. Рішення палати

284. Палатою було розглянуто по суті скарги за статтями 2 та 3 Конвенції окремо. Суд дійшов висновку, що було допущено порушення процесуального аспекту статті 2 стосовно пані Анки Мокану та що не було допущено порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції стосовно пана Маріна Стойки.

(a) Частина судового рішення, що стосується пані Анки Мокану

285. Що стосується пані Анки Мокану, Палата зазначила, що кримінальне розслідування незаконного вбивства чоловіка заявниці було розпочато в 1990 році і що воно все ще триває після спливу більше ніж двадцяти років. Вона дійшла висновку, що розслідування не відповідає вимозі оперативності.

286. Також Палата зазначила, що в 1994 році справа перебувала на розгляді в органах військової прокуратури, які не є незалежними слідчими органами, а також що недоліки розслідування, які були визнані самими національними судами, пізніше не були виправлені.

287. Також Палата зауважила, що пані Анці Мокану було надано доступ до розслідування з запізненням, а також вона належним чином не інформувалася про хід ведення розслідування.

288. Крім того, Палата вважає, що предмет цієї справи, тобто право численних потерпілих знати про те, що трапилося, і в порядку презумпції право на ефективне судово розслідування, а також у відповідних випадках на отримання компенсації, мали настільки важливе значення для румунського суспільства, що вони мали б спонукати національні органи влади вирішити справу оперативно та без зайвих зволікань для того, щоб запобігти будь-якому прояву безкарності стосовно певних дій.

289. З огляду на ці міркування Палата дійшла висновку про те, що було допущено порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції.

(b) Частина судового рішення, що стосується пана Маріна Стойки

290. Що стосується пана Маріна Стойки, Палата вважала, що, оскільки відповідні національні органи влади обов'язково мали розпочати розслідування і вжити заходів одразу після того, як до їхньої уваги були доведені твердження про жорстоке поводження, то відповідні особи також були зобов'язані проявити старанність та ініціативу. Таким чином, Палата вважає, що особливу важливість мав той факт, що заявник подав на розгляд органів влади свою скаргу стосовно насильства, якого він зазнав 13 червня 1990 року, лише після спливу одинадцяти років після тих подій.

291. Палата звернула увагу на те, що відповідна скарга була долучена до матеріалів справи № 75/P/1998, яка, між іншого, стосувалася розслідування обвинувачень в нелюдському поводженні, та що в рамках справи стосовно заявника було проведено кілька слідчих дій, у тому числі дві судово-медичні експертизи.

292. Проте Палата зазначила, що матеріали справи вказують на те, що на момент подання заявником його скарги стосовно деяких злочинів, зокрема нападу та протиправної поведінки, вже спливали строки давності, які застосовувалися відповідно до національного законодавства.

293. Незважаючи на те, що Палата могла прийняти твердження, що в ситуаціях, коли масово порушуються основоположні права, було б доцільно враховувати вразливість жертв, зокрема їх потенційну нездатність подати скаргу зі страху перед репресіями, проте, не було наведено жодного переконливого аргументу, який би міг виправдати

бездіяльність заявника та його рішення чекати одинадцять років, перш ніж подати свою скаргу до відповідних органів влади.

294. Таким чином, Палата дійшла висновку, що не було допущено порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції.

2. Доводи заявників

295. Заявники стверджували, що в цій справі було порушено процесуальний аспект статей 2 та 3 Конвенції. Вони вважали, що обов'язок провести розслідування з власної ініціативи, що передбачений Конвенцією, покладался на органи влади як за національним, так і міжнародним правом. Цей обов'язок мав навіть важливіше значення у тому відношенні, що ця справа стосувалася не пересічних інцидентів неправомірного застосування сили представниками держави, а радше конфлікту, що підживлювався органами, які на той час перебували при владі і які налаштовували різні групи населення, у тому числі етнічні групи, один проти одного.

296. У зв'язку з цим вони наголошували що, враховуючи велику кількість потерпілих від оскаржуваних подій, розслідування, яке стосувалося їх як потерпілих, було пов'язано зі злочинами, які не підпадали під строки давності, такі як геноцид або нелюдське поводження. Вони наполягали на тому, що це покладало на органи влади навіть ще більший обов'язок розслідувати, який не був дотриманий ними.

Пані Анка Мокану також вказала на те, що після 2009 року її не інформували про хід розгляду справи.

297. Пан Марін Стойка вважав, що Суд мав розглянути розслідування цієї справи в цілому, в якій обвинувачення було пред'явлено високопоставленим державним посадовцям, а також що він не повинен обмежуватися вивченням лише тієї частини розслідування, яка стосувалася насильства, що було застосоване до нього. В своїх доводах він наполягав на тому, що в цілях оцінки справи за процесуальним аспектом статті 3 розслідування не слід було розділяти, а також що всі акти насильства, які були вчинені стосовно нього, не повинні були розглядатися окремо.

298. Пан Стойка стверджував, що ті події, на які повинно було пролити світло розслідування, мали особливо важливе значення для новітньої історії Румунії, оскільки вони відбулися в рамках переходу до демократичного суспільства і були складовою процесу, розпочатого з падінням диктатури в грудні 1989 року. Додавши, що такі події вплинули на дуже велику кількість людей, заявник вважав, що відповідне розслідування було єдиним засобом, за допомогою якого румунське суспільство могло б дізнатися правду про цей епізод новітньої історії країни. Цей фактор мав би спонукати компетентні органи влади вжити відповідних заходів, чого вони не зробили.

299. В своїх доводах з цього приводу він, зокрема, наполягав на тому, що, припинивши розслідування щодо нелюдського поводження з підстав відсутності складу злочину, прокурор своїм рішенням про відмову у порушенні кримінального переслідування від 17 червня 2009 року неправильно розтлумачив законодавство, оскільки його висновок суперечив відповідній судовій практиці Високого Суду Касації та Правосуддя.

300. Крім того, в частині, що стосується правопорушень, які були предметом розслідування і стосовно яких вже сплив строк давності, він вважав, що строк давності мав бути призупинений на час, поки обвинувачені лідери обіймали державні посади високого рангу.

301. Насамкінець заявник заявив, що з огляду на специфічні ознаки цієї справи несвоєчасне подання ним скарги не мало жодного відношення до розгляду скарги про стверджуване порушення процесуального аспекту статті 3 і таке подання ніяк не стало перешкодою на шляху проведення розслідування. У зв'язку з цим він звернув увагу на те, що рішенням від 14 жовтня 1999 року та четвертим пунктом рішення про віддання до суду

від 18 травня 2000 року на слідчих було покладено зобов'язання встановити особи всіх жертв репресій. Він також заявив, що органи влади знали про його справу.

3. Доводи Уряду

(а) Стосовно пані Анки Мокану

302. Що стосується певних слідчих дій, що мали бути проведені під час провадження в національних органах влади, Уряд стверджував, що національні органи влади виконали своє зобов'язання щодо проведення ефективного розслідування обставин смерті чоловіка Анки Мокану, провівши всі необхідні в рамках зазначеного розслідування процесуальні дії для встановлення істини щодо смерті і, зокрема, фактичних обставин, за яких вона сталася.

303. Уряд зазначив, що судові органи були зобов'язані розділити розслідування на кілька справ залежно від особи обвинуваченого, виду злочину чи залучених цивільних позивачів, зважаючи на складність подій, що відбулися в червні 1990 в Бухаресті, та що з тих самих підстав їм треба було об'єднати складну доказову базу, що включала показання понад 5 700 свідків.

304. У зв'язку з цим Уряд просив Суд взяти до уваги незвичний характер розслідування не лише через велику кількість задіяних у ньому осіб, а й через те, що воно стосувалося історичної події, резонансної для народу Румунії. Уряд підкреслив, що особливі ситуації заявників були лише однією стороною широкої низки подій, що відбулися під час проведення масових демонстрацій у Бухаресті, які призвели до актів насильства, та що через це такі ситуації не можна аналізувати відокремлено від загального контексту матеріалів справи.

305. Уряд стверджував, що, починаючи з 2000 року і до цього часу, не зафіксовано жодного періоду бездіяльності з вини органів влади.

306. Він також зазначив, що не оскаржує висновки Палати щодо тривалості розслідувань, але додав, що тривалість розслідування пояснювалася необхідністю виправити початкові недоліки в розслідуванні та бажанням забезпечити участь заявниці у процесі.

(б) Стосовно пана Маріна Стойки

307. Щодо пана Маріна Стойки Уряд зазначив, що органи влади зіткнулися з труднощами під час встановлення осіб всіх потерпілих і забезпечення їх вступу у справу, зважаючи на те, що не всі вони подали скарги вчасно.

308. Уряд стверджував, що органи кримінального розслідування дійшли правильного висновку, що строк давності для притягнення до кримінальної відповідальності вже сплив, оскільки жорстоке поводження, якого зазнав заявник, не належало до категорії злочинів проти людяності. Уряд підкреслив, що цей висновок не мав на меті створити клімат безкарності щодо трагічних подій 1990 року, а був призначений для застосування процесуальних правил національного законодавства, зокрема розумних строків давності, які становили від трьох до п'ятнадцяти років.

309. У цій справі не існувало особливих обставин, які б виправдали покладення на органи влади підвищеного обов'язку щодо проведення розслідування.

310. До того ж у разі вчинення численних порушень основоположних прав для того, щоб встановити загальну істину, не обов'язково було прояснювати кожен окрему ситуацію. За цих обставин розслідування могло досягти своєї мети – а саме встановлення загальної істини, навіть якби йому на заваді стало невжиття необхідних дій потерпілим у певній окремій справі.

4. Зауваження третьої сторони

311. Третя сторона зазначила, що впродовж останніх десяти років європейське і міжнародне право надавало особливої ваги боротьбі з безкарністю за вчинення катувань і жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, а також визнанню права потерпілих на ефективний засіб судового захисту та на поновлення порушених прав. У цьому відношенні вона послалася на кілька міжнародних документів, зокрема Керівні вказівки Комітету міністрів Ради Європи щодо викорінення безкарності за тяжкі порушення прав людини (прийняті 30 березня 2011 року). Відповідно до цих Керівних вказівок «той факт, що постраждалий не бажає подавати офіційну скаргу, пізніше відкликає таку скаргу або вирішує припинити провадження, не звільняє органи влади від їхнього обов'язку провести ефективне розслідування, якщо є підстави вважати, що сталося тяжке порушення прав людини».

312. Третя сторона підкреслила, що стаття 3 Конвенції вимагає від держав введення в дію кримінального законодавства, яке передбачає ефективне покарання за тяжкі порушення прав людини шляхом застосування відповідних санкцій (вона послалася на рішення у справах «М.К. проти Болгарії» (*M.C. v. Bulgaria*), № 39272/98, п. 150, ECHR 2003-XII; «Чамдерелі проти Туреччини» (*Çamdereli v. Turkey*), № 28433/02, п. 38, рішення від 17 липня 2008 року; та «Гефген проти Німеччини» (*Gäfgen v. Germany*) [Велика Палата], № 22978/05, п. 117, ECHR 2010). Вона дійшла висновку, що строки давності слід адаптувати до спеціальних обставин тих справ, які характеризуються, зокрема, уразливістю жертв, особливо у випадку жорстокого поводження, якого вони зазнали з боку представників держави.

313. Посилаючись на справу, порушену у Міжнародному кримінальному трибуналі по колишній Югославії (ICTY) (рішення судової палати у справі «Прокурор проти Фурунджіджа» (*Prosecutor v. Furundžija*), справа № IT-95-17/1-T, рішення від 10 грудня 1998 року), вона заявила, що неможливість застосування строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за військові злочини та злочини проти людяності, що є загальновизнаним принципом, але не обмежується виключно цими видами злочинів. Третя сторона додала, що Комітет ООН з прав людини поділяє цю думку в тій частині, що стосується кричущих порушень основоположних прав, та що Комітет також зазначив, що строки давності не слід застосовувати до інших форм жорстокого поводження (Загальний коментар № 3, 2012 року, п. 40, див. пункт 190 вище).

5. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

314. Суд розглядатиме разом скарги, подані пані Анкою Мокану та паном Маріном Стойкою за статтями 2 та 3 Конвенції, у світлі схожості принципів, що впливають з цих положень, принципів, які точно визначені і резюмовані, зокрема, в рішеннях у справах «Начова та інші проти Болгарії» (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [Велика Палата], №№ 43577/98 та 43579/98, пп. 110 та 112-113, ECHR 2005-VII; «Рамсагаї та інші проти Нідерландів» (*Ramsahai and Others v. the Netherlands*) [Велика Палата], № 52391/99, пп. 324-325, ECHR 2007-II; «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*) [Велика Палата], № 55721/07, пп. 162-167, ECHR 2011; та «Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (*El Masri v. «the former Yugoslav Republic of Macedonia»*) (див. посилання вище, пп. 182-185).

315. Суд вже зазначав, що при тлумаченні положень статей 2 та 3 слід керуватися тим принципом, що предмет і мета Конвенції як правового інструмента, який забезпечує захист прав людини, вимагає, щоб її норми тлумачилися і застосовувалися таким чином, щоб зробити її гарантії реальними та ефективними.

Суд повторно наголошує на тому, що статтю 3 подібно до статті 2 необхідно розглядати як одне з найважливіших основоположних положень Конвенції, що є втіленням основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи (див. рішення у справі «*Сорінг проти Сполученого Королівства*» (*Soering v. the United Kingdom*), серія А № 161, с. 34, п. 88, рішення від 7 липня 1989 року). На відміну від інших положень Конвенції вона викладена в абсолютних термінах, без жодних винятків чи застережень, чи можливості відступу від положень статті 15 Конвенції (див. посилання вище, рішення у справі «*Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства*» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*), п. 162).

316. Загальна правова заборона свавільного позбавлення життя і катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання представниками держави була б неефективною на практиці, якби не існувало процедури перегляду законності застосування сили зі смертельними наслідками органами влади або процедури розслідування свавільного позбавлення життя та тверджень про жорстоке поводження з особами, що утримуються органами влади (див. посилання вище, рішення у справах «*Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства*» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*), п. 163, та «*Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія*» (*El Masri v. «the former Yugoslav Republic of Macedonia»*), п. 182).

317. Таким чином, зважаючи на загальний обов'язок держав за статтею 1 Конвенції «гарантувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в [...] Конвенції», положення статей 2 та 3 вимагають за змістом наявності певної форми ефективного офіційного розслідування як у випадку загибелі людей внаслідок застосування сили, між іншим, представниками держави (див. рішення у справі «*МакКанн та інші проти Сполученого Королівства*» (*McCann and Others v. the United Kingdom*), п. 161, серія А № 324, рішення від 27 вересня 1995 року), так і у випадку, коли особа робить твердження, що заслуговує на довіру, про те, що зазнала поводження, яке є порушенням статті 3 Конвенції, зокрема, з боку поліції чи інших подібних органів влади (див. рішення у справі «*Ассенов та інші проти Болгарії*» (*Assenov and Others v. Bulgaria*), п. 102, *Reports 1998-VIII*, рішення від 28 жовтня 1998 року).

318. Основна мета такого розслідування полягає в тому, щоб забезпечити ефективну імплементацію національного законодавства про захист права на життя і заборону катувань та або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання у випадках, коли причетними особами є представники держави або державні органи, а також забезпечити притягнення їх до відповідальності за смертельні випадки та жорстоке поводження, що трапилися в межах їх відповідальності (див. посилання вище, рішення у справі «*Начова та інші проти Болгарії*» (*Nachova and Others v. Bulgaria*), п. 110, та «*Ахмет Озкан та інші проти Туреччини*» (*Ahmet Özkan and Others v. Turkey*), № 21689/93, пп. 310 і 358, рішення від 6 квітня 2004 року).

319. Суд вже постановляв, що процесуальне зобов'язання за статтями 2 та 3 продовжує застосовуватися в різних зобов'язаннях щодо гарантування безпеки, у тому числі у контексті збройних конфліктів. Навіть якщо події, що призводять до виникнення обов'язку щодо проведення розслідування, відбуваються у контексті загального насильства, і слідчі стикаються з перепонами та обмеженнями, які змушують їх використовувати найменш ефективні слідчі дії або призводять до затримки розслідування, фактом залишається те, що статті 2 та 3 передбачають необхідність вжиття всі розумних заходів з метою проведення ефективного та незалежного розслідування (див. посилання вище, «*Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства*» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*), п. 164).

320. Загалом, для того, щоб розслідування було ефективним, особи, відповідальні за його проведення, повинні бути незалежні від осіб, щодо яких проводиться це розслідування. Це означає не лише відсутність ієрархічного чи інституційного зв'язку, але також і практичну незалежність (див. посилання вище, «*Начова та інші проти Болгарії*» (*Nachova and Others v. Bulgaria*), п.110, та «*Халат проти Туреччини*» (*Halat v. Turkey*), № 23607/08, п. 51, рішення від 8 листопада 2011 року).

321. Незалежно від способу, який застосовуватиметься, органи влади повинні діяти з власної ініціативи. Крім того, для того, щоб бути ефективним, розслідування має бути здатним призвести до встановлення та покарання винних осіб. Воно також має бути достатньо комплексним для того, щоб слідчі органи могли взяти до уваги не лише дії представників держави, які безпосередньо і незаконно використовували силу зі смертельними наслідками, а й усі супутні обставини (див. посилання вище, рішення у справі «*Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства*» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*), п. 163).

322. Незважаючи на те, що це є обов'язком не щодо результату, а щодо засобів, будь-який недолік розслідування, що підриває його спроможність встановити обставини справи чи відповідальну особу, загрожує недотриманню необхідного стандарту ефективності (див. посилання вище, рішення у справі «*Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія*» (*El Masri v. «the former Yugoslav Republic of Macedonia»*), п. 183).

323. Із цього контексту опосередковано випливає вимога своєчасності і розумної оперативності. Незважаючи на те, що під час розслідування можуть виникнути перешкоди чи труднощі, які заважають просуванню розслідування в певній ситуації, швидка реакція органів влади в розслідуванні факту застосування сили зі смертельними наслідками або тверджень про погане поводження може вважатись, як правило, неодмінною умовою підтримання громадської довіри у їх дотриманні принципів верховенства права та запобіганні проявам таємної змови щодо незаконних дій або проявам терпимості до таких дій (див. рішення у справі «*МакКерр проти Сполученого Королівства*» (*McKerr v. the United Kingdom*), № 28883/95, п. 114, ECHR 2001-III).

324. В усіх справах найближчий родич жертви повинен залучатися до процедури тією мірою, яка необхідна, щоб захистити його законні інтереси. Проте стосовно статті 3 Конвенції потерпілий повинен мати можливість брати ефективну участь у розслідуванні (див. посилання вище, рішення у справі «*МакКерр проти Сполученого Королівства*» (*McKerr v. the United Kingdom*), п. 115).

325. Насамкінець розслідування має бути ретельним, що означає, що органи влади повинні завжди робити серйозні спроби визначити, що сталося, і не повинні покладатися на поспішні або необґрунтовані висновки для припинення розслідування (див. посилання вище, рішення у справі «*Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія*» (*El Masri v. «the former Yugoslav Republic of Macedonia»*), п. 183).

326. Суд уже постановляв, що у справах за фактами катування чи жорстокого поводження з боку представників держави кримінальне провадження не повинно бути припинене у зв'язку з закінченням строків давності, і в таких справах недопустимими є амністія чи помилування (див. рішення у справі «*Абдюлсамет Яман проти Туреччини*» (*Abdülşamet Yaman v. Turkey*), № 32446/96, п. 55, рішення від 2 листопада 2004 року; «*Єтер проти Туреччини*» (*Yeter v. Turkey*), № 33750/03, п. 70, рішення від 13 січня 2009 року; та див., посилання вище, «*Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії*» (*Association “21 December 1989” and Others v. Romania*), п. 144). До того ж порядок застосування строків давності має бути сумісним з вимогами Конвенції. Таким чином, складно погодитися з негнучкими строками давності, які не допускають жодних винятків

(див. з відповідними відмінностями рішення у справі «Р'юман проти Фінляндії» (*Röman v. Finland*), № 13072/05, п. 50, рішення від 29 січня 2013 року).

(b) Застосування зазначених вище принципів до цієї справи

327. У цій справі Суд зазначає, що кримінальне розслідування було розпочато з власної ініціативи органів влади незадовго після подій червня 1990 року. Від самого початку це розслідування стосувалося смерті від пострілу з вогнепальної зброї чоловіка пані Анки Мокану та інших осіб, а також жорстокого поводження, від якого постраждали інші особи за тих самих обставин.

Суд також зазначає, що це розслідування спочатку було розділене на кілька сотень окремих матеріалів справ (див. пункти 82-87 вище) та що пізніше воно було об'єднане, після чого знову було кілька разів поділене на чотири, два, а потім три напрями.

328. З рішення, прийнятого 14 жовтня 1999 року військовою секцією прокуратури при Верховному Суді Правосуддя впливає, що перед слідчими органами було поставлено завдання встановити особи всіх жертв придушення, що відбувалося 13-15 червня 1990 року. Тому воно стосувалося пана Маріна Стойки, принаймні починаючи з 18 червня 2001 року – дати офіційного подання ним скарги.

Суд зазначає, що на національному рівні було відкрито дуже велику кількість справ. Проте, зважаючи на те, що всі ці справи були розпочаті за фактом тих самих подій, які пізніше, в 1997 році, за рішенням прокуратури при Верховному Суді Правосуддя були об'єднані в одну справу, Суд вважає, що насправді має справу з одним і тим самим напрямом розслідування. Навіть якби Суд вважав, що мова йде про два різних напрями розслідувань, одне з яких стосується пані Анки Мокану, а друге – пана Маріна Стойки, його висновки щодо ефективності цих розслідувань залишилися б такими самими з причин, зазначених нижче.

329. Суд зазначає, що це розслідування все ще триває стосовно пані Анки Мокану. Рішення, прийняте Високим Судом Касації та Правосуддя 17 грудня 2007 року, про повернення прокуратурі справи за обвинуваченнями, які спочатку були пред'явлені п'ятьом високопоставленим воєначальникам, є найостаннішим судовим рішенням, ухваленим щодо першої заявниці.

330. Суд зазначає, що та частина розслідування, яка стосувалася пана Маріна Стойки і причетними до якої були 37 цивільних і військовослужбовців високого рангу, у тому числі колишній глава держави і двоє колишніх міністрів – Міністр внутрішніх справ та Міністр оборони – була припинена рішенням Високого Суду Касації та Правосуддя від 9 березня 2011 року.

331. Суд повторно наголошує, що його компетенція *ratione temporis* дозволяє йому розглядати лише ту частину розслідування, яка стосувалася подій, що сталися після 20 червня 1994 року – дати набрання чинності Конвенцією для Румунії (див. пункт 211 вище). Таким чином, він вивчатиме те, чи відповідало розслідування, що проводилося у цій справі після зазначеної дати, наведеним вище критеріям ефективності.

i. Незалежність розслідування

332. Суд зазначає, що, починаючи з 1997 року, через кілька років після дати набрання чинності Конвенцією для Румунії, і до початку 2008 року справа перебувала на розгляді військової секції прокуратури при Верховному Суді Правосуддя (який в 2003 році був перейменований у Високий Суд Касації та Правосуддя). Суд також зауважує, що, стосовно пані Анки Мокану розслідування все ще проводиться військовою прокуратурою після того, як 6 червня 2013 року звичайна секція прокуратури відмовилася від юрисдикції щодо розгляду цієї справи (див. пункт 123 вище).

333. У зв'язку із цим Велика Палата погоджується з висновком про те, що розслідування було доручено військовим прокурорам, які подібно до обвинувачених (двоє з яких були генералами) належали до структури збройних сил і перебували у відносинах підпорядкованості (субординації) у військовій ієрархії, висновок, який раніше навів Суд на думку про те, що у низці справ проти Румунії було порушено процесуальний аспект статей 2 та 3 Конвенції (див. рішення у справах *«Барбу Ангелеску проти Румунії»* (*Barbu Anghelescu v. Romania*), № 46430/99, п. 67, рішення від 5 жовтня 2004 року; *«Бурсук проти Румунії»* (*Bursuc v. Romania*), № 42066/98, п. 107, рішення від 12 жовтня 2004 року; та, з нещодавніх справ, посилання вище, рішення у справах *«Шандру та інші проти Румунії»* (*Şandru and Others v. Romania*), п. 74; *«Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії»* (*Association “21 December 1989” and Others v. Romania*), п. 137; та рішення у справі *«Крейнічану та Фрумушану проти Румунії»* (*Crăiniceanu and Frumuşanu v. Romania*), № 12442/04, п. 92, рішення від 24 квітня 2012 року).

334. Низка порушень, встановлених у справах, подібних до цієї справи, викликає особливе занепокоєння і дає підстави для серйозних сумнівів у об'єктивності та неупередженості розслідувань, які покликані проводити військові прокуратури (див. з відповідними відмінностями посилання вище, рішення у справі *«Начова та інші проти Болгарії»* (*Nachova and Others v. Bulgaria*), п. 117). Уряд не навів жодного факту чи аргументу, здатного переконати Суд дійти іншого висновку в цій справі.

ii. Оперативність і належність розслідування

335. Суд зазначає, що розслідування стосовно пані Анки Мокану проводиться вже більше двадцяти трьох років і понад дев'ятнадцять років з моменту набрання чинності Конвенцією для Румунії. За цей час померло три з п'яти високопоставлених воєначальників, причетних до вбивства чоловіка заявниці.

336. Суд також зазначає стосовно пана Маріна Стойки, що відповідне розслідування було припинено рішенням від 9 березня 2011 року – через двадцять один рік після початку розслідування і через десять років після офіційного подання заявником скарги та його вступу у справу.

337. Проте з плином часу не лише підривається ефективність розслідування, а й виникає остаточний ризик того, що воно не буде завершено (див. рішення у справі *«М.Б. проти Румунії»* (*M.B. v. Romania*), № 43982/06, п. 64, рішення від 3 листопада 2011 року).

338. Визнаючи, що ця справа є, безсумнівно, складною, на чому акцентував увагу сам Уряд, Суд вважає, що політичні і соціальні мотиви, на які послався Уряд, не можуть виправдати таку значну тривалість розслідування. Навпаки, з огляду на важливість цих питань для суспільства Румунії органи влади повинні були розглянути цю справу оперативно і без жодних зволікань, щоб запобігти проявам таємної змови щодо незаконних дій чи проявам терпимості до таких дій (див., зокрема, рішення у справі *«Лепушан та інші проти Румунії»* (*Lăpuşan and Others v. Romania*), №№ 29007/06, 30552/06, 31323/06, 31920/06, 34485/06, 38960/06, 38996/06, 39027/06 та 39067/06, п. 94, рішення від 8 березня 2011 року, стосовно впливу понад шістнадцяти років з моменту розпочатку розслідування, що мало забезпечити встановлення та покарання осіб, які були відповідальним за придушення антикомуністичних демонстрацій 1989 року, та впливу понад одинадцять років з моменту набрання чинності Конвенцією для Румунії).

339. Проте Суд зауважує, що під час розслідування у цій справі були тривалі періоди бездіяльності як на початкових етапах, так і в останні роки. Він, зокрема, зазначає, що суттєвих зрушень в розслідуванні не зафіксовано, починаючи з 20 червня 1994 року – дати набрання чинності Конвенцією для Румунії – до 22 жовтня 1997 року – дати, коли почалося приєднання численних справ, які раніше були відкриті і розглядалися окремо, але стосувалися тих самих фактичних обставин, що й заяви, які розглядаються. Тільки після цього прокуратура розпочала більш комплексне розслідування всіх обставин зорганізованого застосування сили представниками держави до цивільного населення (див. посилання вище, рішення у справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)*, п. 163).

340. Крім того, Суд зауважує, що, як зазначено в рішенні від 16 вересня 1998 року, до вказаної вище дати жодних слідчих дій щодо розслідування скарг осіб, які зазнали нападів у приміщенні Державної телевізійної станції, не проводилося (див. пункт 100 вище).

341. До того ж єдиними процесуальними діями, які були здійснені у справі щодо пані Анки Мокану з моменту останнього повернення цієї справи до прокуратури за рішенням суду від 17 грудня 2007, є рішення від 6 червня 2013 року про припинення провадження щодо двох підсудних, які померли тим часом, та дві заяви про відмову від юрисдикції, зроблені 30 квітня 2009 року та 6 червня 2013 року відповідно.

342. Суд також зазначає, що національні органи влади самі знайшли численні недоліки в розслідуванні. Таким чином, в рішенні, прийнятому 16 вересня 1998 року прокуратурою при Верховному Суді Правосуддя, було зазначено, що жодної з осіб, які обіймали державні посади високого рангу на той час, зокрема главу держави, Прем'єр-міністра і його заступника, Міністра внутрішніх справ та начальника поліції, досі не допитано.

343. Крім того, подальше розслідування не допомогло усунути всі недоліки, про які зазначали Верховний Суд Правосуддя і Високий Суд Касації та Правосуддя в своїх рішеннях від 30 червня 2003 року та 17 грудня 2007 року, відповідно, посилаючись на недоліки в попередньому провадженні.

344. При цьому Суд зазначає, що розслідування – виділене з 1998 року в окрему справу – щодо насильства, застосованого до численних протестувальників та осіб, які випадково опинилися на місці придушення, було припинено рішенням про відмову у порушенні кримінального переслідування, прийнятим 17 червня 2009 року та залишеним без змін рішенням від 9 березня 2011 року. Серед цих осіб був пан Марін Стойка, який подав скаргу ще у 2001 році і був змушений десять років чекати на завершення розслідування. Проте, незважаючи на тривалість розслідування та проведені стосовно заявника слідчі дії, що були перелічені Урядом, в жодному з зазначених вище рішень не було встановлено обставини жорстокого поводження, якого, за їх твердженнями, зазнали заявник та інші особи в головному офісі Державної телевізійної станції.

345. В рішенні, прийнятому прокуратурою 17 червня 2009 року, по суті зазначалося, що на момент завершення розслідувань, що проводилися органами цивільної прокуратури, а пізніше – органами військової прокуратури, було неможливо встановити особи винних у нападі і ступінь участі сил безпеки. Проте органи влади не зазначили, які докази були використані для встановлення фактів та з яких вагомих підстав їхні дії не дали результату. Крім того, на національному рівні органи влади не поставили під сумнів поведінку заявника щодо розслідування і не надали жодних коментарів стосовно дати подання скарги заявником.

346. Суд зазначає, що цей напрям розслідування було припинено переважно у зв'язку зі впливом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. У цьому відношенні він повторно наголошує, що процесуальні зобов'язання, що впливають зі статей 2 та 3 Конвенції, навряд чи можна вважати виконаними у разі припинення

розслідування, як у цій справі, у зв'язку зі впливом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, що сталося внаслідок бездіяльності органів влади (див. посилання вище, рішення у справі «Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії» (*Association “21 December 1989” and Others v. Romania*), п. 144).

347. Що стосується основного висновку, зробленого за результатами розслідування, а саме – висновку про те, що стосовно пана Стойки не виявлено ознак нелюдського поводження, яке карається за статтею 358 Кримінального кодексу Румунії, Суд вважає, що відповідність наданого прокуратурою тлумачення пов'язаній з цим питанням національній судовій практиці викликає сумніви з огляду на рішення, ухвалене Високим Судом Касації та правосуддя 7 липня 2009 року. Крім того, Уряд на навів інших прикладів із судової практики для обґрунтування рішення, ухваленого в цій справі. Суд також вважає сумнівним висновок про те, що 14 червня 1990 року в шахтарів більше не було жодного ворога, з яким треба було боротися (див. пункт 161 вище), оскільки цей висновок прямо ігнорує факт насильства, що було вчинено 13 червня 1990 року в присутності великої кількості військовослужбовців, забезпечених важкими боєприпасами і танками, що підтверджено в самому рішенні, про яке йдеться. Крім того, цей висновок суперечить фактам, встановленим у тому самому рішенні, де детально описано акти насильства, вчинені 14 червня 1990 року шахтарями, які без розбору нападали на протестувальників, студентів, присутніх у приміщенні Університету, і випадкових перехожих. Крім того, в рішенні від 9 березня 2011 року про залишення без розгляду апеляції пана Маріна Стойки на рішення про відмову у порушенні кримінального переслідування Високий Суд Касації та Правосуддя взагалі не оцінив питання застосовності статті 358 Кримінального кодексу, а просто перевірів, як у цій справі застосовуються норми щодо строків давності.

348. Таким чином, можна стверджувати, що органи влади, відповідальні за проведення розслідування у цій справі, не здійснили всіх необхідних дій, які б дозволили встановити і покарати винних осіб.

iii. Участь заявниці у розслідуванні

349. Що стосується зобов'язання щодо участі родичів жертв у провадженні, Суд зауважує, що пані Анка Мокану не інформувалася про хід розслідування до прийняття рішення від 18 травня 2000 року про віддання до суду осіб, обвинувачених у вбивстві її чоловіка.

350. Крім того, Суд зазначає, що заявницю було вперше допитано прокуратурою 14 лютого 2007 року, майже через сімнадцять років після подій, про які йдеться, та що після прийняття рішення Високим Судом Касації та Правосуддя від 17 грудня 2007 року її більше не інформували про розвиток розслідування.

351. Тому Суд не переконаний в тому, що інтереси пані Анки Мокану щодо участі в розслідуванні були достатньо захищені (див. посилання вище, рішення у справі «Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії» (*Association “21 December 1989” and Others v. Romania*), п. 141).

iv. Висновок

352. З огляду на вищезазначене Суд вважає, що пані Анка Мокану не мала засобу юридичного захисту у вигляді ефективного розслідування, що вимагається статтею 2 Конвенції, та що пан Марін Стойка також був позбавлений ефективного розслідування для цілей статті 3.

353. Таким чином, в цьому відношенні було допущено порушення процесуального аспекту цих положень.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

354. Об'єднання-заявник скаржилося на тривалість кримінального провадження, до якого воно приєдналось як цивільний позивач з метою подання позову про відшкодування шкоди, завданої розграбуванням його офісу 14 червня 1990 року, знищенням його майна та нападом на його членів.

355. Об'єднання-заявник стверджувало у цьому відношенні про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, відповідна частина якої передбачає таке:

«Кожен має право на... розгляд його справи упродовж розумного строку ... судом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...».

A. Рішення Палати

356. Палата вважала, що тривалість оскаржуваного провадження була надмірною і визнала порушення пункту 1 статті 6.

B. Доводи сторін

357. Об'єднання-заявник зазначило, що воно погоджується з рішенням Палати.

358. Уряд зазначив, що в принципі не оскаржує висновки Палати щодо тривалості кримінального провадження, до якого об'єднання-заявник приєдналося як цивільний позивач.

C. Оцінка Суду

359. Велика Палата не бачить підстав для відступу від висновку Палати. Так само як і Палата, вона зауважує, що 26 липня 1990 року об'єднання подало офіційну скаргу із заявою про вступ у справу в якості цивільного позивача, стверджуючи про завдану йому шкоду під час подій 13-15 червня 1990 року. Цю кримінальну скаргу було розглянуто в рамках розслідування, яке було завершено рішенням від 17 червня 2009 року про відмову у порушенні кримінального переслідування. Таким чином, провадження щодо об'єднання-заявника тривало майже дев'ятнадцять років.

360. З огляду на обмеження компетенції *ratione temporis* Суду, Палата мала змогу розглянути скаргу щодо тривалості провадження лише в тій частині, яка стосувалася періоду після 20 червня 1994 року – дати набрання чинності Конвенцією для Румунії. Отже, тривалість провадження, яка має бути взята до уваги, становить п'ятнадцять років.

361. Суд повторно наголошує, що він неодноразово визнавав порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у справах, що порушували питання, подібні до тих, що розглядаються в цій справі (див. рішення у справі «Фрідлендер проти Франції» (*Frydlender v. France*) [Велика Палата], № 30979/96, п. 46, ECHR 2000-VII, і, зокрема, рішення у справі «Георге і Марія Міхаела Думітреску проти Румунії» (*Gheorghe and Maria Mihaela Dumitrescu v. Romania*), № 6373, пп. 26-28, рішення від 29 липня 2008 року, також стосовно тривалості кримінального провадження, до якого приєдналася цивільний позивач).

362. Розглянувши всі надані йому докази, Суд не вбачає підстав для іншого висновку в цій справі.

363. Враховуючи критерії, вироблені практикою Суду, та з огляду на всі обставини цієї справи Суд вважає, що тривалість стверджуваного провадження була надмірною і не відповідала вимозі «розумного строку».

364. Таким чином, було допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

II. ЗАСТОСОВУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

365. Стаття 41 Конвенції передбачає таке:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

А. Шкода, стверджувана пані Анкою Мокану*1. Доводи сторін*

366. Звернувшись до Палати, заявниця вимагала 200 000 євро на відшкодування моральної шкоди, яка нібито була заподіяна їй у зв'язку з надмірною тривалістю розслідування вбивства її чоловіка, якому тоді було 22 роки. Вона заявила, що їй самій тоді було 20 років, і вона залишилася з двома дітьми, одному з яких було два роки, а другій – всього кілька місяців. Вона зазначила, що впродовж наступних двадцяти років, поки вона чекала на закінчення розслідування та встановлення осіб, винних у вбивстві її чоловіка, вона була зобов'язана утримувати себе і своїх дітей, працюючи прибиральницею і живучи в злиднях. Вона також вимагала 100 000 євро на відшкодування матеріальної шкоди, не пояснивши, в чому вона полягала.

367. Вважаючи ці вимоги щодо справедливої сатисфакції надмірними і необґрунтованими, Уряд просив Суд їх відхилити.

2. Рішення Палати

368. Стосовно суми вимоги про відшкодування матеріальної шкоди Палата не виявила жодного причинно-наслідкового зв'язку між визнаним порушенням та стверджуваною матеріальною шкодою. Тому вона відхилила цю вимогу.

369. При цьому вона вважала за необхідне присудити справедливую сатисфакцію на тій підставі, що національні органи влади не провели розслідування вбивства чоловіка заявниці з належною старанністю, якої вимагає стаття 2 Конвенції. Тому Палата присудила заявниці 30 000 євро у зв'язку з цим.

370. Крім того, палата повторно наголосила на тому, що застосування принципу *restitutio in integrum* (поновлення порушених прав) передбачає, що заявники повинні бути повернуті, наскільки це можливо, у стан, в якому вони перебували до порушення вимог Конвенції, і дійшла висновку, що держава-відповідач повинна вжити необхідних заходів для пришвидшення розслідування вбивства пана Велику-Валентина Мокану для того, щоб можна було ухвалити рішення, яке б відповідало вимогам Конвенції.

3. Оцінка Суду

371. Вважаючи на вищезазначене, на підстави, наведені Палатою, та на той факт, що заявниця не змінювала вимог, поданих до Палати з самого початку, Суд вважає, що заявниця зазнала значної моральної шкоди у зв'язку з порушенням процесуального аспекту статті 2. Таким чином, Суд присуджує їй суму в розмірі 30 000 євро у зв'язку з цим.

В. Шкода, стверджувана паном Маріном Стойкою

372. Звернувшись до Палати, заявник вимагав 200 000 євро на відшкодування моральної шкоди.

373. Вважаючи цю вимогу надмірною, Уряд заявив, що визнання порушення буде само по собі достатньою справедливою сатисфакцією за стверджувану моральну шкоду.

374. Постановивши, що стосовно пана Стойки порушення Конвенції допущено не було, Палата не розглядала подану ним вимогу щодо справедливої сатисфакції.

375. Суд вважає, що пан Стойка, безсумнівно, зазнав моральної шкоди. Зважаючи на визнання порушення статті 3 щодо заявника та ухвалюючи рішення на засадах справедливості відповідно до вимог статті 41 Конвенції, Суд присуджує йому 15 000 євро на відшкодування моральної шкоди.

С. Вимога об'єднання-заявника

376. Палата дійшла висновку, що об'єднання-заявник не подало вимоги щодо справедливої сатисфакції у встановлений строк.

377. Під час розгляду справи Великою Палатою об'єднання-заявник повторно надало до Суду факсимільне повідомлення, яке воно надсилало 22 грудня 2009 року, зазначивши, що в ньому викладена вимога щодо справедливої сатисфакції.

378. Суд зазначає, що в цьому документі без підпису об'єднання-заявник заявило вимогу про відшкодування суми у розмірі 42 519 євро, яка нібито відповідає сумі матеріальної шкоди (з урахуванням індексу інфляції), заподіяної йому у зв'язку з розгромом його офісу, та зазначило, що хоче використати цю суму, зокрема, для «відновлення [свого] здоров'я [згідно з оригіналом]». Оскільки ця вимога є нечіткою та незрозумілою, вона не може бути взята до уваги. Навіть якщо припустити, що її можна вважати належним чином поданою вимогою щодо справедливої сатисфакції, вона стосується винятково матеріальної шкоди, яка не пов'язана з визнанням порушення статті 6 Конвенції, що впливає з надмірної тривалості провадження.

379. Таким чином, Суд відхиляє цю вимогу об'єднання-заявника.

Д. Судові витрати

1. Судові витрати стосовно заяв пані Анки Мокану та об'єднання-заявника (№№ 10865/09 та 45886/07).

380. Заявники вимагали 18 050 на відшкодування судових витрат, понесених під час провадження у Суді, з яких 2 800 євро – на провадження у Великій Палаті; в цій сумі також була врахована сума гонорарів їхнім трьом адвокатам.

381. Уряд вважав стосовно провадження у Палаті, що ця вимога є запізненою, оскільки вона була подана з пропуском встановлених строків.

382. Він також вважав стосовно провадження у Великій Палаті, що ця вимога є надмірною, і зазначив, що вона не супроводжується підтверджуючою документацією.

383. Палата дійшла висновку, що заявники не подали вимоги щодо справедливої сатисфакції у встановлений строк.

384. Відповідно до своєї практики Суд може присудити певну суму на відшкодування судових витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були дійсно понесені та необхідні, а їх розмір був розумним (див. рішення у справі «*Iatridis проти Греції*» (*Iatridis v. Greece*)) (щодо справедливої сатисфакції) [Велика Палата], № 31107/96, п. 54, ECHR 2000-XI).

385. У цій справі з огляду на наявні документи та минулу практику Суд вважає розумним присудити суму в розмірі 2 800 євро на відшкодування судових витрат, понесених під час провадження у Великій Палаті, зважаючи на те, що це єдина вимога, що була подана своєчасно. З цієї суми має бути вирахувана сума в розмірі 600 євро, яку Рада Європи вже сплатила разом двом з трьох адвокатів заявників у вигляді правової допомоги.

2. Судові витрати у зв'язку з заявою пана Маріна Стойки (№ 32431/08)

386. Заявник вимагав 11 507,39 євро на відшкодування судових витрат, понесених під час провадження у Великій Палаті, а саме: 10 394 євро – на виплату гонорару адвокату, 300 євро – на сплату поштових витрат та 813,39 євро – на відшкодування витрат на проїзд,

понесених заявником і його адвокатом у зв'язку з їхньою явкою в засідання Великої Палати.

387. Уряд вважав, що адвокат заявника перебільшив час, витрачений на підготовку клопотання про передачу справи на розгляд Великої Палати, а саме 15 годин. Таке ж зауваження Уряд зробив стосовно часу, витраченого на підготовку додаткових зауважень заявника (20 годин) та часу, витраченого на підготовку промови адвоката (15 годин).

388. Крім того, Уряд стверджував, що витрати заявника, пов'язані з явкою в судові засідання, не були потрібними, зважаючи на те, що виправданою була присутність лише його адвоката. Уряд заперечив вимогу щодо відшкодування витрат заявника на проїзд.

389. У цій справі з огляду на наявні документи та минулу практику Суд вважає розумним присудити суму в розмірі 11 507,39 євро на відшкодування судових витрат, понесених під час провадження у Суді. Ця сума має бути виплачена безпосередньо пані Хатняну (Hatneanu). З цієї суми має бути вирахувана сума в розмірі 1 638,47 євро, яку Рада Європи вже сплатила у вигляді правової допомоги, у тому числі витрати на проїзд, понесені заявником та його адвокатом.

Е. Пеня

390. Суд вважає за доцільне нараховувати пеню, виходячи з розміру граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД:

1. **Постановляє** шістнадцятьма голосами проти одного, що він має юрисдикцію *ratione temporis* для розгляду скарг, які були подані пані Анкою Мокану та паном Маріном Стойкою за процесуальним аспектом статей 2 та 3 Конвенції, в частині, в якій такі скарги стосуються кримінального розслідування, проведеного в цій справі після набрання чинності Конвенцією для Румунії.
2. **Відхиляє** шістнадцятьма голосами проти одного заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту стосовно заявників-фізичних осіб.
3. **Відхиляє** чотирнадцятьма голосами проти трьох заперечення Уряду, який наполягав, що заява пана Маріна Стойки була подана з недотриманням строків.
4. **Постановляє** шістнадцятьма голосами проти одного, що було допущено порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції стосовно пані Анки Мокану.
5. **Постановляє** чотирнадцятьма голосами проти трьох, що було допущено порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції стосовно пана Маріна Стойки.
6. **Постановляє** одноголосно, що було допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції стосовно об'єднання-заявника.

7. **Постановляє** шістнадцятьма голосами проти одного, що впродовж трьох місяців держава-відповідач повинна сплатити пані Анці Мокану 30 000 євро (тридцять тисяч євро) на відшкодування моральної шкоди разом із будь-якими податками, що можуть нараховуватись на цю суму; ця сума має бути конвертована в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу.
8. **Постановляє** чотирнадцятьма голосами проти трьох, що впродовж трьох місяців держава-відповідач повинна сплатити пану Маріну Стойці 15 000 євро (п'ятнадцять тисяч євро) на відшкодування моральної шкоди разом із будь-якими податками, що можуть нараховуватись на цю суму; ця сума має бути конвертована в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу.
9. **Постановляє** одноголосно, що впродовж трьох місяців держава-відповідач повинна сплатити 2 200 євро (дві тисячі двісті євро) разом із будь-якими податками, що можуть нараховуватись на цю суму, на відшкодування судових витрат, понесених пані Анкою Мокану та об'єднанням-заявником за заявами №№ 10865/09 та 45886/07.
10. **Постановляє** шістнадцятьма голосами проти одного, що впродовж трьох місяців держава-відповідач повинна сплатити 9 868,92 євро (дев'ять тисяч вісімсот шістдесят вісім євро дев'яносто два євроценти) разом із будь-якими податками, що можуть нараховуватись на цю суму, на відшкодування судових витрат, понесених паном Маріном Стойкою (за заявою № 32431/08). Ця сума має бути сплачена безпосередньо пані Д.О. Хатняну (D.O. Hatneanu).
11. **Постановляє** одноголосно, що зі впливом зазначеного тримісячного строку і до повного розрахунку на зазначені суми нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, що діятиме в цей період, плюс три відсоткові пункти.
12. **Відхиляє** одноголосно решту вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською та французькою мовами і вручено під час відкритого засідання в приміщенні Європейського суду з прав людини в Страсбурзі 17 вересня 2014 року.

Джоан Каллеверт (Johan Callewaert)
Заступник секретаря

Дін Шпільманн (Dean Spielmann)
Голова

Згідно з пунктом 2 статті 45 Конвенції та пунктом 2 правила 74 Регламенту Суду до цього рішення додаються окремі думки суддів, а саме:

- окрема думка згоди судді Пауло Пінто де Альбукерке (Paulo Pinto de Albuquerque), до якої приєднався суддя Небойша Вучініч (Nebojša Vučinić);
- окрема думка часткової незгоди судді Йоганнеса Сілвіса (Johannes Silvis), до якої приєднався суддя Флорін Стретеану (Florin Stretianu);
- окрема думка часткової незгоди судді Кшиштофа Войтишека (Krzysztof Wojtyczek).

Д.Ш.
Дж.К.

ОКРЕМА ДУМКА ЗГОДИ СУДДІ ПІНТО ДЕ АЛЬБУКЕРКЕ, ДО ЯКОЇ ПРИЄДНАВСЯ СУДДЯ ВУЧІНІЧ

1. Основне питання у справі «Мокану та інші проти Румунії» полягає в тому, чи застосовувався строк давності до подій, які відбулися в Румунії в період переходу до демократії, зокрема, до подій, що відбулися в Будапешті в червні 1990 року. Погодившись з наявністю компетенції *ratione temporis* у Європейського суду з прав людини (надалі – Суд), а також з безпідставністю заперечень Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту та зволікання з боку пана Стойки при поданні його заяви, я також погоджуюсь з критикою, висловленою Великою Палатою стосовно недоліків в національному провадженні у зв'язку зі смертю пана Мокану, незаконним затриманням і катуванням пана Стойки та шкодою, завданою об'єднанню-заявнику в зв'язку з розгромом його офісу та незаконним вилученням його майна та документів¹.

Цей висновок надається з метою визнання того факту, що переслідування за масові порушення прав людини, які відбулися в Румунії в період переходу до демократії, у тому числі в червні 1990 року, не має строку давності, і тому розслідування таких порушень має продовжуватися в службовому порядку з належним судовим переслідуванням і покаранням винних відповідно до норм міжнародного і національного права. Інакше кажучи, метою цього висновку є уточнення дещо невиразних термінів, використаних Великою Палатою в пунктах 346 і 347 рішення.

Характер строку давності в кримінальному праві

¹ Щодо компетенції Суду *ratione temporis* у зв'язку з інцидентами, які сталися в Румунії в перехідний період, див. рішення у справах «Агакне та інші проти Румунії» (*Agache and Others v. Romania*), № 2712/02, пп. § 69-73, рішення від 20 жовтня 2009 року; «Шандру та інші проти Румунії» (*Şandru and Others v. Romania*), № 22465/03, пп. 57-59, рішення від 8 грудня 2009 року; та «Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії» (*Association “21 December 1989” and Others v. Romania*), № 33810/07 та № 18817/08, пп. 86-88, рішення від 24 травня 2011 року, на основі принципів, викладених у рішенні в справі «Шіліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*) [Велика Палата], № 71463/01, пп. 159-163, рішення від 9 квітня 2009 року. Оскільки Конвенція передбачає процесуальні зобов'язання, які є окремими та незалежними від матеріальних (субстантивних) зобов'язань, логічним наслідком є наявність у Суду компетенції *ratione temporis* у тих випадках, коли ці процесуальні зобов'язання були або повинні бути виконані після критичної дати. Ця прецедентна норма не є новою з огляду на принцип, встановлений Постійною палатою міжнародного правосуддя у справі «Палестинські концесії Мавромматіка» (*Mavrommatis Palestine Concessions*) (1924 p.), ППМП серія А № 2, с. 35, та у справі «Електрична компанія Софії та Болгарія» (*Electricity Company of Sofia and Bulgaria*) («Бельгія проти Болгарії» (*Belgium v. Bulgaria*)) (1939 p.), ППМП серія А/В № 77, с. 82, та Міжнародним Судом Правосуддя в рішенні у справі «Право проходу» (*Right of Passage*) («Португалія проти Індії» (*Portugal/India*)), *Доповіді МСП* 1960, с. 35 («Таким чином, Постійна палата повинна розрізняти ситуації або факти, що є джерелом прав, заявлених однією зі сторін, та ті ситуації чи факти, які є джерелом спору. Лише останні мають враховуватися для цілей застосування Декларації про визнання юрисдикції Суду»), та у справі «Справа щодо застосування Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (попередні заперечення)» (*Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Preliminary Objections)*) (1996 p.) *Доповіді МСП*, пункт 34. Таким чином, рішення у справі «Шіліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*) не зайшло дуже далеко від принципу, закріпленого в загальному міжнародному праві. І подібно до справи «Шіліх проти Словенії» смерть пана Мокану, погане поводження з паном Стойкою та розгром офісу об'єднання-заявника не становлять «джерело спору»; натомість вони є «джерелом прав, заявлених» заявниками, а тому підпадають під юрисдикцію *ratione temporis* цього Суду.

2. Пропуск строку давності перешкоджає праву на судове переслідування та притягнення до кримінальної відповідальності за стверджуваний злочин, а у разі винесення обвинувального вироку судом останньої інстанції – погашає судимість. Це – не просто процесуальний засіб захисту, як може здатися на перший погляд. Зважаючи на те, що строк давності перебуває в тісному сусідстві з умовами наявності кримінального злочину і має однакову з ними силу, це значить, що їх поєднує матеріальна природа складу злочину, з чого логічно випливає застосування у повній мірі статті 7 Конвенції, включаючи суворі рамки визначення строку давності, заборону його застосування зі зворотною дією в часі на шкоду підсудному, так само як і його застосування зі зворотною дією в часі на користь підсудного. Інакше кажучи, у світлі Конвенції строк давності має змішану природу – як процесуальну, так і матеріальну¹.

3. В принципі незастосування строків давності передбачала б лише суто ретрибутивістська кримінальна система, яка переслідує мету відплати, чого б це не коштувало, за вчинене злочинне діяння; проте кримінальна система, заснована на позитивному принципі спеціального попередження (тобто ресоціалізації злочинців), віддає перевагу протилежному рішення, що має на меті виправити злочинця і повернути його до законослухняного життя у суспільстві після виходу на волю². Кримінальне покарання злочинця через багато років після вчинення злочину, коли вже змінилися особисті обставини гаданого злочинця, призводить до зворотних результатів в розрізі виправлення злочинця і повернення його до законослухняного життя у суспільстві. Крім того, запізніле покарання гаданого злочинця є як таке несумісним з дотриманням негативного принципу спеціального попередження (тобто фізичного унеможливлення вчинення нових злочинів злочинцем), спрямованого на унеможливлення подальших порушень закону засудженим шляхом ізолювання його від суспільства. До того ж воно не має стримуючого ефекту на потенційних злочинців і тим більше не має наслідком посилення соціального впливу порушеної норми. Стримуючий ефект покарання не лише зменшується з часом, а взагалі зводиться нанівець. Таким чином, ані позитивна складова загального попередження (тобто посилення порушеної норми), що має на меті посилення соціального сприйняття та дотримання порушеної норми, ані негативна складова загального попередження (тобто стримуючий ефект на потенційних злочинців) не виправдовують застосування покарання без часових обмежень.

Якщо законні цілі кримінального покарання в демократичному суспільстві розходяться з самою ідеєю злочинів, що не погашаються давністю, принцип правової визначеності, який лежить в основі будь-якої правової системи в демократичному суспільстві, заходить навіть далі і передбачає, що гаданого злочинця в певний момент часу необхідно залишити

¹ Див. рішення у справах «К.-Х.В. проти Німеччини» (*K.-H.W. v. Germany*) [Велика Палата], № 37201/97, пп. 107-112, ECHR 2001-II (витяги); «Кононов проти Латвії» (*Kononov v. Latvia*) [Велика Палата], № 36376/04, пп. 228-233, ECHR 2010; та спільна окрема думка часткової незгоди суддів Пінто де Альбукерке (*Pinto de Albuquerque*) і Турковіча (*Turković*) щодо рішення у справі «Матицина проти Росії» (*Matytsina v. Russia*), № 58428/10, рішення від 27 березня 2014 року. Стосовно думки науковців з цього приводу див.: Дельмас-Марті (*Delmas-Marty*) «La responsabilité pénale en échec (prescription, amnistie, immunités)», Кассезе (*Cassese*) і Дельмас-Марті (*Delmas-Marty*) «*Crimes internationaux et juridictions internationales*», 2002 р., с. 617, та Ламберт Абдельгавад (*Lambert Abdelgawad*) і Мартін-Кену (*Martin-Chenut*) «*La prescription en droit international: vers une imprescriptibilité de certains crimes*», а також Руйс Фабрі (*Ruiz Fabri*) та інші «*La clémence saisie par le droit*», 2007 р., с. 151.

² У справі «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (*Vinter and Others v. the United Kingdom*) [Велика Палата], № 66069/09, № 130/10 та № 3896/10, пп. 113-118, ECHR 2013, Суд погодився з досягнутим на міжнародному рівні консенсусом щодо зобов'язання соціального перевиховання злочинців, засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі, що базується, серед інших джерел, на пункті 3 статті 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, пункті 6 статті 5 Американської конвенції про права людини та пункті 1 статті 40 Конвенції ООН про права дитини.

в спокої, без існування постійної загрози його переслідування з боку держави. Незалежно від ступеня відповідальності держави за зволікання з проведенням кримінального розслідування має настати день, коли претензії суспільства до злочинця втрачуть законність. У протилежному випадку гаданий злочинець стане просто об'єктом карального впливу, який буде покладено на вівтар ілюзорної абсолютної юстиції, що не відображає нічого більшого, аніж сліпу помсту. Будь-яке втручання держави у свободу повинно обмежуватися принципами пропорційності і необхідності, з яких безпосередньо випливає принцип найменш докучливого втручання. Постійне гоніння на підозрюваного виходить далеко за ці межі і по суті становить непропорційне втручання у свободу.

Насамкінець кримінальне переслідування і засудження гаданого злочинця через багато років після вчинення діянь, в яких його обвинувачено, є дуже проблематичним з точки зору принципу справедливого судового розгляду, переважно з огляду на нерозв'язні практичні проблеми, пов'язані з надійністю доказів з перебігом часу¹. Ці проблеми, пов'язані з надійністю доказової бази, впливають не лише на можливість пред'явлення обвинувачення, а й на можливість побудови ефективної лінії захисту.

4. У підсумку принципи правової визначеності, справедливого судового розгляду та ресоціалізації злочинців, засуджених до кримінальних покарань, є несумісними з судовим переслідуванням і покаранням за вчинення кримінальних злочинів без застосування строків давності. Таким чином, судове переслідування і покарання за кримінальні злочини має відбуватися в розумні строки. Зазначені вище принципи правової визначеності та ресоціалізації злочинців, засуджених до кримінальних покарань, застосовуються у разі винесення остаточного вироку. Проте строк відбування кримінальних покарань після винесення остаточного вироку має бути розумним. В обох випадках строк давності повинен бути співрозмірним тяжкості вчиненого злочину.

Очевидно, що відлік строку давності може бути зупинений на період, впродовж якого неможливо притягти до відповідальності і відсутній ефективний засіб судового захисту². Деякі процесуальні заходи, такі як повідомлення гаданого злочинця про пред'явлення йому обвинувачення, можуть навіть зупинити перебіг строку давності таким чином, що час, який сплив, не враховуватиметься, і відлік строку давності розпочинатиметься заново з дати зупинення. У будь-якому випадку законодавством має бути встановлений максимальний строк незалежно від кількості зупинень і призупинень.

Міжнародне зобов'язання щодо покарання за злочини проти людяності без застосування строку давності

5. Тим не менш з огляду на широкий консенсус, якого було досягнуто нещодавно, кримінальне покарання за злочини проти людяності без застосування строку давності можна вважати принципом звичаєвого міжнародного права, що є обов'язковим для всіх держав³. Цей принцип міжнародного кримінального права відображено в статті 29

¹ Див. рішення у справах «Стаббінз та інші проти Сполученого Королівства» (*Stubbings and Others v. the United Kingdom*), п. 51, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV, рішення від 22 жовтня 1996 року та «Брекнелл проти Сполученого Королівства» (*Brecknell v. the United Kingdom*), № 32457/04, п. 69, рішення від 27 листопада 2007 року.

² Пункт 2 статті 17 Декларації про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, прийнятої за рішенням Генеральної Асамблеї № 47/133 від 18 грудня 1992 року, та принцип 23 Оновленого зводу принципів щодо захисту і гарантування прав людини шляхом боротьби з безкарністю E/CN.4/2005/102/Add.1 від 8 лютого 2005 року.

³ Див. висновок суддів Вучініча (Vučinić) і Пінто де Альбукерке (Pinto de Albuquerque) у справі «Перінчек проти Швейцарії» (*Perinçek v. Switzerland*), № 27510/08, рішення від 17 грудня 2013 року. Науковці

Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (1998 р.)¹, якою передбачені принципи аналогічні тим, що закріплені в Конвенції про незастосування строку давності до військових злочинів та злочинів проти людяності (1968 р.)², в Європейській конвенції про незастосування строку давності до злочинів проти людяності та військових злочинів (1974 р.)³ та в Резолюції Економічної і Соціальної Ради 1158 (XLI), прийнятій у 1966 році⁴.

Після певного вагання в 70-х і 80-х роках наприкінці двадцятого століття держави активно почали дотримуватися принципу незастосування строку давності до злочинів геноциду та злочинів проти людяності⁵. Жодного строку давності не було встановлено щодо міжнародних злочинів у Статутах Нюрнберзького і Токійського міжнародних військових трибуналів, Статутах спеціальних трибуналів або Спеціального суду по Сьєра-Леоне. Історичним положенням аналогічного змісту, що передувало відповідному положенню Римського Статуту, був пункт 5 статті II Закону № 10 Контрольної ради, який прямо передбачав, що «обвинувачений не має права розраховувати на застосування строку давності до періоду з 30 січня 1933 року по 1 липня 1945 року»⁶. В останні роки на практиці підтверджено вибір держав, який було зроблено в Римі, оскільки аналогічні положення включено до пункту 17.1 Положення 2000/15 Тимчасової адміністрації ООН в Східному Тиморі (ТАООНСТ)⁷, підпункту (d) статті 17 Статуту Спеціального трибуналу

погоджуються (див.: Вільям Бурдон (William Bourdon) «*Міжнародний кримінальний суд*» (*La cour penale internationale*)), 2000 р., с. 125, Ван ден Вінгерт (Van den Wyngaert) і Дугард (Dugard) «*Незастосування строку давності*» (*Non-applicability of statute of limitations*), Антоніо Кассезе (Antonio Cassese) та інші «*Римський статут Міжнародного кримінального суду. Коментар*» (*The Rome Statute of the International Criminal Court, A commentary*), 2002 р., с. 879, та Ламберт Абдельгавад (Lambert Abdelgawad) і Мартін-Кену (Martin-Chenut) «*La prescription en droit international: vers une imprescriptibilité de certains crimes*», та Руїс Фабрі (Ruiz Fabri) та інші «*La clémence saisie par le droit*», 2007 р., с. 120):

¹ Цей Статут було прийнято 17 липня 1998 року Дипломатичною конференцією повноважних представників під егідою ООН по заснуванню Міжнародного кримінального суду і відкрито для підписання того ж дня. Він набув чинності 1 липня 2002 року. Румунія підписала його 7 липня 1999 року і ратифікувала 11 квітня 2002 року. Станом на даний момент його підписали 122 держави.

² Ця Конвенція була прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН (XXIII) від 26 листопада 1968 року. Румунія ратифікувала її 15 вересня 1969 року. Вона набула чинності 11 листопада 1970 року. На даний момент її підписали 54 держави.

³ Ця Конвенція була відкрита для підписання 25 січня 1974 року і набула чинності 27 червня 2003 року. Румунія підписала її 20 листопада 1997 року і ратифікувала 8 червня 2000 року. На даний момент її підписали 7 держав. Незважаючи на те, що Конвенцією Організації Об'єднаних Націй 1968 року було передбачено її застосування зі зворотною дією в часі, в Європейській конвенції 1974 року і Римському Статуті застосовано протилежний підхід.

⁴ Резолюція визначає «принцип про те, що строку давності щодо військових злочинів і злочинів проти людяності не існує» в міжнародному праві, і закликає всі держави «вжити всіх необхідних заходів для запобігання застосуванню строку давності до військових злочинів і злочинів проти людяності»

⁵ Цей принцип так само застосовується якщо не до всіх, то принаймні до деяких військових злочинів. Міжнародний Комітет Червоного Хреста (ICRC) презентував у 2005 році дослідження звичаєвого міжнародного гуманітарного права (в редакції Генкертса (Henckaerts) і Досвальда-Бека (Doswald-Beck) «*Звичаєве міжнародне гуманітарне право*» (*Customary International Humanitarian Law*), 2 томи, видавництво «Cambridge University Press & ICRC», 2005 р.). Це дослідження містить перелік звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права. Норма 160 має такий зміст: «Строк давності не може застосовуватися до військових злочинів». Стисло зміст цього документа можна описати так: держава в своїй практиці застосовує цю норму як норму звичаєвого міжнародного права, яка застосовується до військових злочинів, вчинених під час міжнародних і внутрішніх збройних конфліктів.

⁶ Французький касаційний суд підтвердив цей принцип в рішенні у справі «*Fédération nationale des déportés et internes résistants et patriotes et al. c. Barbie*» (1984 р.).

⁷ Переслідування за злочин геноциду, військові злочини, злочини проти людяності і катування не має строків давності.

Іраку (2003 р.)¹ та статей 4 та 5 Закону «Про створення надзвичайних палат при судах Камбоджі для переслідування за злочини, вчинені в період Демократичної Кампучії» (2004 р.)².

6. Принцип, що виник, має двоякі наслідки. По-перше, держави мають обов'язок співпрацювати з міжнародними і змішаними судами, зокрема з Міжнародним кримінальним судом, під час переслідування за ці злочини, і не мають права посилалися на положення національного законодавства щодо строку давності як на підставу для відмови в передачі справи до міжнародних чи змішаних судів чи для відмови в наданні їм допомоги³. По-друге, держави мають додатковий обов'язок виключити зі свого національного законодавства будь-яку систему строків давності, що є несумісною з нормою про незастосування строків давності до злочину геноциду, злочинів проти людяності і деяких військових злочинів⁴. Держави повинні зробити все можливе для того, щоб привести свої національні правові системи у відповідність зі своїми міжнародними зобов'язаннями, і не можуть прикриватися першими, щоб ігнорувати другі.

7. Держави зайняли більш стриману позицію щодо широко обговорюваного питання незастосування строку давності до катувань. Це пояснюється не лише міркуваннями, що ґрунтуються на зважуванні принципів правової визначеності і справедливого судового розгляду та цілей кримінального покарання у порівнянні з необхідністю жорсткої кримінальної політики притягнення до відповідальності за катування, а й також концептуально незрозумілими межами наявності складу злочину катування, особливо якщо його розглядати у порівнянні з поняттями нелюдського та такого, що принижує гідність, жорстокого поводження. Незважаючи на безспірність факту досягнення універсального консенсусу щодо криміналізації злочину катування, міжнародне право досі не містить норми про те, що переслідування і покарання за цей злочин не повинно мати строку давності. Цей принцип передбачено лише Арабською хартією прав людини (2004 р.) в пункті 2 статті 8. Принцип 6 Основних принципів та керівних положень, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини і серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, прийнятих Резолюцією 60/147 Генеральної Асамблеї від 16 грудня 2005 року, передбачає, що «строк давності не застосовується до грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, що є злочинами відповідно до міжнародного права», до яких може належати злочин катування. Комітет проти катувань (CAT) неодноразово наголошував на тому, що відповідно до Конвенції проти катувань⁵ злочин катування не повинен мати

¹ Переслідування за злочин геноциду, злочини проти людяності, військові злочини і порушення деяких норм законодавства Іраку, перелічені в статті 14 Статуту, не обмежується строком давності.

² Переслідування за злочин геноциду та злочини проти людяності не має строку давності. Строк давності за вбивства, катування та релігійні переслідування становить 20 років.

³ Пункт 3 статті 93 Римського Статуту.

⁴ Резолюція 2005/81 Комісії ООН з прав людини, пункт 4: «Визнає, що відповідно до Римського Статуту геноцид, злочини проти людяності і військові злочини не мають строків давності, і переслідування осіб, обвинувачених у вчиненні цих злочинів, не повинно передбачати жодного імунітету, та закликає держави, відповідно до їхніх зобов'язань згідно з чинним міжнародним правом виключити строки давності, що залишилися закріпленими за цими злочинами, і якщо це передбачено їхніми зобов'язаннями за міжнародним правом, гарантувати незастосування до них імунітету *rationae materiae*, що поширюється на офіційні дії посадових осіб».

⁵ Ця Конвенція була прийнята Резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1984 року і набула чинності 26 червня 1987 року. Румунія ратифікувала її 18 грудня 1990 року. На даний момент її підписали 155 держав.

строку давності¹. Таку саму позицію зайняв Комітет ООН з прав людини (UNHRC)². І таку саму думку поділяють Спеціальний доповідач ООН з питань сприяння та захисту прав людини і основоположних свобод в умовах боротьби з тероризмом (2010 р.)³, Спеціальний доповідач ООН з питань катувань (2009)⁴ та Незалежний експерт ООН з питань оновлення Зводу принципів щодо боротьби з безкарністю (2005 р.)⁵. В наукових працях незастосування строку давності до катувань підтримано, наприклад, в принципі 7 Брюссельських принципів боротьби з безкарністю та за міжнародне правосуддя, що були прийняті «Брюссельською групою за міжнародне правосуддя» (2002 р.), та в принципі 6 Прінстонських принципів універсальної юрисдикції (2001 р.)⁶.

В європейських та американських правових колах ці інструменти «м'якого» права були посилені рішеннями міжнародних регіональних судів з прав людини. В рішеннях Суду⁷ так само, як і в рішеннях Міжамериканського суду з прав людини⁸, наголошується на

¹ Висновки і рекомендації Комітету ООН проти катувань, Туреччина, CAT/C/CR/30/5, від 27 травня 2003 року, підпункт (с) пункту 7; Словенія, CAT/C/CR/30/4, від 27 травня 2003 року, пункти 5 b та 6 b; Чилі, CAT/C/CR/32/5, від 14 травня 2004 року, підпункт (f) пункту 7; Данія, CAT/C/DNK/CO/5, від 16 липня 2007 року, пункт 11; Японія, CAT/C/JPN/CO/1, розділ С; Йорданія, CAT/C/JOR/CO/2, від 25 травня 2010 року, пункт 9; Болгарія, CAT/C/BGR/CO/4-5, від 14 грудня 2011 року, пункт 8; Вірменія, CAT/C/ARM/CO/3, від 6 липня 2012 року, пункт 10; та Загальний коментар № 3, 2012 р., CAT/C/Велика Палата/3, пункт 40.

² Підсумкові міркування Комітету ООН з прав людини: Еквадор, A/53/40, від 15 вересня 1998 року, пункт 280 («Щодо катувань, насильницьких зникнень та позасудових страт»); Аргентина, CCPR/CO/70/ARG, від 15 листопада 2000 року, пункт 9 («Щодо грубих порушень громадянських і політичних прав, вчинених в умовах воєнного стану»); Панама, CCPR/C/PAN/CO/3, від 17 квітня 2008 року, пункт 7 («Щодо злочинів, пов'язаних із серйозним порушенням прав людини»); та Сальвадор, CCPR/C/SLV/CO/6, від 18 листопада 2010 року, пункт 6 («щодо катувань і насильницьких зникнень... серйозних порушень прав людини»). Посилаючись на катування і подібне жорстоке, нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження, сумарні і довільні страти, насильницькі зникнення і злочини проти людяності в пункті 18 Загального коментарю № 31, CCPR/C/2 1/Rev. 1/Add. 13, Комітет ООН з прав людини займає більш тонку позицію, стверджуючи, що «необхідно також усунути інші перешкоди на шляху до встановлення правової відповідальності, такі як засіб захисту у вигляді підпорядкування наказам вищих інстанцій або нерозумно короткі строки давності у тих випадках, де застосовуються такі обмеження».

³ Доповідь Спеціального доповідача ООН з питань сприяння та захисту прав людини і основоположних свобод в умовах боротьби з тероризмом, Місія ООН в Перу, A/HRC/16/51/Add 3, від 15 грудня 2010 року, пункти 17, 18 та 43(с).

⁴ Доповідь Спеціального доповідача з питань катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, Місія в Республіці Молдова, A/HRC/10/44/ADU.3, від 12 лютого 2009 року, пункт 81, та Уточнення до наданих рекомендацій, A/HRC/19/61/Add.3, від 1 березня 2012 року, пункти 78 та 116.

⁵ Доповідь Незалежного експерта з оновлення Зводу принципів заохочення та захисту прав людини шляхом боротьби з безкарністю, E/CN.4/2005/102, від 18 лютого 2005 року, пункт 47.

⁶ У цьому контексті Верховний Комісар ООН з прав людини послався на право знати правду (див. «Дослідження права на правду» ("Study on the right to the truth"), E/CN.4/2006/91) 2006 р., в якому зроблено висновок, що «право знати правду про грубі порушення прав людини і серйозні порушення норм в галузі прав людини є невід'ємним самостійним правом» і «має розглядатися як непорушне право, яке не може бути обмежене строком давності». Відповідно, «амністію або інші подібні заходи чи обмеження щодо права на отримання інформації забороняється використовувати для обмеження, позбавлення або порушення права знати правду».

⁷ Див. рішення у справах «Абдюлсамет Яман проти Туреччини» (*Abdülşamet Yaman v. Turkey*), № 32446/96, п. 55, рішення від 2 листопада 2004 року; «Єтер проти Туреччини» (*Yeter v. Turkey*), № 33750/03, п. 70, рішення від 13 січня 2009 року; та «Ізджи проти Туреччини» (*İzci v. Turkey*), № 42606/05, п. 73, рішення від 23 липня 2013 року.

⁸ Див. рішення у справі «Барріос Альтос проти Перу» (*Barrios Altos v. Peru*) серія С, № 75, пункт 41 (щодо серйозних порушень прав людини, таких як катування, позасудові, сумарні або довільні страти і насильницькі зникнення), рішення від 14 березня 2001 року; на цьому повторно наголошується в рішенні у справі «Різня в Рочела проти Колумбії» (*Rochela Massacre v. Colombia*), серія С № 163, пункт 294, рішення від 11 травня 2007

тому, що кримінальне провадження і винесення вироку у справах про катування не має обмежуватися строком давності. Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії (МКТЮ) також зробив заяву такого самого змісту¹. З огляду на ці судові прецеденти та на зазначене вище положення Арабської хартії з прав людини, можна сказати, що принцип незастосування строку давності до злочину катування знайшов відображення у відповідному зобов'язанні держав за міжнародними договорами в трьох регіональних судових системах, а саме – арабській, європейській і американській, хоча поки що й не досяг правової сили норми звичаєвого міжнародного права².

Застосування кримінального права національними органами влади

8. Держава-відповідач погоджується з тим, що злочини, пов'язані з позбавленням життя в результаті пострілу з вогнепальної зброї, як у випадку з паном Мокану, не мають строку давності, відповідно до підпункту (b) пункту 2 статті 121 Кримінального кодексу Румунії «давність не звільняє від відповідальності за злочини, передбачені статтями 174-176 Кримінального кодексу, та умисні злочини, що мають наслідком вбивство жертви».³ До того ж держава-відповідач не оскаржує висновки Палати щодо тривалості провадження, порушеного об'єднанням-заявником як цивільним позивачем⁴.

9. Як і багато хто до нього, пан Стойка у 2001 році скаржився на злочини, жертвою яких він став. Подібно до висновку прокуратури при Окружному суді м. Бухареста держава-відповідач стверджувала, що строк подання скарги заявника закінчився 16 червня 1998 року (тобто строк давності становив вісім років щодо злочину «замах на вбивство»), 16 червня 1995 року (тобто строк давності становив п'ять років щодо злочину «образлива поведінка») та 16 червня 1998 року (тобто строк давності становив вісім років щодо

року; в рішенні у справі «Тікона Естрада та інші проти Болівії. Суть, відшкодування шкоди і судових витрат» (*Ticona Estrada et al. v. Bolivia. Merits, Reparations, and Costs*), серія С № 191, пункт 147, рішення від 27 листопада 2008 року; в рішенні у справі «Різня в Лас-Дос-Еррес проти Гватемали. Попередні заперечення, суть, відшкодування шкоди і судових витрат» (*Los Dos Erres Massacre v. Guatemala, Judgment (Preliminary Objection, Merits, Reparation and Costs)*), пункт 233, рішення від 24 листопада 2009 року; в рішенні у справі «Анзуальдо Кастро проти Перу. Попередні заперечення, суть, відшкодування шкоди і судових витрат» (*Case of Anzualdo Castro v. Peru. Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs*), серія С № 202, пункт 182, рішення від 22 вересня 2009 року; та в рішенні у справі «Гомес Лунд та інші (Арагуайська герилья) проти Бразилії. Попередні заперечення, суть, відшкодування шкоди і судових витрат» (*Case Gomes Lund et al. (Guerrilla do Araguaia) v. Brazil. Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs*), пункт 172, рішення від 24 листопада 2010 року. Цю позицію було підтримано Міжамериканською комісією з прав людини (справа 10480 (Сальвадор), Доповідь від 27 січня 1999 року, пункт 113 (щодо катувань, сумарних страт і насильницьких зникнень)

¹ Див. рішення у справі «Прокурор проти Фурундзіджа» (*Prosecutor v. Furundzija*), ІТ-95-17/1-Т, пункти 155 та 157, рішення від 16 листопада 1998 року. Рішенням від 21 липня 2000 року в пункті 111 апеляційна палата підтвердила висновки, наведені в мотивувальній частині рішення суду першої інстанції.

² Також слід зазначити, що поняття катування по-різному тлумачиться в цих трьох регіональних системах захисту прав людини, що ще більше ускладнює завдання з досягнення універсальності цієї звичаєвої норми. Так само існують розбіжності в застосуванні строку давності до злочину катування в національному кримінальному законодавстві різних держав, які самостійно криміналізували цей вид злочину, більшість з яких віддали перевагу встановленню тривалого строку давності замість його скасування.

³ Див. стор. 6 доводів Уряду, поданих до Великої Палати, від 1 липня 2013 року.

⁴ Див. стор. 23 доводів Уряду, поданих до Великої Палати, від 1 липня 2013 року.

злочину «крадіжка при обтяжуючих обставинах»). Цей аргумент видається непереконливим.

Національні суди і прокуратури не змогли дійти згоди щодо правової кваліфікації різних актів репресій, вчинених в червні 1990 року. Різні національні органи влади, відповідальні за проведення розслідування, надали їм дуже різну правову кваліфікацію, зокрема таку, як: заколот, саботаж, пропаганда війни, геноцид, підбурювання до або участь у незаконному вбивстві при обтяжуючих обставинах, нелюдське поводження, катування, неправомірне покарання, шантаж, зловживання владою всупереч суспільним інтересам, що призвело до тяжких наслідків, збройний розбій, незаконне позбавлення свободи, образлива поведінка, зловживання при розслідуванні, зловживання владою на шкоду інтересам приватних осіб, напади, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, знищення майна, крадіжка, злом і проникнення в будівлі, посадові злочини та згвалтування, серед іншого (див. пункти 83, 91, 106, 108, 113, 115, 126, 137, 147, 150, 156-159 та 167 рішення Суду).

У справі пана Стойки не існувало жодних перешкод для проведення своєчасного службового розслідування злочинів, жертвою яких він став, оскільки держава мала всю необхідну доказову базу для ідентифікації його як одного з потерпілих під час жорстоких подій, що відбулися у підвалі будівлі Державної телевізійної станції¹. Крім того, в рішенні від 9 березня 2011 року так само, як і в рішенні про припинення провадження, прийнятому 17 червня 2009 року, нічого не сказано про те, коли саме сплив строк давності для судового переслідування – до чи після подання скарги заявником. Що найважливіше, в рішенні від 9 березня 2011 року, яким було відхилено апеляційну скаргу пана Стойки, взагалі не розглядалося питання щодо визначення і застосовності найтяжчого злочину, інкримінованого підсудним, а саме – нелюдського поводження (стаття 358 Кримінального кодексу Румунії), що тим не менш був предметом розгляду в рішенні від 17 червня 2009 року про припинення провадження та в рішенні від 29 квітня 2008 року про відмову від юрисдикції.

Насамкінець, рішення від 17 червня 2009 року про припинення провадження з підстав відсутності у цій справі складу злочину нелюдського поводження, оскільки вороги сил безпеки і шахтарів, а саме – протестувальники, вже були знищені або нейтралізовані 14 червня 1990 року (див. пункт 161 рішення Суду), прямо суперечить реальним фактам (див. пункти 60-72 та 347 рішення Суду). Ці неприпустимі суперечності та упущення вимагають перегляду справи у світлі міжнародних зобов'язань держави-відповідача.

Оцінка фактів за міжнародним правом

10. Придушення акції громадянського суспільства в Румунії 13-15 червня 1990 року відбулося у вкрай нецивілізованій і грубій формі, що призвело до вбивств і жорстокого поводження з великою кількістю протестувальників, випадкових перехожих і жителів Бухареста. Під час цих подій втратили життя близько 100 людей і більше тисячі зазнали жорстокого поводження (див. пункти 142 та 143 рішення Суду). Ці факти також викладені у рішенні прокуратури від 17 червня 2009 року, де докладно описані «акти надзвичайної жорстокості», з «невибірковим застосуванням насильства до протестувальників та мешканців Бухаресту, які були зовсім не пов'язані з протестувальниками», і «протестувальниками, на яких було вчинено жорстокий напад» (див. пункти 63 і 154

¹ Я посилаюся на зроблений самими органами влади відеозапис подій, що відбулися у підвалі будівлі Державної телевізійної станції 13 червня 1990 року, та на документи, що посвідчують особу, які були вилучені у потерпілого під час тих подій.

рішення Суду). У справі, що розглядається, наявні ознаки таких злочинів, як масове вбивство, катування, переслідування і негуманні дії щодо цивільного населення¹.

11. На заявника – пана Стойку – було вчинено безпідставний напад, внаслідок якого він зазнав значних травм, що підтверджують акти судово-медичної експертизи, які були долучені до матеріалів справи. Мова йде про втрату адаптаційної здатності на 72% та повну втрату працездатності у зв'язку з «загальним посиленням розладом [функцій]». Ці травми були заподіяні озброєними представниками держави-відповідача за участю тодішнього директора Державної телевізійної станції, співробітників поліції та військових (див. пункт 50 рішення Суду). Цей інцидент з паном Стойкою є одним із фрагментів загальної картини нападу на понад тисячу представників цивільного населення, які стали жертвами організованого придушення акції з боку держави «змішаними групами» осіб у цивільному одязі та військових (див. пункт 63 рішення Суду)². Такий самий висновок можна зробити щодо вбивства пана Мокану та розграбування офісу об'єднання-заявника, жорстокого побиття його керівників та незаконного вилучення його майна та документів (див. пункти 64 та 65 рішення Суду).

12. Насправді Уряд Румунії ретельно підготував і реалізував план придушення протестувальників і противників режиму Уряду, які вимагали проведення політичної реформи в 1990 році. На жорстокості цього придушення було наголошено як в рішеннях національних судів, так і в рішенні Суду («жорстокий напад», «били без розбору», «грубо заарештовано», «жорстоко напавши», «насильство та погрози психологічного, фізичного та сексуального характеру»; див. пункти 37, 39, 50, 75 та 81 рішення Суду)³. До цього придушення було залучено поліцію, армію і мобілізованих цивільних, було застосовано танки і важкі боєприпаси, незважаючи на те, що демонстрації були мирною політичною

¹ Вчинення вбивств, катувань, переслідувань і негуманних дій завжди вважалося ознакою поняття злочинів проти людяності (див. підпункт (с) пункту 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу (МВТ); підпункт (с) пункту 5 Статуту Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (МВТДС); підпункт (с) пункту 1 статті 2 Закону № 10 Контрольної ради; статтю 5 Статуту Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії (МКТЮ); статтю 3 Статуту Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді (МКТР); статтю 18 проекту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людяності від 1996 року; та пункт 1 статті 7 Статуту Міжнародного кримінального суду (Римського Статуту). В Римському Статуті до звичайного переліку були додані злочини, пов'язані з сексуальним насильством, додатково до згвалтування, насильницького зникнення та апартеїду.

² Вчинення нападу на цивільне населення вважалося основною ознакою поняття злочину проти людяності, принаймні з часів спільної декларації Франції, Сполученого Королівства і Росії від 24 травня 1915 року щодо масового вбивства Урядом Туреччини власного населення вірменського походження. Цю ознаку було закріплено в підпункті (с) пункту 6 Статуту МВТ, підпункті (с) пункту 5 Статуту МВТДС, підпункті (с) пункту 1 статті 2 Закону № 10 Контрольної ради, статті 5 Статуту МКТЮ, статті 3 Статуту МКТР та пункті 1 статті 7 Римського Статуту. Посилання на напади на цивільне населення з мотивів національної, політичної, етнічної, статевої чи релігійної нетерпимості тлумачилися як такі, що включають також напади невибіркового характеру на цивільне населення за винятком переслідувань (див., наприклад, справу Душко Тадіча (*Duško Tadić*), ІТ-94-1, пп. 283, 292 та 305, рішення від 15 липня 1999 року; справу Тихомира Блашкіча (*Tihomir Blaškić*), ІТ-95-14, пп. 244 та 260, рішення від 3 березня 2000 року; та справу Даріо Кордіча і Маріо Черкеза (*Dario Kordić and Mario Čerkez*), ІТ-95-14/2, п. 186), рішення від 26 лютого 2001 року. До таких нападів можуть відноситися напади на будь-яке цивільне населення, у тому числі на випадкових учасників конфлікту (справа Драголюб Кунарача та інших (*Dragoljub Kunarac et al.*), ІТ-96-23&23/1, п. 423, рішення від 22 лютого 2001 року).

³ Опис перехідного періоду розвитку румунського суспільства, що відбувся в грудні 1989 року – вересні 1991 року, та посилання на «масове застосування сили до цивільного населення зі смертельними наслідками» під час «антиурядових демонстрацій, що передували переходу від тоталітарного режиму до більш демократичного режиму», див. посилання вище, рішення у справах «Шандру та інші проти Румунії» (*Şandru and Others v. Romania*), «Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії» (*Association «21 December 1989» and Others v. Romania*), та «Крейнічану та Фрумушану проти Румунії» (*Crăiniceanu and Frumuşanu v. Romania*), № 12442/04, рішення від 24 квітня 2012 року.

акцією (див. пункт 27 рішення Суду)¹. Мобілізація, перевезення і розміщення в Бухаресті 5 000 шахтарів та інших робітників, озброєних сокирами, ланцюгами, палицями та металевими кабелями, по суті були центральною частиною цього плану (див. пункти 34, 36, 58, 78 та 110 рішення Суду). У справі, що розглядається, чітко простежується ознака широкомасштабної і систематичної державної політики репресій².

13. Найбільш значущим є те, що це придушення, для реалізації якого було задіяно велику кількість людських і матеріальних ресурсів, було підготовлено і «сплановано» на засіданнях, на яких були присутні найвищі посадові особи держави (див. пункти 33-36 рішення Суду). Ці посадовці прийняли рішення розпочати політику придушення опозиції, чого б це їм не коштувало, і холоднокрівно її реалізували. Грубий напад на цивільне населення, що стався після цього, був не лише передбачений ініціаторами політики репресій, а й мав на меті досягти політичних цілей правлячої на той час еліти і

¹ Найважливіші вимоги протестувальників стосувалися виконання так званої Тімішоарської прокламації, а саме однієї з основних її цілей: усунення колишніх чільників комуністичного режиму від політичного життя (див. пункт 27 рішення Суду). У відповідь на мирну політичну акцію протесту Уряд застосував жорстокий збройний напад. Наявність зв'язку зі збройним конфліктом як ознаку поняття злочинів проти людяності, що впливає з підпункту (с) статті 6 Статуту МВТ, підпункту (с) статті 5 Статуту МВТДС та статті 5 Статуту МКТЮ, було скасовано в підпункті (с) пункту 1 статті 2 Закону № 10 Контрольної ради, статті 3 Статуту МКТР, статті 18 проекту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людяності від 1996 року та пункті 1 статті 7 Римського Статуту. Відповідно до висновку апеляційної палати МКТЮ в рішенні у справі Душко Тадіча (*Duško Tadić*), від 2 жовтня 1995 року, ІТ-94-1, п. 141, «звичаєве міжнародне право не може вимагати встановлення зв'язку між злочинами проти людяності та будь-яким конфліктом». Таку саму позицію зайняв МКТР в рішеннях у справі Жана-Поля Акаєсу (*Jean-Paul Akayesu*) від 2 вересня 1998 року, ІСТР-96-4, п. 565, та у справі Ігнас Багілішема (*Ignace Bagilishema*) від 7 червня 2011 року, ІСТР-95-1, п. 74.

² Те, що широкомасштабний та/або систематичний напад є ознакою поняття злочинів проти людяності, що передбачає існування плану, умислу, організованого діяння, вже згадувалося під час «Константинопольського процесу» (Constantinople trials) 1919 року (див. окрему думку суддів Вучініча (*Vučinić*) і Пінто де Альбукерке (*Pinto de Albuquerque*) стосовно рішення у справі «*Перінчек проти Швейцарії*» (*Perinçek v. Switzerland*), посилання вище); пізніше цей висновок було включено до статті 3 Статуту МКТР, статті 18 проекту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людяності від 1996 року та пункту 1 статті 7 Римського Статуту. Такий напад не зводиться до використання військової сили; нападом може вважатись кожен вид жорстокого поводження, вчиненого стосовно цивільного населення (див. рішення апеляційної палати МКТР у справі Душко Тадіча (*Duško Tadić*), ІТ-94-1, п. 251, рішення від 15 липня 1999 року та у справі Драголюб Кунарача та інших (*Dragoljub Kunarac et al.*), ІТ-96-23&23/1, п. 86, рішення від 12 червня 2002 року). Широкомасштабний характер нападу передбачає його масовий характер і велику кількість жертв внаслідок сукупного впливу низки окремих діянь або окремого впливу одного окремого діяння надзвичайної масштабності (див., між іншого, рішення у справах Душко Тадіча (*Duško Tadić*), ІТ-94-1, § 648, рішення від 7 травня 1997 року; Тихомира Блашкіча (*Tihomir Blaškić*), ІТ-95-14, п. 206, рішення від 3 березня 2000 року; Драголюб Кунарача та інших (*Dragoljub Kunarac et al.*), ІТ-96-23&23/1, п. 429, від 22 лютого 2001 року; Жана-Поля Акаєсу (*Jean-Paul Akayesu*), ІСТР-95-1, п. 123, рішення від 2 вересня 1998 року; та Джорджа Рутаганди (*George Rutaganda*), ІСТР-96-3, п. 69, рішення від 6 грудня 1999 року). Систематичний характер нападу передбачає проведення мінімального планування та організації, хоча такий план не обов'язково повинен бути прямо оголошений чи навіть чітко і однозначно викладений; висновок щодо його настання може бути зроблено на підставі настання низки подій, таких як мобілізація збройних сил, не виключаючи при цьому випадкових чи спонтанних актів насильства (див. рішення у справах Горана Елісіча (*Goran Jelisić*), ІТ-95-10, п. 53, від 14 грудня 1999 року; Тихомира Блашкіча (*Tihomir Blaškić*), ІТ-95-14, пп. 203-207, від 3 березня 2000 року; та Драголюб Кунарача та інших (*Dragoljub Kunarac et al.*), ІТ-96-23&23/1, п. 428-429, від 22 лютого 2001 року). Усупереч альтернативному формулюванню цих двох характеристик нападу в пункті 1 статті 7 Римського Статуту, в наданому ним визначенні терміна «напад», що міститься у підпункті (а) пункту 2 статті 7, у будь-якому випадку зроблено акцент на зв'язку з «політикою» («в цілях проведення політики держави чи організації, спрямованої на вчинення такого нападу, або в цілях сприяння такій політиці»).

забезпечити утримання її при владі. У цій справі безсумнівною є наявність суб'єктивної ознаки злочинів проти людяності¹.

14. Незалежно від правової кваліфікації цих подій відповідно до національного права, чинного на час розгляду цієї справи, події, про які йдеться вище, є масовими порушеннями права на життя, права на фізичну і статеву недоторканність, права на власність та інших основоположних прав людини, якими користувалися громадяни Румунії і юридичні особи, що стали жертвами державної політики придушення політичних опонентів тодішнього Уряду. Висловлюючись юридичною термінологією, ці факти можна охарактеризувати однією єдиною фразою. Події червня 1990 року є злочином проти людяності, вчиненим у складі широкомасштабного і систематичного нападу на цивільне населення.

Міжнародні зобов'язання держави-відповідача

15. 7 липня 2009 року Високий Суд Касації та Правосуддя, продемонструвавши зразкове дотримання норм права, залишив в силі рішення про застосування статті 358 Кримінального кодексу Румунії щодо арешту та смерті у 1948 році політичного противника тоталітарного режиму, розтлумачивши «нелюдське поводження, яке складно перенести фізично і яке є принизливим». Таке саме зобов'язання має бути відображено у справі, про яку йдеться, де факти, що вивчаються, є набагато більш серйозними, і держава-відповідач досі не виконала свої міжнародні зобов'язання².

16. 15 вересня 1969 року Румунія ратифікувала Конвенцію про незастосування строку давності до військових злочинів та злочинів проти людяності, яка набула чинності 11 листопада 1970 року. Таким чином, Румунія на час фактичних обставин цієї справи мала міжнародне зобов'язання не застосовувати строк давності до військових злочинів і злочинів проти людяності³. Це зобов'язання було посилене процесуальними зобов'язаннями, що випливають зі статей 2 та 3 Конвенції, після набрання чинності Конвенцією для Румунії.

¹ У розрізі суб'єктивного критерію особам, винним у вчиненні злочинів проти людяності, повинно бути відомо про загальний контекст нападу, а також про зв'язок між їхніми діями та цим контекстом, але їм не обов'язково повинні бути відомі всі подробиці цього нападу (див. рішення у справах Кайшема і Рузіндана (*Kayishema and Ruzindana*), ICTR-95-1, п. 133, рішення від 21 травня 1999 року; Драголюба Кунарача та інших (*Dragoljub Kunarac et al.*), IT-96-23&23/1, п. 592, рішення від 22 лютого 2001 року; Жермена Катанаги і Метью Нгуджоло Чуй (*Germain Katanaga and Mathieu Ngujolo Chui*), ICC-01/04-01/07, п. 417, рішення від 30 вересня 2008 року; та Омара аль-Башира (*Omar Al Bashir*), ICC-02/05-01/09, п. 87, рішення від 4 березня 2009 року). Судячи з доказів, наявних у матеріалах справи, обом членам Уряду і високопоставленим воєначальникам, які були причетними до підготовки і реалізації нападу на Університетську площу, офіси опозиційних партій та інших юридичних осіб, а також інші території міста, дійсно було про це відомо, і вони умисно та свідомо сприяли вчиненню нападу на цивільне населення. Насправді у Будапешті незадовго до цих подій вже відбувалися подібні насильницькі акції за участю шахтарів, і тому органам влади було добре відомо, що станеться, якщо шахтарів «мобілізувати» знову (див. пункт 24). Слід підкреслити, що після того, як тодішній глава держави-відповідача «закликав їх до співпраці з органами безпеки та до відновлення порядку», він «подякував» їм за жорстокі і хаотичні дії та «дозволив» повернутися до роботи 15 червня 1990 року (див. пункти 61 та 69 рішення Суду). Ці слова говорять самі за себе і підтверджують всім і кожному, хто ж насправді контролював дії шахтарів.

² Усупереч деяким похвальним заявам, зробленими кількома органами прокуратури і суду Румунії, як наприклад, ті, що зазначені в пунктах 110 і 118 рішення Суду, правосуддя досі не відбулося.

³ Держава-відповідач погоджується з тим, що «незастосування строку давності має винятковий характер і в принципі стосується злочинів, передбачених міжнародним кримінальним правом (геноциду, злочинів проти людяності та військових злочинів)» (див. стор. 23 доводів Уряду, поданих до Великої Палати, від 1 липня 2013 року).

17. Зараз завдання полягає в тому, щоб правильно встановити фактичні обставини справи з точки зору термінології кримінального права, що досі не вдалося зробити найвищим національним судовим органам та органам прокуратури. Маніпулювання правовою кваліфікацією подій з метою забезпечення поширення на них строку давності, який би не застосовувався у випадку правильної їх кваліфікації, порушує саму мету і завдання статей 2 та 3 Конвенції та статті 1 Конвенції про незастосування строку давності до військових злочинів та злочинів проти людяності. В цьому полягає суть справи. Як показано вище, всі докази у матеріалах справи вказують на наявність складу злочину проти людяності, вчиненого вищими посадовими особами держави Румунія, у тому числі членами тодішнього Уряду і високопоставленими воєначальниками. Саме держава-відповідач повинна виконати своє міжнародне зобов'язання і віддати в руки правосуддя осіб, винних у широкомасштабному і систематичному нападі на цивільне населення Румунії, зокрема тих, хто вчинив ці злочини, користуючись повноваженнями, наданими в силу займаних цивільних чи військових керівних посад. Крім того, для виконання повної мірою рішення Великої Палати держава-відповідач повинна запровадити ефективний офіційний механізм відшкодування шкоди, заподіяної в перехідний період потерпілим від масових порушень прав людини та їх родинам, з огляду на значну кількість справ, що перебувають на розгляді Суду, та значну кількість інших потерпілих під час тих подій¹.

Висновок

18. Перебіг часу не звільняє державу Румунію від її міжнародних зобов'язань, так само як і не звільняє особу, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності. Процесуальні зобов'язання, що випливають зі статей 2 та 3 Конвенції, вимагають проведення справедливого судового розгляду щодо осіб, відповідальних за злочини проти людяності, вчинені щодо цивільного населення Румунії у складний перехідний період становлення демократії. Незважаючи на відсутність можливості покарати кожного винного у вчиненні злочинів проти людяності, кримінальні процеси, особливо ті, що були розпочаті стосовно осіб, які займали цивільні або військові керівні посади, є доказом зрілості судової системи та її здатності виправити минулі помилки і водночас посилюють довіру місцевого населення та міжнародних організацій до судової гілки влади. Завдання в цій справі полягає не просто в тому, щоб здійснити правосуддя для захисту прав пані Мокану, беззбройного чоловіка якої було вбито при тому, що він не брав жодної участі в демонстраціях, а діти якого, одному з яких було два роки, а другій – всього кілька місяців, були позбавлені можливості знати свого батька (див. пункти 44 та 135 рішення Суду), а також прав пана Стойки, випадкового перехожого, який в рамках провадження в національних органах влади іменується як сторона, що потерпіла від злочину «нелюдського поводження», у зв'язку з яким було проведено розслідування і пред'явлено обвинувачення п'ятьом високопоставленим воєначальниками (див. пункт 168 рішення Суду), і останнє, але не менш важливе, прав об'єднання-заявника, керівники якого зазнали «жорстокого» нападу, приміщення якого було розгромлене, а майно і документи вилучені з порушенням юридичних процедур (див. пункти 75-76 рішення Суду). Це – далеко не

¹ В згаданому вище рішенні у справі «Об'єднання «21 грудня 1989 року» та інші проти Румунії» (*Association "21 December 1989" and Others v. Romania*), п. 194, Суд вже постановляв, що держава-відповідач повинна покласти край ситуації, яка встановлена у цій справі і визнана нею як така, що є порушенням Конвенції, стосовно права багатьох постраждалих осіб, таких як заявники-фізичні особи, на ефективне розслідування, яке не припиняється шляхом застосування строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, а також з огляду на те, наскільки важливо суспільству Румунії знати правду про події 1989 року. Тому держава-відповідач повинна запровадити належний засіб юридичного захисту для виконання вимог статті 46 Конвенції». Те ж саме стосується подій червня 1990 року.

головне завдання. Найважливіше тут – здійснити правосуддя для захисту прав усіх громадян Румунії, щодо яких було застосовано організовані репресії і яких було піддано нелюдському поводженню з боку держави в тяжкий перехідний період, для досягнення повністю демократичного політичного режиму.

ОКРЕМА ДУМКА ЧАСТКОВОЇ НЕЗГОДИ СУДДІ СІЛВІСА, ДО ЯКОЇ ПРИЄДНАВСЯ СУДДЯ СТРЕТЕАНУ

1. Ця справа стосується розгону антиурядових демонстрацій 13-15 червня 1990 року у столиці Румунії, внаслідок якого були жертви серед цивільного населення, у тому числі, загинув чоловік заявниці пан Велику-Валентин Мокану, якого було вбито пострілом з вогнепальної зброї, зробленим із будівлі Міністерства внутрішніх справ. Пан Марін Стойка, другий заявник, а також інші особи були заарештовані і зазнали жорстокого поводження як з боку працівників поліції у формі, так і з боку людей у цивільному на території поблизу головного офісу Державної телевізійної станції та в підвалі цієї будівлі. Я погоджуюся з висновком Суду щодо того, що стосовно пані Анки Мокану було допущено порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції. Відповідно до усталеної практики Суду процесуальне зобов'язання щодо проведення ефективного розслідування, яке виникає за статтею 2, є окремим та автономним обов'язком договірних сторін. Тому його можна вважати незалежним зобов'язанням, що випливає зі статті 2, який покладає на державу обов'язок навіть тоді, коли матеріальний аспект статті 2 не підпадає під юрисдикцію Суду з огляду на принцип *ratione temporis* (див. рішення у справі «*Šilih v. Slovenia*» [Велика Палата], № 71463/01, п. 159, рішення від 9 квітня 2009 року). Проте, я не можу погодитися з висновком більшості про те, що заявник, пан Стойка, подав свою заяву щодо процесуального порушення статті 3 Конвенції у належний строк.

2. Заявник пан Марін Стойка подав свою першу скаргу до національного органу влади через одинадцять років після завершення подій, про які йдеться. 25 червня 2008 року, через більше ніж вісімнадцять років після завершення подій, заявник подав свою скаргу до Страсбурзького суду. Що стосується заяви пана Маріна Стойки, Палата раніше дотримувалася тієї думки, що, оскільки відповідні національні органи влади обов'язково мали розпочати розслідування і вжити заходів одразу після того, як до їхньої уваги були доведені твердження про жорстоке поводження, відповідні особи також були зобов'язані проявити старанність та ініціативу. Таким чином, Палата вважає, що особливу важливість мав той факт, що заявник подав на розгляд органів влади свою скаргу стосовно насильства, якого він зазнав 13 червня 1990 року, лише після спливу одинадцяти років після тих подій. Незважаючи на те, що Палата могла визнати, що в ситуаціях, коли масово порушуються основоположні права, було б доцільно враховувати вразливість жертв, зокрема їх потенційну нездатність подати скаргу зі страху перед репресіями, проте не було наведено жодного переконливого аргументу, який би міг виправдати бездіяльність заявника та його рішення чекати одинадцять років, перш ніж подати свою скаргу до відповідних органів влади. Таким чином, Палата дійшла висновку, що не було допущено порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції. На відміну від Палати, Велика Палата вважає, що вразливість заявника та відчуття безправності, яке разом з ним поділяли численні інші потерпілі, які так само, як і він, багато років чекали, перш ніж подати скаргу, є правдоподібним і прийнятним поясненням його бездіяльності в період з 1990 року по 2001 рік.

3. Коли перебіг часу має важливе значення для вирішення питань, що є предметом розгляду у справі, на заявника покладається тягар забезпечення, щоб його вимоги були заявлені в Суді з необхідною оперативністю для того, щоб вони могли бути належним чином і справедливо вирішені (див., рішення у справі «*Варнава та інші проти Туреччини*» (*Varnava and Others v. Turkey*) [Велика Палата], п. 160). Це, зокрема, стосується скарг, заявлених щодо будь-якого зобов'язання за Конвенцією стосовно проведення розслідування певних подій. З перебігом часу докази нівечаться; при цьому час впливає не лише на виконання зобов'язання держави щодо проведення розслідування, а й на конструктивність та ефективність власне розгляду Судом відповідної справи. Я не поділяю тієї думки, що якщо при ретроспективному розгляді існує ймовірність того, що зволікання з поданням скарги не призвело до погіршення якості розгляду справи Судом, це б виправдовувало відсутність старанності з боку заявника для подання ним скарги у встановлений строк.

4. У низці справ Суд відхилив як такі, що були подані з пропущенням строку, заяви, в яких вбачалася надмірна або така, що не мала пояснення затримка з боку заявників, яка виникла після того, як вони дізналися або мали дізнатися про те, що жодного розслідування не було розпочато або що розслідування стало недовірливим або неефективним, а також що за будь-яких таких обставин відсутня будь-яка перспектива оперативного та реалістичного проведення ефективного розслідування в майбутньому (див., між іншого, зроблене Судом посилання на рішення у справі «*Нарін проти Туреччини*» (*Narin v. Turkey*), п. 51; посилання Суду на рішення у справі «*Айдинлар та інші проти Туреччини*» (*Aydinlar and Others v. Turkey*), (dec.), № 3575/05, рішення стосовно прийнятності від 9 березня 2010 року; а також, посилання Суду на рішення у справі «*Франдес проти Румунії*» (*Frandes v. Romania*), пп. 18-23). Суд погоджується з тим, що наявні докази того, що заявник відстежував хід розвитку кримінального розслідування до 18 червня 2001 року.

5. Зрозуміло, що після подій червня 1990 року заявник був у такому стані відчаю, що спочатку відчував страх до деспотичних органів влади. Проте підставою неподання скарг до національних органів влади впродовж стількох років після 1994 року, дати приєднання Румунії до Конвенції, була відсутність довіри до ефективності триваючих розслідувань. Такий стан справ за нормальних обставин повинен був стати відправною точкою для початку дії правила шестимісячного строку щодо подання скарги до Суду. Заявник має активно діяти після того, як стає зрозумілим, що розслідування не буде ефективним; інакше кажучи, одразу після того, як стає очевидним, що держава-відповідач не виконає своє зобов'язання за Конвенцією (див. рішення у справах «*Чірагов та інші проти Вірменії*» (*Chiragov and Others v. Armenia*) [Велика Палата], (dec.), № 13216/05, п. 136, рішення стосовно прийнятності від 14 грудня 2011 року, та «*Саргсян проти Азербайджану*» (*Sargsyan v. Azerbaijan*) [Велика Палата], (dec.), № 40167/06, п. 135, рішення стосовно прийнятності від 14 грудня 2011 року, обидві з яких посилаються на зазначену Судом справу «*Варнава та інші проти Туреччини*» (*Varnava and Others v. Turkey*), п. 161). Важко зрозуміти, чому з урахуванням виняткового характеру обставин цієї справи Суд може лише зробити висновок, що заявник перебував у ситуації, за якої для нього не було нерозумним чекати на розвиток подій, які б могли вирішити важливі фактичні або юридичні питання. Такий висновок видається навряд чи сумісним зі ступенем старанності, яку повинен проявляти заявник, і не сприяє конструктивному та ефективному розгляду таких справ Судом.

ОКРЕМА ДУМКА ЧАСТКОВОЇ НЕЗГОДИ СУДДІ ВОЙТИШЕКА

1. Я не поділяю думку більшості про те, що Суд має юрисдикцію *ratione temporis* для розгляду скарг за процесуальним аспектом статей 2 та 3 Конвенції. На мою думку, ці дві скарги виходять за часові межі дії Конвенції, і з цієї причини ту частину заяви, яка базується на цих двох статтях, слід було визнати неприйнятною. Таким чином, немає необхідності відхиляти чи навіть розглядати заперечення, надані Урядом. Зважаючи на те, що статті 2 та 3 Конвенції не застосовуються у цій справі, держава-відповідач не могла порушити ці положення. Крім того, з огляду на відсутність порушення Конвенції немає потреби присуджувати компенсацію у зв'язку з цим.

2. Я не сумніваюся, що факти, встановлені Судом у цій справі, становлять дуже серйозні порушення прав людини і що ці порушення ні в якому разі не повинні залишитися непокараними. Кримінальне переслідування винних є не лише моральним обов'язком, а й правовим зобов'язанням за національним правом. До того ж я зауважую, що 9 грудня 1974 року Румунія ратифікувала Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Тому різні заявлені скарги охоплюються часовими межами дії цього Пакту. Незважаючи на те, що Європейський суд з прав людини не має юрисдикції забезпечувати дотримання цього Пакту чи ухвалювати рішення щодо можливих порушень його положень, проте в окремому висновку необхідно зазначити, що факти, встановлені у справі, що розглядається, становлять порушення зобов'язань, що випливають з нього. Проте ці різні норми міжнародного права самі по собі не можуть подовжувати часові межі дії Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

3. Я висловив свою позицію щодо часових меж дії Конвенції у моїй окремій думці, доданій до рішення Великої Палати у справі «Яновець та інші проти Росії» (*Janowiec and Others v. Russia*) [Велика Палата], №№ 55508/07 та 29520/09, рішення від 21 жовтня 2013 року. Я ще раз підтверджую свою позицію і свою згоду з ідеями, висловленими в окремій думці незгоди суддів Братци (Bratza) та Тюрмена (Türmen), доданій до рішення у справі «Шіліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*) [Велика Палата], № 71463/01, рішення від 9 квітня 2009 року. У справі, що розглядається, я хотів би додати деякі уточнення з цього приводу.

4. На мою думку, точний аналіз вимагає проведення розмежування між двома поняттями: часовими межами дії міжнародного договору (інакше кажучи, його часовим діапазоном) та часовою юрисдикцією (*ratione temporis*) органу, відповідального за перевірку його дотримання. Часові межі дії міжнародного договору є питанням матеріального права, тоді як обсяг юрисдикції *ratione temporis* міжнародного органу регулюється нормами про цю юрисдикцію. Юрисдикція *ratione temporis* міжнародного суду не обов'язково співпадає з часовими межами дії міжнародного договору, який він зобов'язаний застосовувати. Правова норма, яка визначає межі юрисдикції міжнародного суду, насправді може обмежувати цю юрисдикцію щодо подій, які охоплювалися часовими межами дії міжнародного договору, дотримання якого має перевірити міжнародний суд. В пункті 1 резолютивної частини було б правильніше послатися на поняття часових меж дії Конвенції.

5. Суд неодноразово правильно підтверджував, що Конвенція існує не в правовому вакуумі і що її слід тлумачити у контексті інших норм міжнародного права. Різноманітні норми, які утворюють зовнішній контекст тлумачення міжнародного договору, не завжди мають однакову вагу і не завжди відіграють однакову роль в системі міжнародного права. Насправді норми права міжнародних договорів посідають особливе місце в тому відношенні, що вони є мета-регуляторними за своїм характером і гарантують узгодженість міжнародного права. Перш ніж вдаватися у цій справі до аналізу норм матеріального права, які застосовуються при тлумаченні і застосуванні Конвенції, необхідно було в першу чергу взяти до уваги різні мета-норми, що регулюють застосування міжнародних договорів, зокрема ті, що стосуються набрання ними чинності, їх обов'язкового характеру, їх тлумачення, їх застосування та часових і територіальних меж дії Конвенції.

Основні норми права міжнародних договорів кодифіковані у Віденській конвенції про право міжнародних договорів. Незважаючи на те, що цей міжнародний документ як такий не застосовується до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в ньому кодифіковані норми звичаєвого міжнародного права, що застосовуються у цій справі. В статті 28 Віденської конвенції встановлено принцип про те, що міжнародні договори не мають зворотної сили за таких умов: «Якщо інший намір не впливає з договору або не встановлений в інший спосіб, то положення договору не є обов'язковими для учасника договору щодо будь-якої дії чи факту, які мали місце до дати набрання договором чинності для визначеного учасника, або щодо будь-якої ситуації, яка перестала існувати до цієї дати». Незважаючи на те, що незворотність дії в часі міжнародних договорів не є абсолютним принципом, бажання сторін надати зворотної сили певній нормі Конвенції має бути висловлене з достатньою чіткістю. Крім того, слід підкреслити, що точне значення принципу незворотності дії закону в часі може бути предметом дискусії, і не завжди легко застосовувати на практиці норму, встановлену статтею 28 Віденської конвенції.

6. Упродовж багатьох років Суд прямо визнавав принцип незворотності дії Конвенції в часі і послідовно його застосовував. Спочатку не виникало сумнівів у тому, що Конвенція не могла встановлювати зобов'язання щодо проведення розслідування подій, які відбулися до набрання нею чинності для держави-відповідача. Суд підтвердив цей висновок щодо Румунії у справі «Молдован та інші і Ростаş та інші проти Румунії» (*Moldovan and Others and Rostaş and Others v. Romania*), (dec.), №№ 41138/98 та 64320/01, рішення стосовно прийнятності від 13 березня 2001 року. Проте Суд повністю змінив свій підхід у справі «Шіліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*), на яку Суд посилається вище. В цьому рішенні Суд частково погодився із застосуванням Конвенції зі зворотною силою до подій, які відбулися до дати ратифікації Конвенції державою-відповідачем, встановивши принцип, що за певних умов Конвенція встановлює зобов'язання провести розслідування цих подій.

Тут принагідно слід зазначити рішення Суду у справі «Белешой проти Румунії» (*Bălăşoiu v. Romania*), № 37424/97, рішення від 2 вересня 2003 року. Обраний Судом підхід був відхиленням від усталеної практики Суду, але не було наведено жодних причин його застосування, і в рішенні, про яке йдеться, не було сформульовано загальної норми з цього приводу. Норму, яка забороняла застосування Конвенції зі зворотною силою, пізніше було дотримано і підтримано в інших справах, що розглядалися Судом до 9 квітня 2009 року.

У цьому контексті зрозуміло, що практика, якої Суд послідовно дотримувався до прийняття рішення у справі «Шіліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*), давала державам законні очікування щодо визначення часових меж дії Конвенції. Ця послідовність у

практиці Суду створила ситуацію у відносинах між Високими Договірними Сторонами і Судом, яку можна було порівняти з очікуваннями, захищеними в міждержавних відносинах за принципом естоппеля (позбавлення права посилається на відповідні факти чи обставини в обґрунтування своєї позиції), хоч ця ситуація і була дещо іншою. Держави, які ратифікували Конвенцію до дати ухвалення рішення у справі «*Шіліх проти Словенії*» (*Šilih v. Slovenia*), зробили це, керуючись тими міркуваннями, що їм не треба буде відповідати за порушення, вчинені до дати набрання чинності Конвенцією для них, і що Конвенція не покладає на них обов'язку проводити розслідування подій, які відбулися до цієї дати. Саме такою була ситуація, зокрема, для Румунії, яка ратифікувала Конвенцію 20 червня 1994 року. Держави-члени Ради Європи внаслідок цього могли розробити заходи для забезпечення захисту прав людини, особливо шляхом визначення пріоритетів і виділення необхідних ресурсів. До ухвалення рішення у справі «*Шіліх проти Словенії*» Високі Договірні Сторони не могли передбачити, що їх може бути притягнуто до відповідальності за дії чи бездіяльність щодо проведення розслідування подій, які відбулися до дати набрання чинності Конвенцією для них. Рішення у справі «*Шіліх проти Словенії*» створило ситуацію, коли в держав виникала відповідальність за дії чи бездіяльність, що вважалися як такі, що виходили за часові межі дії Конвенції, як вони тлумачилися і застосовувалися на момент вчинення таких дій та бездіяльності.

7. Прихильники підходу, який допускає виключення з принципу незворотності дії Конвенції у часі, наголошують на необхідності еволютивного тлумачення Конвенції таким чином, щоб поступово розширити часові межі захисту прав людини. Проте зміст прав, що захищаються, і їхні часові межі – це абсолютно різні питання. Однаковою мірою, широке тлумачення змісту прав, що захищаються, не можна порівнювати з поширенням на минуле захисту, що надається цим правам. Внесення змін через судову практику до часових меж міжнародного договору з метою надання йому зворотної сили має серйозні наслідки для ефективності міжнародного права.

Принцип незворотності дії правових норм у часі є важливою гарантією правової визначеності і основоположною передумовою для забезпечення довіри до закону і для проведення раціональної політики захисту прав людини. Ми не повинні відмовлятися від цієї ідеї, що захист правової визначеності в міжнародному праві повинен слугувати винятково на користь людям, а не державам. Ефективний захист прав людини в Європі вимагає наявності мінімального рівня довіри у відносинах між державами та міжнародними органами, відповідальними за виконання міжнародних договорів у цій сфері. Для цього також потрібен прояв відданості з боку цих органів. Надання зворотної дії в часі міжнародному договору через судову практику після кількох десятиліть усталеної практики Суду, спрямованої на підтримання принципу незворотності дії міжнародного договору в часі, може підірвати довіру, що є необхідною для ефективного функціонування цього міжнародного інструмента. Держави, дії чи бездіяльність яких не вважалися на час розгляду відповідних справ такими, що суперечать Конвенції, тепер мають за них відповідати. Такий підхід не надихає держави дотримуватися міжнародного права. Він також порушує питання легітимності міжнародного суду, піддаючи його – законній – критиці у зв'язку з тим, що він реалізує суддівський активізм.

8. Слід додати, що позиція, яку Суд зайняв в рішенні у справі «*Шіліх проти Словенії*» (*Šilih v. Slovenia*), так і не була пояснена чи обґрунтована з точки зору норм права міжнародних договорів. Така практика Суду призводить до фрагментації міжнародного права, у зв'язку з чим її було піддано критиці з боку науковців у галузі юриспруденції. Крім того, ця фрагментація не стосується матеріального права, а має відношення до

основоположних мета-норм міжнародного права і може призвести до розвитку систем, які відхилятимуться від універсального права міжнародних договорів.

Також, як правильно наголосив суддя Лоренцен у своїй окремій думці згоди, доданий до рішення у справі «Шіліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*), критерії, встановлені цим рішенням, є нечіткими. Так само рішення у справі «Яновець та інші проти Росії» (*Janowiec and Others v. Russia*) (див. посилання вище) не зробило нічого для того, щоб прояснити ці критерії. За цих обставин часто буває складно з'ясувати, чи призводять відповідні події, які сталися до дати набрання чинності Конвенцією для відповідної держави, до виникнення зобов'язання щодо проведення розслідування і кримінального переслідування. Це створює ситуацію судової невизначеності як для окремих осіб, так і для держав. Як показує справа «Яновець та інші проти Росії» (*Janowiec and Others v. Russia*), привід для зайвих надій на захист прав людини, викликаний «розмитістю норм закону», може мати наслідком втрату легітимності усією системою захисту прав людини в Європі. Якщо Конвенція має залишитися життєздатним та ефективним інструментом, уявляється, що оптимальним рішенням для вирішення різних проблем, створених судовою практикою у справі «Шіліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*), буде повернення до суворого застосування норм права міжнародних договорів як основної передумови для забезпечення судової визначеності та передбачуваності права. Без цього державам-членам Ради Європи буде складно розробляти масштабні політики у сфері захисту прав людини.

9. Я повністю погоджуюся з тим, що статті 2 та 3 Конвенції містять матеріальний і процесуальний аспекти і що другий відрізняється від першого. Проте я згоден з думкою суддів Братци (Bratza) та Тюрмена (Türmen), які стверджують, що процесуальний аспект є невід'ємним від дій, що становлять порушення матеріальної складової статей, про які йдеться (див. їх окрему думку, викладену вище). Зобов'язання щодо проведення розслідування є відокремленим від зобов'язання захисту в розрізі матеріального аспекту, хоч і вважається дієвим додатковим та допоміжним зобов'язанням. Процесуальні зобов'язання є інструментом для виконання матеріальних зобов'язань. Вони можуть мати чинність лише стосовно подій, які відбулися після дати набрання чинності Конвенцією для держави-відповідача. Насправді Суд усвідомлює зв'язок між цими двома аспектами захисту, коли зазначає, що «повинен існувати реальний зв'язок між смертю та набранням чинності Конвенцією для держави-відповідача для того, щоб набрали чинності процесуальні зобов'язання за статтею 2» (див. посилання вище, рішення у справі «Шіліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*), п. 163). Якщо процесуальна складова є реально повністю незалежною від матеріальної складової і якщо зобов'язання щодо проведення розслідування до набрання чинності Конвенцією для держави-відповідача не призводить до виникнення питання, пов'язаного з принципом незворотності дії міжнародних договорів у часі, тоді навіщо формулювати всі ці застереження і перелічувати різноманітні передумови стосовно зобов'язання, про яке йдеться?

10. Також доречно зазначити, що питання щодо порушення статті 6 Конвенції викладене в різних формулюваннях. Багато які країни погоджуються з тим принципом, що зміни, внесені до процесуального права, можуть застосовуватися до незавершених проваджень. Високі Договірні Сторони повинні були застосовувати гарантії статті 6 одразу після того, як вони почали застосовуватися, особливо зобов'язання щодо дотримання вимоги розумного строку у справах, розгляд яких не було завершено на момент набрання чинності Конвенцією. Застосування статті 6 у справі, про яку йдеться, ні в якому разі не означає, що це положення має зворотну силу. Скарги, заявлені за статтею 6

Конвенції, продовжують охоплюватися часовими межами Конвенції. Я проголосував разом із більшістю з цього приводу.

11. Більшість наголошує на тому, що «у справах за фактами катування чи жорстокого поводження з боку представників держави кримінальне провадження не повинно бути припинене у зв'язку з закінченням строків давності, і в таких справах недопустимими є амністія чи помилування» (див. пункт 326 рішення Суду). Я хотів би зазначити, що тут існує деяка неузгодженість з позиціями, зайнятими Судом в його рішеннях у справах «Яновець та інші проти Росії» (*Janowiec and Others v. Russia*) (посилання вище) та «Маргуш проти Хорватії» (*Margus v. Croatia*) ([Велика Палата], № 4455/10, рішення від 27 травня 2014 року). В рішенні у справі «Яновець та інші проти Росії», яка, що слід пам'ятати, стосується військових злочинів «[Суд] підкресл[ив] принципову різницю між наявністю можливості судового переслідування особи за тяжкий злочин згідно з міжнародним правом за наявності обставин, що дозволяють це зробити, і наявністю зобов'язання зробити це відповідно до Конвенції» (див. пункт 151) і погодився з тим, що вплив строку давності може погашати зобов'язання щодо проведення розслідування та кримінального переслідування. У справі «Маргуш проти Хорватії» Суд зайняв більш тонку позицію в питанні амністії, зазначивши, що «в міжнародному праві все частіше спостерігається тенденція визнання таких амністій неприйнятними, оскільки вони є несумісними з загальновизнаним зобов'язанням держав щодо судового переслідування і покарання за серйозні порушення основоположних прав людини. Навіть якби треба було визнати, що амністія може бути застосована у разі існування особливих обставин, таких як процес примирення та/або надання певної форми відшкодування жертвам, застосування амністії до заявника у справі, про яку йдеться, все одно було б неприйнятним, оскільки ніщо не свідчить про те, що існували такі обставини» (див. пункт 139). Я не бачу, яким чином думки, висловлені в цих двох останніх рішеннях, узгоджуються з позицією, зайнятою в справі, що розглядається, яка викладена вище. Таким чином, чітку позицію Суду з питань строку давності та амністії ще треба буде прояснити.

Я повністю погоджуюся з думкою про те, що злочини, вчинені тоталітарними і авторитарними режимами, повинні переслідуватись, а винні в цих злочинах мають бути віддані правосуддю. Проте я вважаю, що позиція, зайнята більшістю у цій справі з питання строку давності і амністії, є надто жорсткою. Категорія «жорстокого поводження» охоплює дуже різні діяння. Правомірні міркування проведення раціональної каральної політики можуть виправдовувати застосування строку давності чи амністії, принаймні стосовно діянь меншої тяжкості.

12. Захист прав людини на підставі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод має свої межі і свої прогалини. Можна жалкувати з приводу їх наявності, але ми повинні їх прийняти. При цьому саме на Високі Договірні Сторони покладається зобов'язання виправити їх за допомогою нових міжнародних договорів.